

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ BİLİM DALI

ULUSLARARASI HUKUKTA SOYKIRIM SUÇU VE ERMENİ
SOYKIRIMI İDDİASI: 100 YILI AŞARKEN TÜRKİYE'DEN
BEKLENTİLER VE GERÇEKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Saliha YILMAZ

Bu tez çalışması Düzce Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeler
Koordinatörlüğü (DÜBAP) tarafından 2016.08.04.442 numaralı proje ile
desteklenmiştir.

Düzce
Kasım, 2017

T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ BİLİM DALI

**ULUSLARARASI HUKUKTA SOYKIRIM SUÇU VE ERMENİ
SOYKIRIMI İDDİASI: 100 YILI AŞARKEN TÜRKİYE'DEN
BEKLENTİLER VE GERÇEKLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Saliha YILMAZ

Danışman: Doç. Dr. Zafer AKBAŞ

Düzce

Kasım, 2017

ÖZET

ULUSLARARASI HUKUKTA SOYKIRIM SUÇU VE ERMENİ SOYKIRIMI İDDİASI: 100 YILI AŞARKEN TÜRKİYE'DEN BEKLENTİLER VE GERÇEKLER

YILMAZ, Saliha

Yüksek Lisans Tezi

Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zafer AKBAŞ,

Kasım 2017, 116 Sayfa

Ermeni soykırımı iddiası yüz yılı aşkın süredir kamuoyunu meşgul etmektedir. Ermeniler Osmanlı Devleti döneminde en üst düzey görevlerle taltif edilmişlerdir. *Osmanlı'nın güçlü olduğu dönemde uyum içinde yaşayan Ermeni toplumu*, Osmanlı zayıflayınca isyan etmeye başlamıştır. Ermeniler, diğer devletlerden aldıkları destekle her geçen gün Türkiye'yi uluslararası alanda zor durumda bırakmaya çalışmaktadır. Soruna taraf olmaya çalışan aktörler, sözde Ermeni soykırımı iddiasını kendi çıkarları için araçsallaştırmaktadırlar. Ermeniler, Türkiye'den; toprak, tanınma, tanıtılma ve tazminat taleplerinde bulunmaktadır. Çalışmada geçmişten günümüze kadar Ermeni sorunu ve soykırım iddiaları ile Türkiye'den talepleri incelenmiştir. Çalışma, Ermeni taleplerinin gerçekçi olmadığı iddiasını savunmaktadır. Ermenilerin sözde soykırım iddialarının uluslararası hukukun ilkeleri ile örtüşmediği üzerine odaklanılmıştır. Söz konusu taleplerin haksızlığı ve karşılanamazlığı ifade edilmekle beraber, Ermeni beklentilerinin gerçekleştirilemez olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Soykırımı İddiası, Osmanlı, Uluslararası Hukuk, Beklentiler.

ABSTRACT
CRIME OF GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW AND
ARMENIAN GENOCIDE ALLEGATION: OVER 100 YEARS,
EXPECTATIONS FROM TURKEY AND TRUTHS

YILMAZ, Saliha
MASTER THESIS

Total Quality Management Department
Supervisor: Associate Professor Zafer AKBAŞ
November 2017, 116 Pages

The Armenian genocide allegations for over a hundred years has been engaged in public opinion. Armenians were rewarded with the most senior positions during the Ottoman Empire. The Armenian community living in harmony in the period when the Ottoman Empire was strong, as the Ottomans weakened, they began to rebel. With the support of the other states, the Armenian try to keep Turkey in a difficult situation internationally. The actors who try to be a party to the question, instrumentalize the alleged Armenian genocide claim for their own benefit. Armenians, from Turkey; land, recognition, promotion and compensation. The problem in the past to the present day Armenian genocide allegations with the demands of work and Turkey were examined. The study defends the claim that Armenian demands are not realistic. The focus of the Armenians on alleged genocide allegations does not coincide with the principles of international law. Despite the expressions of inequity and invalidity of there quests, the Armenian expectations can not be realized.

Keywords: Armenian Genocide Claim, Ottoman, International Law, Expectations

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AHİM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
A.g.m	: Adı Geçen Makale
A.g.m	: Adı Geçen Makale
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
HUMK	: Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
s	: Sayfa
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UAM	: Uluslararası Askeri Mahkeme
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UHK	: Uluslararası Hukuk Komisyonu

TEŞEKKÜR METNİ

Düzce Üniversitesi Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı'nda yapmış olduğum Yüksek Lisans Tez çalışmamda, Düzce Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeler Koordinatörlüğü'ne, çalışmamın başından bu yana sabırla yol gösteren, yardımlarını esirgemeyen, güler yüzü ile hep destek veren Danışmanım Sayın Doç. Dr. Zafer AKBAŞ'a, başarılı olabilmem için biricik yavrumuz ile ilgilenip kimi zaman annelik te yapan, maddi manevi her türlü desteği göstererek sabırla inanarak yanımda duran kıymetli eşim Yücel YILMAZ'a, hayatım boyunca kendisini her zaman örnek alacağım sevgili babam, annem ve canım kardeşime, beni her zaman motive eden amirlerim ve çalışma arkadaşlarıma sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak bu tezi, okul hayatım ve tez çalışmamda geçen süre zarfında ilgiye ihtiyacı olduğu çoğu zaman yanında olamadığım, hem öğrenci hem de çalışan bir annesi olan ve bunu küçük yaşta fark eden, hayatı boyunca mutlu olmasını dilediğim güzel yavrum Yekta Kayra YILMAZ'a ithaf ediyorum.

Bu tez çalışması Düzce Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeler Koordinatörlüğü (DÜBAP) tarafından 2016.08.04.442 numaralı proje ile desteklenmiştir.

Saliha YILMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
KISALTMALAR.....	iv
TEŞEKKÜR METNİ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1.....	3
1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1. Uluslararası Hukuk.....	3
1.2. Soykırım Kavramı	4
1.2.1. Uluslararası Hukukta Soykırım Kavramı	6
1.2.2. Soykırım Suçunun Unsurları	9
1.2.2.1. Maddi Unsurlar.....	9
1.2.2.1.a. Gruba Mensup Üyelerin Öldürülmesi	10
1.2.2.1.b. Grubun Üyelerine Önemli Ölçüde Fiziksel veya Psikolojik Zararlar Verme.....	11
1.2.2.1.c. Grubun Mensuplarını Kasten Kısmi ya da Tamamen Yok Edilmesi Sonucunu Oluşturacağı Önceden Hesaplanmış Yaşam Koşulları Altına Almak..	12
1.2.2.1.d. Grupta Meydana Gelen Doğumları Kasten Önlemek ve Önüne Geçmek İçin Bilinçli Direktmelerde Bulunmak	14
1.2.2.1.e. Gruba Ait Çocukları Başka Gruplara Nakletmeye Zorlamak.....	15
1.2.2.2. Manevi Unsurlar (Mens Rea)	17
1.2.3. 1948 Tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme.....	20
BÖLÜM 2.....	27
2.TARİHSEL SÜREÇTE ERMENİLER VE TÜRKLER.....	27
2.1. Ermeni Tarihi Geçmişi ve Kökenleri.....	27
2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin Hukuki Statüsü.....	30
2.3. Ermeni Milliyetçiliği	33
BÖLÜM 3.....	35
3. OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI	35
3.1. Osmanlı Devleti'nde Ermeniler	35
3.2. Ermeni Sorunun Ortaya Çıkışı	37
3.3. Osmanlı Devleti'nde Tehcir Öncesi Durum.....	39
3.4. Soykırım İddiaları.....	42
3.5. Dünyanın Ermeni Meselesine Bakışı: Rusya, Amerika, Fransa ve İngiltere Üzerinden İnceleme.....	46
3.5.1. Rusya'nın Ermeni Meselesine Karşı Tutumu	53
3.5.2. Fransa'nın Ermeni Meselesine Karşı Tutumu.....	60

3.5.3. İngiltere'nin Ermeni Meselesine Karşı Tutumu	67
3.5.4. Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermeni Meselesine Karşı Tutumu	75
3.6. Günümüzde Türkiye Ermenistan İlişkileri	85
3.7. Türkiye–AB İlişkilerinde Ermeni Meselesi.....	88
BÖLÜM 4.....	94
4. ERMENİ SORUNUNA DAİR TÜRKİYE'DEN TALEP VE BEKLENTİLER	94
4.1. Ermeni Tarafının Beklentileri	94
4.2. Türkiye'de Yürütülen Ermeni Faaliyetleri	99
4.3. Türkiye'nin Ermeni Meselesine Dair Tutumu.....	101
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	109

GİRİŞ

Türk-Ermeni ilişkileri Türklerin 11. yüzyılda Anadolu'ya göç etmeleriyle başlamış çok eski bir ilişkidir. Uzun yıllar bazı devletlerin himayesinde değer görmeden yaşayan Ermeniler'in Türklerin hâkimiyetini kazanmaları ile fethettikleri milletlere karşı uyguladıkları yönetim sistemindeki hoşgörü ile kendilerine yeni bir dönem açılmış, refah ve huzur içerisinde Türklerin himayesinde yaşamaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti içerisinde gösterdikleri ılımlı tavır ve kendi kültürlerini dillerini yaşama imkânları olan ve bu hoşgörüyü gösteren devlete karşı bağımlılıklarını gösteren Ermeniler zaman içerisinde Millet-i Sadıka olarak görülmüştür. Dünya kamuoyunda Osmanlı Devleti'nin yaşanan devrimler milliyetçilik akımları ve I. Dünya Savaşı ile egemenliklerinin zedelenmesi neticesinde kendi içlerinde bağımsızlık planı yapan Ermenilerin Batı'nın desteği ile isyanlara kalkışması ve bu esnada katliamlar yapması Osmanlı Devleti'nin tehcir kararının almasına neden olmuştur.

Osmanlı döneminde Ermenilerin yaşam şekilleri, hukuki statüleri dostane ilişkilerin nasıl olup ta zamanla zorunlu tehcire kadar uzanan ve günümüzde hala cevaplanamamış soruların oluşmasına neden olmuştur. Ermeni Sorunu, Osmanlı döneminden başlayarak Türkiye dönemine uzanan, günümüzde yapılan yüzlerce araştırmaya rağmen halen kesin bir sonuca bağlanamamış bir mesele olarak Türk tarihinde yerini almıştır.

Türkiye her ne kadar Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden birisi olsa da, Ermenistan'a insani yardımda bulunma anlamında ciddi çabalar harcamış ise de, Türkiye Ermenistan ilişkilerinin iyileşmesi anlamında uygun koşullar oluşmamıştır. Bu çalışmada, uluslararası hukukta yer alan insanlığa karşı işlenen suçlar da soykırım suçu kavramı, soykırım suçunun unsurları, Ermeniler, Osmanlı döneminde gayrimüslimlerin devlet içindeki statülerinden, Osmanlı döneminde meydana gelen Ermeni sorununun nedenleri ve bu nedenle alınmış olan tehcir kararı, bu kararın alınmasında Batılı devletlerin rolleri, günümüz Türkiye'sinde Türk Ermeni ilişkileri ve Türkiye'den Ermenilerin talepleri ve Türkiye'nin tavrı, yine Türkiye'nin AB ilişkilerinde Ermeni sorunu faktörünün etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölüm kapsamında uluslararası ilişkiler disiplini değinilerek, yine uluslararası hukuk kavramından bahsedilmiştir. İkinci bölümde, soykırım suçu, uluslararası hukukta soykırım suçu maddi ve manevi unsurlarına değinilerek genel açıklamaları ve örnekler verilmeye çalışılarak yine 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmeden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde Ermeni tarihinin geçmişten günümüze kadar olan durumundan bahsedilerek, Osmanlı Devleti himayesi altında olan Gayrimüslimlerden Ermenilerin hukuki sosyal ve kültürel statüleri ve Ermeni milliyetçiliği konularına değinilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar olan süreçte gelişen olaylar neticesinde Ermeni Soykırımı iddialarına, Osmanlı Devleti'nde Ermeniler ve gelişen devrimler, milliyetçilik akımları ve I. Dünya Savaşı'nın etkisi ile Ermeni sorununun nasıl ortaya çıktığı, alınan Tehcir kararı, kararın alınmasındaki nedenler ve Batılı Devletlerden Fransa, Rusya, Amerika, İngiltere'nin bu duruma ilişkin Ermeniler üzerindeki etkileri, günümüzde Türk- Ermeni ilişkileri, sözde soykırım iddiaları ile Ermeni Sorunu'nun Türkiye'nin dış ilişkileri ve AB sürecindeki etkileri incelenmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümünde Türkiye'den talepler ve beklentilere değinilerek, Ermenilerin sözde soykırım iddialarına karşı Türkiye'den istemiş olduğu toprak, tazminat, tanınma ve soykırım iddialarını tanıma taleplerine değinilerek Türkiye'de soykırım iddialarına karşı yürütülen faaliyetler ve Türkiye'nin sözde soykırım iddialarına karşı tutumunun nasıl olduğuna değinilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde uzun yıllardan beri gelişen tarihi süreç içerisinde Türk - Ermeni ilişkilerine değinilerek Ermeni sorunun ortaya çıkış nedenleri, alınan Tehcir kararı neticesinde ortaya atılan soykırım iddialarına karşı gerek Ermenilerin gerek Batılı devletler ve Diasporanın yürütmüş olduğu faaliyetler ve Türkiye üzerinde gerçekleştirmek istedikleri Dört T planı ile toprak, tazminat, tanınma ve Soykırımın tanınarak beklenen özrün Türkiye'den talep edildiği, söz konusu taleplerin Türkiye tarafından kabul edilmesinin imkânsızlığı bu durumun Türkiye'nin birlik ve bütünlüğüne geçmiş değerlerine, yaşanmamış bir soykırım iddiasının kabul edilmesinin kabul edilemeyeceği, Ermeniler tarafından istenilen bu taleplerin Türkiye ve günümüz gerçekleri ile örtüşmediği hususları ele alınmış ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 1

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Uluslararası Hukuk

Uluslararası hukuk, uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında bir disiplin olarak adlandırılabilir ve bunu bir disiplin içerisinde inceler. Bu duruma devletler arası hukukta denir. Uluslararası hukuk ulus toplumları oluşturan aktörlerin birbirleri arasındaki ilişkilerini düzenleyen kuralların tamamıdır.¹

Uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerin alt disiplini olup, uluslararası ilişkilerin hukuki boyutunu bilimsel disiplin çerçevesinde inceler. Bu durum devletler arası hukuk olarak da ifade edilebilir. Ancak uluslararası ilişkilerde yeni aktörlerin devreye girmesi, bu dalı devletler arası olmaktan çıkarmıştır. Uluslararası hukuk, uluslararası kişilerin ilişkilerinin düzenlenmesini belirleyen bir durumdur. Hukuki açıdan kişi kendisine hak ve yükümlülükler verilen bir varlık olduğundan, kişilerin Uluslararası hukukta ilişkilerini düzenlemiş normları şeklinde olup, devlet, uluslararası örgütler, gerçek kişiler olarak sükeleri bulunmaktadır.²

Devletlerin yerine getirmesi gereken ve uluslararası örgüt ve kuruluşların kurulması, birbirleri ile ilişkileri ve bu kuruluşların devletler ve bireylerle olan ilişkilerinin düzenlenmesi için gereken, toplulukları ilgilendiren devletler dışındaki aktör ve bireylerin görev ve haklarını belirlediği tüm hukuk kurallarıdır. Uluslararası aktörlerin uyması beklenen hukuk kuralları olarak da ifade edilebilir.

Uluslararası hukuk devletlerin bir başka devlet veya örgütlerle olan ilişkilerinden oluşan sistematik bir disiplindir. Uluslararası hukuk kapsamında devletlerin tanınması, birbirleri ile olan diplomatik ilişkileri, ülkelerin sorumlulukları, uyuşmazlıklarda uygulanabilecek çözüm yollarından bahsetmek mümkündür.

1 Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Ankara 2011, Turhan Kitabevi Yayınları, s.137

2 Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı
<http://did.ormansu.gov.tr/did/Files/ULUSLARARASI%20HUKUK.pdf> , Erişim Tarihi: 28/03/2017

Ulusal devletleri devlet sisteminden ayıran en temel özellik ülkelerin otoritenin kendi içindeki merkezi hükümet ya da hükümdarın elinde bulundurmasıydı. Uluslararası hukukun ortaya çıkışı ve devletlerin birbirleri ile ilişkilerinde kullanılması on beşinci ve on altıncı yüzyıllardır.

Eski zamanlarda hükümdarlar elinde bulundurduğu yetkilerini kilise ve feodal beyler ile paylaşıyordu. On altıncı yüzyılda sınırları olan devletlerin ortaya çıkması ile tek büyük otoritenin kendileri olduğuna inanan egemen devletlerden bahsedilir olmuştur. Bu durumla birlikte Uluslararası hukuk kurallarının gelişimi ile ilgili Roma İmparatorluğu dönemine kadar gidilmelidir. Roma İmparatorluğu döneminde Roma ve diğer yabancılar arasındaki ilişkileri düzenleyen *ius gentium* modern hukukun ilkeleri arasında olmuştur.

Çağdaş uluslararası hukuk kurallarının büyük bir çoğunluğu kökleri bakımından Roma hukukuna dayansa da bu hukukun uluslararası hukuktan ayrı yönleri de bulunmaktaydı. Bu hali ile modern uluslararası hukukun ortaya çıkması egemen devlet sisteminin ortaya çıkması ile birlikte oluşmuştur.

1648 Vestfalya Anlaşması ile uluslararası hukuk kurallarının önemli bir kısmı genel bir nitelik kazanmıştır. Uluslararası hukuk uluslararası hukuk kişilerinin birbirleri ile ilişkilerini düzenleyen normlardır. Uluslararası hukukun öznelere devlet ve uluslararası örgütlerdir.³

1.2. Soykırım Kavramı

Uluslararası açıdan teknik olarak incelenen ve insani hukuk kuralları arasında en ağır ihlali olan suçların başında gelen Soykırım suçu, din, siyasi görüş, etnik kökene ırka dayanan ve bir grubun kasıtlı olarak belirli bir düzenle ortadan kaldırmak amaçlı yok edilmesidir. Bir başka tanımda ise belli bir ulusu kendi kültür bağlarından kopararak yaşadıkları yerin yok edilmesi amacı ile yurtlarından koparılması da soykırım suçu olarak belirtilmiştir. Uluslararası Ceza Mahkemelerinde soykırım suçu en ağır suç olarak belirtilmiştir.⁴

Soykırım kelimesi Polonyalı Hukukçu Raphael Lemkin tarafından 1944 yılında insanlık suçu olarak tanımlanmıştır. İngilizce anlamı 'genocide' olan Yunancada ise ırkları da

³ Pazarcı, A.g.e, s.137.

⁴Arzu Beşiri, *Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslar arası Mekanizmalar*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı:108, 2013, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-108-1310>, Erişim Tarihi: 23.03.2017

millet, kavim manasında olan ‘genos’ ile Latince de öldürmek eylemi manasında ‘cide’ kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

Soykırım, bulunduğu yerde azınlık halinde yaşamını sürdüren belli bir yaşayışı, inancı, düşüncesi olan bir kesimin sistemli ve kasıtlı olarak topluca öldürülmesini konu alan bir olgudur. Kavram kapsamındaki eylemlerin siyasal, sosyal ve hukuksal boyutları ve sonuçları söz konusudur.

Hukuki açıdan nitelendirilmesi 1948 tarihinde kabul edilen “BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına ilişkin Sözleşmesi”nde yer almaktadır.” Sözleşmenin 2. maddesine göre; Soykırım suçu, ulusal açıdan, etnik olarak ırkların ya da dinsel bir topluluğun kısmiya da tamamen yok etmek amacıyla işlenen eylemlerden ortaya çıkmaktadır.⁵

İnsanlık tarihinin ortaya çıkışından itibaren devam eden öldürme eylemini farklı şekilde açıklayan katliam kelimesi (massacre), belli bir kitleyi öldürme (masskilling) şeklindeki söylemler farklı dillerde varlığını sürdürmüştür. Ancak 1944 yıllarına kadar olan süreçte tanımı tam olarak yapılamamış olan soykırım kavramının kitlesel olarak öldürme ve bir katliam yapılmasından farklı anlayışı belirtme ihtiyacından oluşmuştur. Bu nedenle Lemkin’in oluşturulmuş olan genocide sözüyle anlam kazanmış olan soykırımın topluca öldürme, katliam yapılması eylemlerinden öte bir kavramı meydana getirmek üzere hukuki olarak tanınan ve belli bir takım özellikleri olan insan topluluklarının belirli bir plan çerçevesinde kasıtlı bir şekilde yok edilmesi anlamına gelir.⁶

Soykırım, ulusal grupların ve bu grupların yaşamlarının devam edebilmesini sağlayan faktörlerin yok edilmesini hedefleyen eylemlerin aynı zamanlı bir planıdır. Bu plandan kasıt ulusal grupların dil, kültür, milli duygular, din, ekonomik varlığın devam edilmesi için gerekli siyasal, kültürel kollarını yok ederek bu topluluğun bireylerinin şahsi güvenliğine, özgürlüğüne, sağlığına son vermektir. Soykırım, varlık olarak ulusal bir gruba yöneltilmeli ve

5 Nazan Moroğlu, *Hukuki Açıdan Ermeni Soykırımı İddiaları*, <http://www.tukdsamsun.org.tr/mhaber.php?id=132>, Erişim Tarihi: 29.04.2015

6 Halil Murat Berberer, *Soykırım Suçu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.11

bu suçu oluşturan fiiller bireysel özelliklerinden dolayı değil, o grubun üyeleri olduğu için kişilere yöneltilmelidir şeklinde açıklanmıştır.⁷

Bu durumda bir grubun inançları, fikirleri, kendilerine özgü yaşayış şekillerinin engellemek için bir kesim tarafından çeşitli boyutlarda ve düzenli olarak yok edilip ortadan kaldırılması amacı soykırımın diğer öldürme ve yok etme şekillerinden farkını göstermektedir. Soykırım suçunun insanlığa karşı işlenen diğer suçlardan en büyük farkı bir etnik grubun bütünüyle yok etme kastının güdülmesidir.

Soykırım, hukuksal olarak tanınan ve belli özellikleri olan birtakım insan topluluklarının, bir plan çerçevesinde ve özel bir kastla yok edilmeleridir.⁸Burada bir grubun, amaçları doğrultusunda başka bir grubu bilinçli olarak ve isteyerek yok etmesi soykırım olarak nitelendirilmiştir.

Bütün tanımlara dikkat edildiğinde soykırım suçunun tanımını yapmak isteyenlerin bilim dallarının ve uğraştıkları alanlarının tanımlara yansıdığı açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca tarihçi, siyaset bilimciler, sosyal bilimciler, felsefe ile uğraşanlar ve konuyu içinde barındıran tüm bilimlerle uğran bilim adamları; yaşanan ölüm sayılarını baz alarak oluşan olayları soykırım olarak açıklama yönünde eğilimli olmuştur. Soykırım Sözleşmesi, kabul edilmesi ile soykırım en korkunç suç şeklinde değerlendirilmiş; ancak soykırım ifadesi yanlış bir ifade edilişle sivil halka karşı yapılan katliam niteliğindeki eylemlerikapsar anlamda kullanılmıştır. Bu açıdan soykırımın hukuki öğeleri; tanımlı suç olduğunu ve oluşan etnik çatışmalar veya toplu ölümlerin soykırım şeklinde belirtilmemesi şeklinde ifade edilebilir.⁹

1.2.1. Uluslararası Hukukta Soykırım Kavramı

Türkçede kullanılan “soykırım” ya da Latincesi “genocide” olan bu kelime, anlam yapısı bakımından “ırk katliamı” manasındadır. Winston Churchill, başlarda “ismi olmayan bir suç” olarak belirtmiş ise de, sonrasında jenosit kavramı, Polonya Yahudi'si olan Rafael Lemkin tarafından ortaya atılıp kavramsallaştırılmıştır. Soykırım terimi ilkinde “İşgal Altındaki Avrupa’da Mihver Yönetimi“ adlı eserinde kullanmış olan Lemkin, soykırım terimini; “Ulusal toplulukların yok edilmesini ve hayatlarını sürdürdükleri kurumların

⁷ Berberer, A.g.e, s.12

⁸ Ercan Göktepeoğlu, *Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu*, TAAD, Sayı:19, 2014, s.797

⁹ Berberer, A.g.e, s.15

tahribatını amaç edinen farklı eylemlerin eş güdümlü bir planı olduğunu, planın amacının ulusal kitlelerin kültürlerinin, kullandıkları dillerinin, milli duygularının, dini ve ekonomik varlıklarının siyasi ve sosyal birimlerini parçalayarak grubun bireylerinin güvenliklerini, özgürlüklerinin, fiziksel ve ruhsal sağlıklarının, yaşamlarına son verilmesini, soykırımın, varlıksal olarak ulusal topluluğa yönelmesini soykırım suçunu meydana getiren fiillerin kişisel özelliklerden değil de söz konusu grubun üyesi oldukları için kişilere uygulanmalıdır.” şeklinde açıklamıştır. Lemkin, ortaya çıkardığı bu tanımı ile soykırım kavramını, sosyo-ekonomik, kültürel, insani, ahlak kuralları ve dinsel açıdan ele alarak bu alanları içine alan kapsamı açısından geniş bir kavram olarak ortaya koymuştur.¹⁰

Lemkin tarafından soykırım kavramının oluşmasına neden olan durum, Yahudi halkını sistematik bir şekilde yok etmeyi amaçlamış olan Hitler’in bu politikasına bizzat tanık olmasıdır. Hitler Yahudileri “toplumun kalitesini, asilliğini ve güzelliğinden ayıran bulaşıcı ve ifsat edici bir kitle” şeklinde tanımlamış, “son çözüm” (final solution) olarak nitelendirdiği sistemli bir şekilde katlederek yok etmesi altı milyon civarında Yahudi’nin ölmesine neden olmuştur. Bu durumun yanı sıra, Almanların sağlığına zarar verdiğine inandığı binlerce eşcinsel, Çingene ve kendi politikasını tehlikeye soktuğuna inandığı komünistlerinde toplama kampında soykırım politikasında yaşamlarına son vermiştir. Her ne kadar başlarda toplama kampları çalışma kampları olarak faaliyette bulunmuş ise de 1939 yılındaki savaştan sonra git gide ölüm kampı haline gelerek çoğunluğu Yahudi olmak üzere milyonlarca insanın hayatını kaybettiği yer olmuştur.¹¹

Uluslararası hukukta insanlığa karşı en ağır suçlardan olan soykırımdan söz edebilmek için, gruba mensup üyelerin katledilmesi, fiziken veya ruhen çöküntü oluşturulması, grubun üyelerinin yaşama koşullarının kasıtlı olarak zorlaştırılması, grup içindeki doğumların engellenmesi ve grup mensuplarına ait çocukların asimile edilmesi gibi kriterlerin oluşması gerekmektedir.

Soykırım kavramının hukuki nitelik kazandığı ilk belge Nürnberg mahkemesinin sonuçlandığından kısa bir süre sonra 1946 yılının Aralık ayında BM Genel Kurulu’nun yapmış olduğu ilk toplantılarındaki 96 (I) sayılı karardır.¹² Aslında soykırım kelimesi gelişti

10 Göktepeoğlu, A.g.e, s.797

11 Göktepeoğlu, A.g.e, s.797

12 Gündüz Aktan; Devletler Hukukuna Göre Ermeni Sorunu, <http://www.avim.org.>, Erişim Tarihi 11.11.2015

güzel kullanılabilecek bir kelime olmamakla uluslararası bir suç ve Uluslararası hukuk içinde yerini etmiş bir eylemdir.

‘Soykırım’ kelimesi rastgele kullanılabilecek bir sözcük olmamakla birlikte uluslararası bir suç niteliğinde olup, uluslararası hukukla birlikte harmanlanmıştır. Bu durum 9 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca oybirliğiyle kabul edilen ve ‘Birleşmiş Milletler Soykırımın Önlenmesi ve cezalandırılması Sözleşmesi’ olmuştur. (12 Ocak 1951’de yürürlüğe giren Sözleşmeyi Türkiye aynı yıl onaylamıştır. Ermenistan Sözleşmeye taraf ülkeler arasına 1991’de katılmıştır).¹³

Soykırımın önlenmesi ve cezalandırılması sözleşme 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir. Bu sözleşmeyi 1950 yılında Türkiye de kabul ederek taraf olmuştur.

Sözleşmenin ikinci maddesi suçun tanımını yaparak bu suçun meydana gelmesinde kanıtlanması gereken objektif ve sübjektif hususları belirtmiştir. Suçu işleyenlerin ve/veya devletin soykırım suçunu işlediklerinin isnat edilebilmesi için, yetkili mahkemenin suçun unsurlarının kanıtlayarak suçun ‘özel bir kasıtlı’ işlendiğinin en ufak bir kuşkuyla mahal verilmeksizin saptaması gereklidir.

Soykırım, Sözleşmenin ikinci maddesine göre 'Belirtilen Sözleşmede, soykırımının kavramının manası, aşağıda belirtilen eylemlerin, ulusal yönden, etnik açıdan, ırkları ya da dini bir grubu, bu özellikleri sebebiyle, kısmiya da tamamen ortadan kaldırmak maksadıyla işlenmesi olarak belirtilmiştir.

- a) Grubun mensuplarının öldürülmesi;
- b) Grubun mensuplarına önemli ölçüde fiziksel ya da psikolojik zarar verilmesi;
- c) Grubun, bütünsel ya da kısmi olarak varlığını yok edecek yaşam şartlarına tabi tutulması;
- d) Grupta meydana gelen doğumları önler nitelikte tedbirler alınması;

¹³ Şükrü Elekdag, (Nisan-2010), *Tarihsel Gerçekler ve Uluslararası Hukuk Işığında Ermeni Soykırım İddiası*, s.5, <http://www.ataa.org/reference/ermenisoykirimiddiasi.pdf>, Erişim Tarihi: 12.11.2015

e) Grubun içindeki çocukların zorla farklı bir gruba naklinin sağlanması.¹⁴

1.2.2. Soykırım Suçunun Unsurları

Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin ikinci maddesinde, soykırımın oluştuğunun kabul edilebilmesi için, suçun maddi unsurları ile manevi unsurlarının oluşarak soykırımın sözleşme ile korunmuş bir gruba yapılması gerekmektedir.

Uluslararası Hukuk kapsamında olan suçlarda diğer ceza hukukları gibi kendi unsurlarına çerçevesinde incelenir. Unsurların tamamının oluşmadığı eylemler, soykırım olarak nitelendirilmemektedir. Geleneksel ceza mahkemeleri yargılamalarında maddi unsurlar ile manevi unsurlar uluslararası ceza hukukunu kapsayan suçlarda da kullanılmıştır. Bu başlıkta maddi ve manevi unsurlardan bahsedilmektedir.

1.2.2.1. Maddi Unsurlar

Bir eylemin suç sayılabilmesi için birden çok unsuru içerisinde bulundurması gerekir. Suç tanımlamalarında unsurlardan bahsedilmesi şart olarak aranır. Suçu oluşturan unsurlaryapılan eylemde bulunmadığı sürece o eylem suç olarak nitelendirmek mümkün olmaz. 5237 Sayılı TCK'da suçun dört unsurunun bulunduğu bunların; tipiklik, maddi ve manevi unsur ile hukuka aykırılık unsurudur. Tipiklik unsuru doktrinde suçun kalıbıolarak tanımlanmış, eylemin somut olayda tipikliği hakkında herhangi bir tereddüt yok ise farklı incelemeye gerek kalmaksızın, bu hali ile soykırım suçunu irdelemeye gerek yoktur. Soykırımın tanımlanmasındaki suç unsurları arasında bulunan hukuka aykırılıkta yoktur bunun nedeni ise; söz konusu soykırım suçunun hukuka uygunluğu hiçbir hali ile mümkün değildir. Söz konusu soykırım suçunun oluşması için gereken iki unsur maddi ve manevi unsurlardır.¹⁵

Soykırım suçunu meydana getiren eylemler Soykırım Sözleşmesinde ve Uluslararası Ceza Mahkemeleri Statüsünde sınırlandırılmış şekilde belirtilmiştir. Bu bağlamda gruba mensup üyeleri öldürmek, grubun üyelerine önemli ölçüde fiziksel veya psikolojik zararlar vermek, grubun mensuplarını kasten kısmi ya da tamamen yok edilmesi,sonucunu

¹⁴ Adalet Bakanlığı UYAP Mevzuat Programı, Erişim Tarihi: 12.11.2015

¹⁵ Arzu Beşiri, *Soykırım Suçu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.38

oluşturacağı önceden hesaplanmış yaşam koşulları altına almak, grupta meydana gelen doğumları kasten önlemek ve önüne geçmek için direktmelerde bulunmak, gruba ait çocukları başka gruplara nakletmeye zorlamaktır.¹⁶

Soykırım suçunun oluşmasındaki eylem, milli, etnik veya belli bir dini inanışa sahip bir grubu yok etmeyi amaçlayan ve grubu yok etmeye yönelik fiillerin herhangi birini işlemeye yönelik bir eylem olduğu takdirde suçun maddi unsuru oluşur.

1.2.2.1.a. Gruba Mensup Üyelerin Öldürülmesi

Ruanda'da bulunan Uluslararası Ceza Mahkemesinin, Akayesukararlarında, maddi unsuru hareket ve neticenin nedenselliği bağlamında belirtmiş, millî, dinsel, etnik veya ırksal grubun mensubu olan zarar görenin ölümünün, failin kasten veya ihmali ile oluşan eylemi sonucunda gerçekleşmesinin koşulu belirtilmiştir. Mahkemenin temelini oluşturan hukuki belgelerdeki suç unsurlarının tespit edildiği Suçların Unsurları Belgesi'nin 6 (a) maddesinin, öldürmek suretiyle işlenen soykırım suçu için dört neden aşağıda belirtilmiştir:¹⁷

1.Kişi bir veya birden çok insanın hayatına son vermiş olmalıdır.

2.Hayatına son verilen kişi yada kişilerin millî, dini, etnik, ırki veya dinsel bir grubun üyesi olmalıdır.

3.Kişi, bu grubu, tamamıyla veya bir kısmını yok etme amacıyla hareket etmiş olmalıdır.

4. Fiilin, bu gruba benzer fiillerin uygulandığı bir ortamda veya bu fiilin aynen grubun yok olmasını sağlayacak etkiyi gerçekleştireceği bir ortamda gerçekleşmiş olması gerekmektedir.¹⁸

Özel bir kasıt ile bu eylemin işlenerek bir yada birkaç kişinin bile ölümüne yol açması soykırım suçunun oluşması için yeterli olmaktadır. Burada sadece grup üyelerini öldürmek dışında ölümüne sebebiyet vermek için de bir kastın oluşması soykırım suçunu oluşturan eylemler arasında sayılmaktadır.

16 Berberer, A.g.e, s.52

17 Berberer, A.g.e, s.53

18 Berberer,A.g.e, s.53

Soykırım suçunun işlenmesi ile yargılama ve bu suçla ilgili cezalandırılmanın yapılabilmesi için kurulan uluslararası mahkemeler; Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Ceza Mahkemeleridir. Bu mahkemeler soykırım iddialarını karar bağlama yetkisi olan mahkemelerdir.

Uluslararası Ceza Mahkemesinde hazırlık komisyonunun suç unsurlarını belirleyen faktörlerinde suçlu kişinin bir yada birden fazla kişiyi öldürmesi suçun ilk niteliği olarak yer almıştır. Bu nedenle soykırımı yönelik herhangi bir kastı ispat edilmesi mümkünse tek bir kişinin ölümü durumunda da soykırım suçunun ortaya çıktığını kabul etmek gerekir. Aslında bu ihtimal imkânsız gibi gelse de soykırım suçunun niteliğini daraltmak için herhangi bir hukuki gerekçe bulunmamaktadır.¹⁹

1.2.2.1.b. Grubun Üyelerine Önemli Ölçüde Fiziksel veya Psikolojik Zararlar Verme

Sözleşmenin hazırlanması için yapılan çalışmalarda, zihinsel zarar verme konusu tartışmalara sebep olmuştur. Çin heyeti verdiği öneride, kimyasal zarar verici maddelerle de zihinsel olarak tahribatların oluşabildiğini ve bu durumda soykırımın gerekçelerinden olabileceğini belirtmiştir.²⁰

Uluslararası Hukuk Komisyonu, İnsanlığın Barışı ve Güvenliği Aleyhine İşlenen Suçlarla ilgili hazırlanan taslağında, bu maddenin iki farklı zararı da düzenlemiş olduğunu bildirmiş ve bu zararların bedensel zarar başlığı altında fiziki hasar ve zihinsel hasar olarak zihinsel özelliklerin zayıflaması şeklinde olduğuna dair bir yoruma gitmiştir. Bununla birlikte taslakta grup üyelerine uygulanan bedensel ve zihinsel zararın grubu tamamen ya da kısmen yok edecek nitelikte olması gerektiği de yer almıştır.²¹

Gruba mensup üyelerin bedenlen veya ruhen kişisel bütünlüklerine zarar verilmesinden kasıt; kişi yada kişilerin sakatlanması, organlarına ağır derecede zarar verilmesi, bir başka deyişle zarar görenin kalıcı ya da iyileşmesi güç bir hasarının olmaması hali bu suçun oluşmasını engellememektedir.

19 Batuhan Duran, *Soykırım Suçunun Uluslararası Hukukta ve Yeni Türk Ceza Kanununda Düzenleniş*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.34-35

20 Duran, A.g.e, s.29

21 Duran, A.g.e, s.29

Ulusların Hukuk Sistemlerinde dikkat etmek gerekirse fiziki olarak bedensel tahribata neden olan fiillerin, etkin fiiller (müessir fiil) düzenlenmesi altında farklı yaptırımları içeren şekilde normları kapsadığı bilinmektedir. Soykırım Sözleşmesinde yapılmış olan düzenlemelerde yapılan fiziki tahribatın ne derecede yapıldığı hakkında açık bir ölçüt yoktur. Ancak bundan bahisle ne şekilde olursa olsun yapılan bedensel veya zihinsel zarar soykırım suçunun gerçekleşmesi için yeterli olmamaktadır. Bu anlamda dikkat edilmesi gereken durum oluşan fiziki ya da psikolojik tahribatın grubun varlığını yok edecek nitelikte ağır kapsamlı olup olmadığıdır.²²

Uluslararası Ceza Mahkemesinin hazırlık komisyonunun suçların unsurlarını açıklayan taslak metnine göre, ciddi fiziksel ve zihinsel zarar, belirtilenler maddelerle sınırlanmış olmamak kaydıyla işkence, tecavüz, cinsel saldırı, fiilleriyle, insanlık dışı ve alçaltıcı muamele olarak algılanmıştır. Raporda ise suçun oluşması gereken maddeleri aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

- 1) Fail bir veya birden fazla insan üzerinde ağır fiziki veya zihinsel zarara sebep olmalıdır.
- 2) Bu kişi veya kişiler, belli bir ırk, milli benlikleri, kültürel ve sosyal yapıları ya da dini bir gruba mensup olmalıdır.
- 3) Fail, bu grubu kısmen veya tamamen yok etmek kastıyla hareket etmiş olmalıdır.
- 4) Fiil, gruba karşı yapılan benzer fiillerin örneği bağlamında görülmeli ya da fiilin kendisi böyle bir etkiyi oluşturmalıdır.”²³

1.2.2.1.c. Grubun Mensuplarını Kasten Kısmi ya da Tamamen Yok Edilmesi Sonucunu Oluşturacağı Önceden Hesaplanmış Yaşam Koşulları Altına Almak

Sözleşmenin bu maddesindeki eylem, söz konusu maddeden önceki iki fiilden farklı olarak sonucun ortaya çıkması koşulunu gerektirmektedir. Yaşam şartlarının zorlaştırılması, yok edilme sonucunu gerçekleştirmeye yeterli eylem niteliklerini taşımasına rağmen, bu amacın gerçekleşip gerçekleşmemesi, maddi unsurların oluşması bakımından şart değildir. Belirtilen kasıt, geçen zamanla grubun tamamının veya bir kısmının yok edilmesinin

²² Berberer, A.g.e, s.53

²³ Duran, A.g.e, s.29

sağlanmasıdır. Yine bu maddede hayat koşulları denilince akla ne geleceğine dair somut bir ölçütte bulunmamaktadır.²⁴

Soykırım suçunu oluşturan bu fiilde mağdur olanın hayatına ve bedenine direk bir saldırı olmamakta ancak dolaylı olarak grup üyelerini yok etmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Yok edilmeye neden olacak hayat şartları ile ilgili olarak örneğin grup üyelerini toplama kamplarına hapsetmek, hayatın devamı için gerekli olan yiyecek, giyecek, barınma ve tıbbi gereksinimlerden yoksun bırakmak gösterilebilir. Bununla birlikte zor şartlarda sistemli olarak sürgüne tabii tutulmak soykırım suçunu meydana getirebilir.²⁵

Soykırım suçunun maddi unsurlarında bu maddeye gelindiğinde gruba mensup üyelerin yaşamlarını sürdürmesi için gerekli olan gıda, tıbbi ve bunun gibi kaynaklardan yoksun bırakılarak ağır koşullar altında yaşamlarını sürdürmesi şeklinde örnekler verilebilir. Bu eylem ile gruba mensup üyelerin zaman içinde ağır ağır ölümleri gerçekleşmektedir.

Suçların Unsurları Belgesi'nin 6 (c) maddesinde, grubun varlığının tamamının ya da bir kısmının yok olmasına sebep olmak üzere hesaplanmış yaşam şartlarına kasıtlı olarak maruz bırakılması suçunun unsurları aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

1) Fail, birya da birden fazla insan üzerinde hayat şartlarını zorlaştırmaya yönelik kişiyi belli bir yaşam tarzına yönlendirme gibi birtakım eylemleri uygulamış olmalıdır.

2) Yaşam standartları kısıtlanan kişi veya kişilerin, belirli bir dinsel, sosyal, etnik bir gruba mensup olmalıdır.

3) Fail, dini, sosyal, milli, kültürel, ırksal bir grubu kısmen veya tamamen yok etmek kastı ile hareket etmelidir.

4) Yaşam koşulları, grubun fiziksel varlıklarını tamamen ya da kısmen yok olmasını sağlamayı amaçlamış olmalıdır.

5) Bu fiil, gruba karşı yapılmış benzer fiillerin uygulandığı bir koşulda veya bu fiilin kendisi grubun yok olmasını sağlayacak bir etki oluşturmaktadır.²⁶

24 Berberer, A.g.e, s.56

25 Göktepeoğlu, A.g.e, s.35

26 Berberer, A.g.e, s.59

Bu maddeden bahisle bize gruba mensup kişilerin gerekli tıbbi, ihtiyaçları karşılamamak ve hayatın devamını sağlamaya yönelik asgari yaşam koşullarından grubu yoksun bırakmaktan bahsedildiği ifade edilmiştir.²⁷

1.2.2.1.d. Grupta Meydana Gelen Doğumları Kasten Önlemek ve Önüne Geçmek İçin Bilinçli Direktmelerde Bulunmak

Sözleşme de suç eyleminin tedbirler dayatma şeklindeki ifadesi ile belirtilmiş olması zorlayarak yapılma şartının gerekli olmasına tekabül etmektedir. Ancak suçun işlenmiş olması bağlamında istenilen sonuca ulaşması gerekmez.

Farklı mahkeme kararlarında tecavüz yoluyla grubun bayanlarının başka grubun bayları tarafından kasıtlı olarak gebe bırakılmaları, cinsel sataklamalara (sexual mutilation), (zorla) kısırlaştırma uygulamaları, zorla gebelik kontrolü, cinsiyetlerin ayrılması ve evliliklerin yasaklanması grup içinde gebelikleri önlemeyecek tedbirler şeklinde değerlendirilmiştir. Grup içindeki gebeliklerin önlenmesi açısından bu şekildeki yöntemlerden farklı olarak her somut olaydaki sebepler göz önüne alındığında yeni değerlendirmelerin yapılması hali mümkündür.²⁸Yapılan bu düzenlemede gebelikleri engellemek için alınan önlemlerin tek başına suçu oluşturup oluşturmayacağı tartışabilir bir konu olmasına rağmen, bu bağlamda tedbirlerin sonuçlanmış olup olmadığının ispat edilmesi gerekir.²⁹

Grubu yok edebilmek için hamile üyelerde çocuk düşürtme, grup üyelerinin evliliklerinin yasaklanması, kısırlaştırma gibi eylemlerin gerçekleştirilerek grup üyelerinde doğumların engellenmesinden bahsedilmiştir. Yine cinsel saldırı gibi fiiller ile de suçun oluşabileceği belirtilmiştir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin hazırlık komisyonunun suçların unsurlarıyla ilgili taslağının 6 (d) maddesinde, grubun içindeki gebelikleri kasıtlı olarak önlemek için yapılan tedbirleri zorlamak suretiyle işlenmiş soykırım suçu aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

1) Fail, birya da birden fazla kişiye belli tedbirleri dayatmış olmalıdır.

²⁷ Verda Neslihan Akün, "Uluslararası Hukukta ve Türk Hukuku'nda Soykırım (Jenosid) Suçu Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım(Jenosid) Suçu" Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Cilt 24, Sayı 1-2, Yıl 2004 s.53-70.

²⁸ Akün, A.g.e, s.53-70

²⁹ Berberer,A.g.e, s.59

2) Zorlanan kişiye da kişiler belirli bir milli, etnik, ırki veya dini bir gruba mensup olmalıdır.

3) Fail, dinsel, sosyo-kültürel, belli bir ırkı olan bir grubu tamamen veya kısmi şekilde ortadan kaldırmak amacı ile hareket etmelidir.

4) Dayatılmış olan tedbirler grubun içindeki doğumları engelleme amaçlı olmalıdır.

5) Fiil, gruba karşı yapılmış bunun gibi fiillerin yapıldığı fiillerin yapıldığı bir ortamda da fiilin grubun yok edilmesine neden olacak etkiyi oluşturacağı şekilde gerçekleştirmelidir.³⁰

1.2.2.1.e. Gruba Ait Çocukları Başka Gruplara Nakletmeye Zorlamak

Jenosid suçunun oluşturmuş olan eylemlerden son maddesi de grup içindeki çocukların o gruptan kopararak farklı bir gruba zorla nakledilmesidir. Sözleşmenin soykırımı, milli, dini, ırki bir grubun, tamamını veya bir kısmını yok edilmesi kastıyla işlenen eylemler olarak betimlerken, adı geçen grupların maddi imhasından da bahsedilmiştir. Ancak bu suçun eyleminin farklı yaklaşımları ile karşılaşılmıştır.³¹

Bu suça neden olan eylemlerde hedeflenen, gruba ait çocukları ailelerinden koparıp o gruptan uzakta yerleşip grubun kültürü gelenek görenekleri ve yaşam birimlerinden uzaklaştırıp başka bir grubun kimliğini taşımalarını sağlamaktır.³² Bu madde 18 yaşına gelmemiş çocuk ya da çocukların baskı ve cebir kullanarak bir başka gruba gönderilmesi hususunu belirtmektedir. Çocukları başka bir gruba nakledilen grubun gelecekteki varlığı tehdit altına girer, nakledilen çocuklar ise kendi kültürünü, dilini unutarak sosyal bağlarından kopmaktadır.

Sözleşmenin kapsamına giren gruplardan herhangi birine mensup çocukların bir başka gruba nakledilmesi kuvvet kullanıldığı takdirde yapıldığında suç sayılmış olmasına rağmen sözleşmede çocuk kelimesinin neyi ifade ettiği açıklanmamıştır. Bu manada çocuk teriminden

30 Berberer, A.g.e, s.59

31 Akün, A.g.e., s.53-70

32 Akün, A.g.m., s.53-70

neyin anlaşılması gerektiğidir. Çocuk Hakları Üzerine Sözleşmenin 179/1. maddesinde çocuktan kasıt olarak yaşı 18'in altında olan kimseler kastedilmek istenilmiştir.³³

Soykırım suçu mağdurlarının, milli, etnik olarak, ırksalya da dinsel bir grubun üyesi olması gerektiğinden sosyal, siyasal, ekonomik ya da bunun gibi olan gruplar soykırım suçu ile korunmuş olan gruplardan değildir. Soykırımı oluşturan eylemler, Soykırım sözleşmesi ve uluslararası ceza mahkemeleri nezdinde kısmi olarak kabul edilmiştir. Bu eylemler grubun üyelerini öldürmek, grup üyelerine ciddi fiziksel ya da psikolojik zarar vermek, grubun bir kısmına ya da tamamına bedensel tahribine yol açabilecek yaşam şartlarına zorlamak, grubun içindeki doğumlara engel olmak için önlemler almak ve grubun içindeki çocukları bir başka gruba zorla naklini sağlamak.³⁴

Soykırım millîtsel, sosyal, kültürel, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen ya da tamamen yok etmek kastı güden fiillerdir. Soykırım suçunu meydana getiren fiiller, Soykırım sözleşmesiyle Uluslararası ceza mahkemelerinin nezdinde kısmen sayılmıştır. Bunlar gruba mensup üyelerin öldürülmesi, grup mensuplarına beden ve ruhen ciddi zararlar vermek, grubun tamamına da bir kısmının bedensel tahribine yol açabilecek yaşam şartlarına kasıtlı olarak tabi tutmak, grup içinde doğumları engellemeye yönelik eylemler yaparak buna engel olacak tedbirleri almak ve grubun çocuklarını başka gruplara nakillerini sağlamaktır.³⁵

Uluslararası Ceza Mahkemesinin Suçların unsurları belgesinin grubun çocuklarının başka bir gruba zorla nakledilmesi hususu ile ilgili unsurları aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

- 1) Fail bir ya da birden çok grup üyesini zorla farklı gruba nakletmiş olmalıdır.
- 2) Zorla nakledilen kişi ya da kişiler dini, kültürel, ırksal gibi belirli bir grubun üyesi olmalıdır.
- 3) Fail etnik, dinsel, ırksal grubun hepsi veya bir kısmını yok etmeyi amaçlamalıdır.
- 4) Yapılan bu nakil yapıldığı gruptan bir başka gruba gerçekleşmiş olmalıdır.

³³ Berberer, A.g.e, s.59

³⁴ Ömer Utku Sevim, *AIHS Normları ve Uluslararası Hukuk Işığında Ermeni Olaylarını Soykırım olarak Nitelendiren Yasaların Değerlendirilmesi*, Adalet Dergisi, Sayı: 48, 2014, s.262- 278

³⁵ Faruk Turhan, *Soykırım Suçunda Bir Grubu Tamamen veya Kısmen Yok Etme Amacı ve Ermeni Tehcir Olayı*, <https://hukuk.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/65/files/soykirim-sucunda-yok-etme-amaci-ve-ermeni-sorunu-28092012.rtf>, Erişim Tarihi. 18.04.2017

5) Bu fiilden etkilenen kişiler 18 yaşın altında olmalıdır.

6) Fail zorla nakledilen bir veya birden fazla insanın 18 yaşın altında olduğunu bilmesi gerekmektedir.

7) Bu fiil gruba benzer fiillerin yapıldığı bir yerde fiilin amacını sağlayacak bir etkiyi oluşturacağı bir ortamda meydana gelmiş olmalıdır.³⁶

1.2.2.2. Manevi Unsurlar (Mens Rea)

Ceza Hukukunun bütün sistemlerinde işlenen suçun kastenya da taksirle işlendiği nitelendirilmiştir. Kastıya da taksirin unsurları ile fail zihnini cezalandıran hukuk düzenidir. Kusurluluk ceza sistemlerinde hukuki olarak sınıflandırılmıştır. Soykırım suçu iç Hukuk sistemlerinde farklı bir suç olarak belirtilmemişse de öldürme ve yaralama suçları her ülkeye ait ceza kanununda suç olarak nitelendirilip düzenlenmiştir. Bu hali ile adam öldürmeye da yaralama suçlarından ceza verilebilir. Ancak soykırım suçu maddi unsurları bakımından, fazla olmamakla birlikte manevi unsur bakımından adam öldürmeye da yaralama eylemlerinden farklıdır. Bu hali ile ülkelerde soykırım suçunu farklı bir suç olarak nitelendirip farklı bir cezalandırma yoluna başvurmuş ve ceza kanunlarına dahil etmişlerdir. Suç olarak ceza kanunlarına dahil edilmiş olan soykırım suçunda manevi unsur da mens rea kavramı ile açıklanmıştır.³⁷

Mens Rea unsuru, iki unsurdan oluşmuştur. Bu unsurlar bilmek ve istemektir. Soykırımı ağır suç olarak nitelendiren Roma Statüsü, soykırımın manevi unsurlarının iki bileşenli olduğu ve kasıtlı olarak eylemsel bilme ile aykırı davranma isteği, ihlal niyetinin olduğu tespitini 30. maddede belirtmiştir. Men Rea soykırımın maddi unsurlarının farkında olmak ve eylemleri gerçekleştirmeyi istemektir Bilmek ve istemek Ceza Hukukunda kastın iki unsurudur. Soykırım fiili taksirle bağdaşmayan ve kazaen işlenmeyen kasıtlı işlenmiş bir fiildir. Her ne kadar neticenin istenilmediği zamanlarda soykırımdan bahsedilemese de bazı suçlarda bilerek ve isteyerek şeklinde ifade edilen kast unsuru işlenmesi açısından yetersiz kalıp özel kastın aranmasına neden olmaktadır. Failin yasaklanmış bir neticeye ulaşmak için

36 Batuhan Duran, *Soykırım Suçunun Uluslararası Hukukta ve Yeni Türk Ceza Kanununda Düzenleniş*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.45

37 Semir Töner Şen, *Uluslararası Hukukta ve Sözleşmelerde Soykırım Etnik Temizlik ve Saldırı Kavramları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.128

kasti hareket etmiş olması gerekmektedir. Soykırım suçunun en önemli ayırıcı unsuru ve bu suçun işlenmiş olmasının zaruri şartı özel kasttır.³⁸

Soykırım suçunu oluştururken bir kastın oluşması manevi unsurun gerçekleştiğini gösterir. Soykırım suçunu işleyen fail yada failler, soykırımı bilerek ve isteyerek yapmayı planlamıştır. Suçu işleyen kasıt kullandığı için bu durumda taksirden söz etmek mümkün değildir.

Soykırım suçunda failin sadece genel kastı değil özel kastı da aranmaktadır. Suçun özel kast ile oluşması için failin belli bir düşünce ile hareket etmesi gerekirburada saik kastın hazırlanmasını sağlayan ve kasta neden olan duygu ve düşüncedir. Suç açısından özel kast arandığı durumlarda, saik oluşan suçun bir unsuru olarak kabul edilir.³⁹

Mens Rea, suçun subjektif unsurunu tanımlamayı sağlayacak ve suçun işlendiği anında olması gereken zihnin halini bir diğer tabirle suç kastını belirleyen Latince bir terimdir. Suçun manevi unsuru olarak bilinen Mens Rea Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsünün 30. maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır.

1- Aksi kanıtlanmadığı müddetçe bir kişi, mahkemenin yetkisine giren suçları kasıt ve bilgisi dahilinde işlediğinde, cezai olarak sorumlu tutulacaktır.

2- Bu maddenin amacına uygun olarak kişi aşağıda belirtilen durumlarda kasıt sahibi olmuştur:

a. Fiille ilgili söz konusu eylemi kişi bilerek icra etmiş ise,

b. Sonuçla ilgili kişi sonucun oluşmasını istiyor ve olayların olağan hali ile ortaya çıkabileceğinin farkında ve bilincine varmış ise;

3- Bu maddenin amacına uygunluğuyla; ‘Bilgi’ durumun meydana geldiği ya da söz konusu olayların doğal akışında sonucun meydana geleceğinin farkında olmaktır. ‘Bilmek’ ve ‘Bilerek’ kavramları bu duruma göre yorumu yapılacaktır.

Bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen kast ifadesi ile suç oluşurken suç şeklineuygun fiilin önceden tasarlanması anlamı belirtilirken bilerek ifadesi ile sonucun

38 Şen, A.g.e, s.128-129

39 Duran, A.g.e, s.19

gerçekleşmesi bilinci belirtilmiştir. Bu bağlamda ise kastın sonucun gerçekleşmesi için gerçekleşme bilinci ve hareketin istenilerek yapılması halidir.⁴⁰

Manevi unsur failin fiilleri uygularken benliğinde bulunması gereken psikolojik gerçeklik olarak adlandırılabilir. Doktrinde manevi unsur için psikolojik unsur veya kusurluluk ifadeleri de kullanılmıştır. Failin suçlu olabilmesi için kusurlu olması Modern Ceza Hukukunda aranan bir şarttır. Kusurluluk kast ve taksir olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Soykırım suçu da taksirle işlenen suçlardan olmadığı, kastise failin bilerek ve isteyerek gerçekleştirdiği fiildir.⁴¹

Failin bu suçu işlerken nitelikli bütün objektif hususların farkında olması gerekir. Ancak kastın varlığını bilmesi yeterli olmamakla fiili uygulama hareketi ve sonucun istenilmesi de gerekmektedir. Failin hareketi uygularken suçu işleme kastı da mevcut bulunmalıdır.⁴²

Manevi unsorda da sözü edilen fiillerin hedefi olan grup üyelerine o grubun üyesi olmaları sebebiyle ‘bir kısmınıya da tamamını yok etme kastı ile’ işlenmesi gereklidir. Bu hali ile soykırım suçunun manevi unsuru oluşur.⁴³

Bu unsurla birlikte, soykırım suçunun belirlenmesinde önemli bir özellik taşıyarak, öteki öldürme eylemlerinden farklı kılmaktadır. Eylemde soykırım suçu olması için ‘belirli bir grubu yalnızca o grup mensubu olması sebebiyle katline neden olma kastının mevcudiyeti’ gerekmektedir. Örneğin, Amazonların Brezilya tarafından, Guaki Kızılderililerinin de Paraguay tarafından soykırıma uğradıklarına dair Brezilya ve Paraguay’a karşı şikayetler 1969 yılı ve 1974 yılında Birleşmiş Milletlere bildirildiği zaman, bu suçu işleyenler ve kurbanlarının teşhis edilmesinde herhangi bir zorlukla karşılaşılmamıştır.⁴⁴

Manevi unsur için adı geçen fiillerin hedef alınmış olan grubun üyelerine sadece o grubun mensubu olması nedeniyle kısmi veya tamamen yok etme kastı işlenmesi neticesinde suçun sübjektif/manevi unsuru oluşacaktır. Bu durum soykırım suçunun diğer adam öldürme eylemlerinden ayrılmasını sağlayan önemli bir niteliktir. Soykırım fiilinin oluşabilmesi için belli bir grubu sadece o grup mensubu olması nedeniyle katletme kastının oluşması gerekir.

40 Berberer, A.g.e, s.62

41 Duran, A.g.e, s.18

42 Duran, A.g.e, s.18

43 Elekdağ, A.g.e., s.6

44 Elekdağ, A.g.e., s.6

Bu duruma örnek olarak 1969 yılında Birleşmiş Milletlere intikal eden Brezilya'nın Amazon Kızılderililerine, Paraguay'ın ise Guaki Kızılderililerine yönelik soykırım suçu işlediğine dair yapılan şikâyetler neticesinde kurbanlar ve suçluların teşhis edilmesinde herhangi bir zorlukla karşılaşılması bununla birlikte yok etme kastının mevcudiyeti kanıtlanmadığından adı geçen devletlerin suçlanması durumu da gerçekleşmemiştir.⁴⁵

1.2.3. 1948 Tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme

Sözleşme, Soykırımı ulusal etnik ırki kültürel grupların herhangi birine karşı grubun büyümesi ilerlemesi ve korunmasına engel olan, kısmen ya da tamamen yok etme amaçlı işlenmiş eylemler olarak nitelendirmiştir. Sözleşme giriş ve on dokuz bölümden oluşmuştur. Sözleşmenin giriş bölümünde BM Genel Kurulunun 96 (I) maddesine atfen soykırımın Uluslararası hukukta bir suç sayıldığı ve kınanarak yasaklanması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁶

5 Nisan ile 10 Mayıs tarihleri arasında Ad Hoc komitesince yürütülen taslak çalışmaları Genel Kurulun üçüncü oturumunun ilk bölümünde Altıncı komiteye gönderilmiştir. Altıncı komite 28 Eylül'den itibaren 2 Aralık'a kadar yapılan çalışmalar neticesinde Nürnberg ilkelerine giriş bölümüne yapılan atfı çıkararak değiştirmiştir. Altıncı komite her maddedeki değişiklik teklifleri ve kabul edilmeyen değişiklik tekliflerini Genel Kurul'a sunmuş ve hazırlanan taslak Genel Kurulun 260/A (III) sayılı kararıyla 6 Aralık 1948 tarihinde Paris'te hazır olan elli altı üye devlet tarafından kabul edilerek ve 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 25 Mart 1950 tarihinde 5630 Sayılı kanun ile Türkiye Cumhuriyeti sözleşmeye taraf olmuştur.⁴⁷

Soykırımın bir suç olarak kabul edilerek, suçu meydana getiren fiillerin belirlenmesi Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme ile sağlamıştır. Bu sözleşme ile soykırımın engellenmesi, grupları ortadan kaldırmaya yönelik eylemlerin hukuk kuralları ile de düzenlenerek önüne geçilmesi ve grupların yaşamlarını kendi içinde devam ettirebilmesi amaçlanmıştır.

⁴⁵ Sevim, A.g.e, s.262- 278

⁴⁶ Feride Hamzayeva, *İnsanlığa Karşı Suçlar Bağlamında Soykırım Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kuzey Kıbrıs, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s.30

⁴⁷ Şen, A.g.e, s.30

Sözleşmenin giriş bölümü ile BM Genel Kurul 1946 tarihli ve 96 (1) sayılı kararında atıl yapılmıştır. Sözleşmede soykırım suçunun barış döneminde işlenebilinip cezalandırılabilineceğini belirten bir suç olduğunun birinci maddesinde belirtilmesi dikkat çekmiştir. Bu durum Nürnberg Mahkemesi Statüsünde insanlığa karşı suçlarda savaş suçunun işlenmesi sırasında veya bu durumla bağlantılı olarak ele alınmıştır.⁴⁸

'Soykırım' suçu, hatları itibari ile sözleşme ile belirlenen hukuksal olgudur. 'Soykırımın suç olarak kabul edildiği' kavram ilk defa 09.12.1948 tarihli Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi ile tanımlanmış olup öncesinde bu şekilde bir tanımlı olmamıştır. Soykırım, Soykırım Sözleşmesini onaylamış tüm ülkelerde suç olarak kabul edilmiştir.⁴⁹

Bu sözleşmeyi Türkiye de onaylamıştır. Sözleşmesinin 'Giriş' kısmında soykırım suçunun savaş dönemlerinde ve barış dönemlerinde bu suçun işlenebileceği belirtilmiştir. Diğer bir anlamla soykırım suçunun savaş durumlarında işlenmiş olması, bu suçun soykırım içerisine girmesini engellemez.⁵⁰

Sözleşmesi'nin 1. Maddesi, "barış ya da savaş sırasında dahi işlenmiş olsa bile uluslararası bir hukuksal suç" şeklinde soykırımı tanımlamış, 5. maddesinde sözleşmeye taraf devletlerinsöz konusu suçu önlemesi ve suçu işleyenleri cezalandırması yükümlülüğü getirmiştir.⁵¹ Birinci madde ile soykırımın her halükarda bir suç olarak kabul edildiğinden bahsedilmiştir. Devletler ile birlikte kişilerin de soykırım suçundan ötürü sorumlu tutulabildiğini, devletler soykırımın cezalandırılmasının yanı sıra soykırımı önlemekle de sorumlu tutulmaktadır.

Sözleşmenin 2. maddesi soykırımın ne tür eylem ve ne tür koşullarda kabul edilmiş sayılacağını açıklamıştır. Bu durumda soykırım; gruba mensup üyelerin öldürülmesi, grup mensuplarına bedenen ve ruhen ciddi zararlar vermek, grubun tamamıya da bir kısmının fiziksel tahribata yol açabilecek yaşam şartlarında kasıtlı olarak tabi tutulması, grubun içinde

48 Duran, A.g.e, s.7

49 Osman Doğru, *Birleşmiş Milletler; Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*, http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/soykirim_sucu.htm, Erişim Tarihi: 20/04/2017

50 Osman Doğru, *Birleşmiş Milletler; Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*, http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/soykirim_sucu.htm, Erişim Tarihi: 20/04/2017

51 Faruk Turhan, *Yeni Türk Ceza Kanununda Uluslararası suçlar*, http://www.cezabb.adalet.gov.tr/makale/101.doc_, Erişim Tarihi:08/02/2016

meydana gelen doğumları engelleme eylemleri yaparak buna engel olacak tedbirleri almak ve grubun çocuklarını başka gruplara nakillerini sağlamaktır.⁵²

Soykırımın ikinci maddesi soykırım suçunun oluşmasına neden olan eylemlerden bahsetmiştir. Yukarıda belirtilen maddelerden herhangi biri ya da hepsi soykırım suçunu oluşturan eylemlerdir. Gerçekleştirilen eylemler belirtilen grubun tamamını ya da bir kısmını yok etmeye yönelik ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Sözleşmenin 3. maddesinde soykırımda işbirliği içine girmek, kışkırtmalaryapmak, soykırımda yapmaya teşebbüs etmek, bu duruma iştirak etmek cezalandırılır. ICTY ve ICTR'ın statülerindeki soykırımın tanımı içinde soykırıma irtikap için anlaşma yapmak ya da alenen ve doğrudan tahrike teşebbüs etmiş ve anlaşmış sayılmış fakat Statüsü'nün suçun açıklamasını yaptığı bölümünde bu durumlara değinilmemiştir. Ancak Statünün Ceza Hukukunun ana ilkeleri bölümü kapsamında bireysel açıdan sorumluluğun düzenlendiği 25. Maddesi ile Statü kapsamına giren suçlar için öngörölmüş düzenlemelerle bu durumlara da değinilmiştir.⁵³

Soykırım sözleşmesinin üçüncü maddesi bu suçun oluşmasında iş birliği içerisinde bulunmanın, bu suça iştirak halinde bulunmanın, soykırımı yapmaya yönelik teşebbüsünde cezalandırılmasını gerektirdiğini söylemektedir. Sözleşmenin dördüncü maddesinde soykırımdan dolayı cezalandırılacak olanlar gerçek kişilerdir. Bu kişiler kamu çalışanları, şahıslar veya kendi anayasalarından sorumlu tutulan yöneticiler olabilmektedir. Bu nedenle soykırım suçu, devletlerin ya da yerel yönetimlerce değil, gerçek kişilerin işleyip bu kişilerin yargılanması ve suçlu bulunmaları halinde cezalandırılmasını öngörmüştür. Sözleşme 2.maddesine bakıldığında yalnızca başına 'Statü'nün hedefleri açısından' ek yapılarak statüsü 'nün 6.maddesi düzenlenmiştir. Bu duruma göre, 'gruba mensup üyelerin öldürölmesi, grup mensuplarına beden ve ruhen ciddi zararlar vermek, grubun tamamına da bir kısmının fiziksel tahribatına yol açabilecek yaşam koşullarına kasıtlı olarak tabi tutarak, grubun içindeki doğumları engelleyecek eylemler yaparak doğumlara engel olacak tedbirleri almak

52 Osman Doğru, *Birleşmiş Milletler, Soykırım Suçunun Önlenmesi Ve Cezalandırılması Sözleşmesi*, http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/soykirim_sucu.htm, Erişim Tarihi: 20/04/2017

53 Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/soykr%FDmsucu.htm>, Erişim Tarihi: 02.01.2016

ve grubun çocuklarını başka gruplara nakillerini yaptığında soykırım suçunu oluşur,’ denmektedir.⁵⁴

Sözleşme altıncı maddesinde; görevli mahkeme hakkında bilgi verilmiştir. Görevli mahkemelerin, ya soykırımın yapıldığı ülkenin yetkili mahkemesince, ya da tarafların yargı yetkisini ortak kabul ettikleri halde karşılıklı anlaşacakları yetkili uluslararası ceza mahkemesinin de görevlendirilebileceği belirtilmiştir.⁵⁵

Yedinci maddede; Soykırım eylemi ve üç numaralı maddede belirtilmiş eylemler, suçu işleyenlerin iade edilmesi açısından siyasi suçlar şeklinde olarak kabul edilmemektedir. Sözleşmeyi yapmak üzere görevli devletlerin bu tarz olayların olması halinde bu olaylarda kendilerine ait yasalarına ve yürürlükte bulunan sözleşmelere göre suçu işleyenleri iade etmeyi üstlenmişlerdir.⁵⁶

Sözleşmenin altıncı ve yedinci maddelerine göre soykırım suçunu işleyen kişi yada kişilerin suçun gerçekleştiği yerin yetkili mahkemesinde yargılanabileceği gibi, tarafların yargı yetkisi içerisinde bulunan ve tarafların anlaşacağı yetkisi bulunan uluslararası ceza mahkemesi de görevlendirilebilecektir. Aynı zamanda soykırımı gerçekleştiren kişi ya da kişilerin sözleşmeyi kabul eden devletlerin yürürlükte bulunan kendi sözleşmelerine göre iadesini de kabul ettiklerini taahhüt etmişlerdir.

Devletin soykırım suçundaki sorumluluk hali de dahil olmak üzere Sözleşmenin yorumu, uygulanarak aktif hale gelmesi hususunda akit taraflar arasında sözleşmenin ihlali halinde, sözleşmenin 9. Maddesi kapsamında, ihtilafta bulunan taraflardan herhangi bir tanesi durumu Uluslararası Adalet Divanı’na taşıyabilir.⁵⁷

Soykırım Sözleşmesi, devletlerin büyük bir çoğunluğunun yüksek oranda kabul ettiği önemli bir Uluslararası bir sözleşmedir. Sözleşmeyi kabul etmiş devletler, soykırım suçunun uluslararası hukuk suçu sayıldığını kabul etmektedir. Sözleşmeye taraf olmamış devletler açısından da, soykırım sözleşmesine dayanan herhangi yükümlülükleri olmamasına karşın,

⁵⁴ http://www.avrupahukuku.com/2005_01_30_, Erişim Tarihi: 14.12.2016

⁵⁵ Elekdağ, A.g.e. s.6

⁵⁶ Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/soykr%FDmsucu.htm>, Erişim Tarihi: 02.01.2016

⁵⁷ <http://www.hukukrehberi.net/insanhak/guncelgoster.asp?id=42>, Erişim Tarihi: 20.02.2016.

Uluslararası Adalet Divanı sözleşmede geçen kuralların taraf olmayan devletler bakımından da bağlayıcı nitelikte olduğunu belirtmiştir.⁵⁸

Soykırım sözleşmesi dünya çapında önemli bir etkinliğe sahip olmuştur. Sözleşmeye üye olan devletler tarafından soykırım net bir şekilde uluslararası bir suç olarak kabul edilmiştir. Sözleşme etkinliği sebebi ile üye olmayan devletleri dahi yükümlülük altına almıştır.

Sözleşme, kendisinden önce gelen uluslararası suçlar hakkında herhangi bir düzenlemesi olmayan, diğerlerinden farklı bir düşüncüyü ortaya koymaktadır. Sözleşmenin üçüncü maddesinde soykırım suçunu barındıran diğer eylemler şunlardır;

- a)Soykırım suçunda bulunmak,
- b)Soykırım suçunu işlemek için işbirliği yapmak,
- c)Soykırım suçunda bulunulması içindoğrudan, açıkça tahrik etmek,
- d) Soykırım suçunu işlemeye teşebbüste bulunmak,
- e)Soykırım suçunu işlemeye iştirak etmek.⁵⁹

Soykırım suçunuya da yukarıda belirtilen eylemlerden herhangi birini işlemiş olanlar, anayasa tarafından bir yetkiyle görevli en üst düzey yöneticiler, kamu kurumunda görevli bulunanlar veya özel kişiler bile olsa, cezalandırılacakları ve sorumlu oldukları hususu bir hüküm altına alınmıştır.⁶⁰

Soykırım Sözleşmesine taraf devletler sözleşme hükümlerinin etkinliğini arttırmak istemiştir. Bu etkinliğini arttırmak için soykırım suçu için sözleşmenin üçüncü maddesindeki fiillerden dolayı suçlu bulunanlara ceza verilmesi için, anayasalarında da usule uygun mevzuat değişikliklerini uygulamayı kabul etmişlerdir.

Soykırım suçunu gerçekleştiren, suça iştirak ettiği belirlenen veya sözleşmenin üçüncü maddesindeki eylemlerden herhangi bir tanesini işlediği hususunda haklarında suç duyurusunda bulunulmuş kişi ya da kişilerin suçun işlendiği yerin bakmakla görevli olduğu

58 Türkiye İnsan Hakları Kurumu, <http://www.tihak.org.tr/yaliefe1.html>, Erişim Tarihi 24.02.2016

59 Meltem Uluada,*Geçmişten Günümüze Ermeni Meselesi ve Sözde Soykırımın Uluslararası Kriterler Açısından Değerlendirilmesi*,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.111

60 Uluada, A.g.e.s.111

bir mahkemede veya sözleşmeye taraf olan devletlerin birlikte kabul etmiş oldukları yetkiye sahip Uluslararası bir ceza mahkemesinde yargılama yapılacağı hususunu düzenlemişlerdir.⁶¹

Soykırım suçunun uluslararası hukukta etkinliği ve soykırım suçunun niteliği bakımından ağır bir suç olması sebebiyle sözleşmeyi imzalayan devletler, aynı zamanda kendi hukuklarında da değişiklikler yapmışlardır. Bu durumla ilgili olarak bir kısım devletler iç hukuklarındaki evrensellik ilkesine göre; ‘soykırım nerede işlenmişse orada yargılama yapılabilir’ şeklinde düzenleme yoluna gitmiştir.

Böylelikle her devlet söz konusu ilke ile soykırım yapanları yargılama hakkına sahip olmuşlar ise de, uygulamalarda ulusal mahkemeler soykırım suçunu yargılamasına pek nadir rastlanılmıştır. Bu duruma örnek olarak “Eichmann ve Demjanjuk” davaları verilebilir.⁶²

Soykırım suçunun yargılmasının diğer devletlerce yapılmasının uygun ve etkili olabileceği varsayılarak Amerikan Kongresi tarafından yapılmış bir takım hukuksal çalışmalar bulunmaktadır. Yine Bosna’da gerçekleştirilen soykırım nedeniyle Alman Mahkemelerince yargılanarak ömür boyu hapis cezası alan Bosnalı bir Sırp’ta bunun bir örneğidir. Siyasi açıdan işlenen suçlar soykırım suçu sayılmamaktadır. Sözleşmeye taraf olmuş ülkelerden her hangi bir tanesi; gerekli gördükleri durumlarda soykırımı teşkil etmiş olan eylemlerin önüne geçilmesi ve sonlandırılması için Birleşmiş Milletlerce yetkili görülmüş organlarından BM şartları kapsamında harekete geçilmesini isteyebilir. Yine sözleşmeye taraf devletlerden herhangi birisi, Sözleşmesinin yorumlanması ve yerine getirilebilirliği hakkında ortaya çıkmış olan uyuşmazlıklardan ötürü Uluslararası Adalet Divanı’na gidebilmektedir. Fakat bu durumun geçerli sayılabilmesi için taraf devletlerce herhangi bir çekince konulmaması gerekmektedir.⁶³

Soykırım Sözleşmesi ile korunmuş ulusal, ırklara dayalı, etnik olan ve dinsel gruplar dışında yine siyasal, sosyo-kültürel grupların korunmaya alınmaması, söz konusu düzenlemedeki eksiklik olarak kimi zaman eleştirilmesine rağmen bu hususta devletlerin konuyla yakından ilgilenmemelerindeki neden; iç güvenlikleri bakımından bu şekildeki

61 Uluada,A.g.e, s.112

62 Sinan Kocaoğlu, www.turkhukuk sitesi.com/hukukforum/ art_showarticle.php?s=, Erişim Tarihi 01/03/2016

63 Uluada,A.g.e, s.112

gruplarla mücadele edilmesi gerektiğinde soykırım yaptıkları iddiasına maruz bırakılabilecekleri endişesinden kaynaklanmaktadır.⁶⁴

⁶⁴ Uluada, A.g.e, s.113

BÖLÜM 2

2.TARİHSEL SÜREÇTE ERMENİLER VE TÜRKLER

2.1. Ermeni Tarihi Geçmişi ve Kökenleri

Ermeni tarihi ve Ermenilerin tarihleri ve etnik kökenleri hakkında birçok görüş belirtilmiştir. Bu durum ise efsane ve masallara dayanmıştır.⁶⁵ Her ne kadar Batı'nın tarihçileri, Ermeni yazar araştırmalar yapmış ise de Ermeni kelimesinin nereden geldiği kökenlerinin ne olduğu netleşmemiştir.

Tarih boyunca Ermenistan ismi ile belirtilen bölgenin sınırları belirlenememiş zaman içerisinde değişmiştir. Genel olarak belirtmek gerekirse Batı Anadolu, kuzeyde Kafkasya Gürcistan, doğuda Azerbaycan ve İran, Güney batıda ise Irak arasında kalan bölgeyi Ermenistan olarak kabul edildiğini belirtilebilir. Tarihte ilk kez Armenia ismine M.Ö. 518 yılında Bahisten yazıtlarında rastlanılmıştır. Yazıtta Ergani ve Harput bölgelerinde ayaklanmış bir kavim oldukları Armana ve Arminiadan olarak bahsedilmiştir. Eski Yunan ve Romalı müellifler ile Bizans ve İran kaynaklarında belirtilen coğrafyaya Armeny/Armenian (Armenyalı); Araplar Selçuklular ve harfleri ise Ermeni (Ermenli) adını kullanmaktadır.⁶⁶

Ermeniler tarihte Pers İmparatorluğunun yıkılmasından sonra çeşitli hükümdarlıklarda yaşamış sonuç itibarı ile de Osmanlı himayesinde Türklerin egemenliği altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ermenilerin geçmişleri ile ilgili farklı görüşler belirtilmiştir. Bu görüşlerden bir tanesinde M.Ö. 521 tarihli Behistun kitabesinde Ermeni olarak Armina, Arminia olarak geçmiştir. Başkaca Ermeni kelimesinin en eski İran tarihinde bulunmadığını, bu kelimenin İranlılar tarafından sonradan kullanıldığını belirten kaynaklarda bulunmaktadır. Bu durumda

65 Şerif Ünal, *Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu*, Ankara 2011, Türk Tarihi Kurumu Basımevi.

66 Hızır Keskin, *Birinci Dünya Savaşından Bugüne Ermeni Sorunu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.12

İranlılar bu tabiri Menuas abidelerinde bulunan 'Armonidad' kelimesininününden etkilenecek kullanmışlardır. Ermeni tarihçilerin birçoğu Ermeni kelimesinin kökenini kutsal kitapların rivayetleriyle ilişkilendirip Nuh Peygamberin oğlu Yafes'in torunu olan Hayk'ın soyundan geldiğini iddia etmiştir. Ermenilerin Anadolu'da yerleşmeye başladıkları tarih 6 yy.vesonları olarak tahmin edilmiştir. Ancak bu tarihin öncesinde Büyük İskender'in Anadolu seferi esnasında Ermeni topluluklarının bağımsız olmayan bir halde yaşamlarını sürdürdükleri kesin olarak bilinmektedir. Bununla birlikte Ermeniler olarak adlandırılan topluluğun da 7 yy. ortalarından batıdan gelerek Anadolu'ya yerleştiği tespit edilmiştir.⁶⁷

Ermeni kökeni hakkında en kesin bilgi Heredotos tarafından verilmektedir. Heredotos Ermenilerin Frigya'dan geldiklerini, Med savaşı zamanında Frigler gibi giyim tarzının olduğunu, MÖ. VII, yüzyılın başlarından itibaren batıdan Aras nehri bölgesine göç eden küçük insan gruplarının Frigyalı'lar ile birlik olup İran'a karşı savaştıkları bilindiği ve bu nedenle Ermenilerin Frigyalıların bir kolu olabileceği de söylenmiştir.⁶⁸

Ermeniler Doğu Anadolu bölgesine ana yurtları olarak sahiplenebilmek için bölgenin kültürel ve tarihi varlıklarının çok eskilere dayandığını ve Türklerin kendi topraklarını işgal ettiklerini belirselerde Ermeni tarihçiler bile kökenleri konusunda herhangi bir fikir birliği içerisinde olamamışlardır. Bu durum ise Ermenilerin ana yurtlarının neresi olduğunun halen tartışma konusu olduğunu göstermektedir. Ermenilerin kökenleri hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte çeşitli söylemler ve Ermeni tarihi yazmış papazların efsanevi hikayelerine dayanmaktadır.⁶⁹

Ermenilerin yaşamlarını sürdürdükleri yerleşim yerleri hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Ermenistan kelimesinin coğrafi bir yerleşim yeri ismi olduğu bazı kaynaklarda belirtilmiştir. Ermeni Tarihçi Karakaşyan ise Ermenistan' ın Yahudilerin Ararat şeklinde ifade ettikleri bölgeye verilen isim olduğunu, Sami diline ait bir isim olduğu ve kendilerinin bu bölgeye Hayastan şeklinde ifade ettiklerini belirtmiştir. Ermenilerin kendilerini 'Hayk' ülkelerini de 'Hayastan' şeklinde isimlendirmişler ise de ancak buna rağmen yaşamlarını

67 Ülkü, Ağırtaş, *Ermeni Meselesi (1918-1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004. s.5

68 İlhan Türkmen, *Türk Yönetimine Geçildiğinde Ermenilerin Siyasi Durumu (1071-1243)*, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.7

69 Keskin, A.g.e, s.12

sürdürdükleri topraklara neden Ermenistan denildiği hakkında kaynaklar ile belirlenmiş herhangi bir bilgi bulunmamıştır.⁷⁰

Belli bir takım insan gruplarını bir araya getirmek ve bu grubu diğer gruplardan farklı olduklarını göstermek, gruba mensup kişiler arasında birlik ve beraberlik duygularını güçlendirmek amacıyla siyasi devlet, kültür sistemleri ya da semboller kullanmıştır. Anthony Smith'e ait Milli Kimlik isimli eserde milli kimlik unsurları açıklanırken millet ve vatan ayrımını yapmış, çoğul kimlikleri açıklamasını yaparken cinsiyet kategorisinde mekân veya ülke kategorisinden ve sosyo-ekonomik toplumsal sınıf kategorisinden bahsetmiştir. Smith'in bu ifadesine uygun şekilde Ermenilerin cinsiyet sınıfı, 19. yüzyılın başlarında sosyo-ekonomik toplumsal sınıf ve 1920 itibarıyla mekân ya da ülke kategorisinin içerisinde yer aldığını belirtmek gerekir. Bu haliyle Piter Rutland Ermeni ulusal kimliğinin anormal şartlara maruz kaldığını iddia etmiştir. Rutland'a göre Ermeniler güçlü bir grup kimliğini geliştirmelerine rağmen kendilerine ait herhangi bir devlete sahip olmadıkları ve çok uluslu büyük bir imparatorluk devletinin bir unsuru gibi yaşamaya adapte olmak zorunda kalmış ve son dönemde kendilerine ait bir devlete sahip olmuştur.⁷¹

Tarihte süregelen yıllar boyunca başka devletlerin egemenliği altında topluluk halinde yaşamış olan Ermeniler nüfusları açısından Osmanlı yönetiminden önceki dönemlere ilişkin mevcut bilgiler sınırlıdır. Bu hususla ilgili önemli kaynaklardan birisi Patrikhanenin verdiği rakamlardır. Patrikhane kayıtlarına göre 1882 yılına ait Ermeni Nüfusu Türkiye'de 1.680.000'dir.⁷² Uzun yıllar başka milletlerin etkisi, egemenliği altında kalan Ermenilerin devlet kurabilmeleri konjonktüre bağlı olarak uluslararası yapıdaki kırılmalar ile mümkün olmuştur. Ancak burada Ermenilerin de dünyanın önemli bir kısmında olduğu gibi bir uluslaşma süreci geçirdiklerini ilave not olarak eklemek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Ermeni nüfusu hususunda en önemli kaynaklardan birisi de Tapu Tahrir defterleridir. Vergi toplamak amacıyla tutulan bu defterlerde herhangi bir şekilde nüfus bilgisi bulunmayan kimsenin olmadığı, gayri Müslimlerin de ayrı bir cetvel halinde nüfusları kaydedilmiştir.

⁷⁰ Ağırtaş, A.g.e., s.5

⁷¹ Hatem Cabbarlı, *Ermenistan Dış Politikası (1991- 2005)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.30

⁷² Türk Tarih Kurumu, Osmanlı Devleti'nde Ermeni Nüfusu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, http://dunyasavasi.ttk.gov.tr/upload/files/Ermeni_Dosyasi/Ittihat_Terakki/ErmeniNufusu.pdf, s.16, Erişim Tarihi 10.10.2017

Önceki zamanlarda hiç yayınlanmamış ve Osman Devleti tarafından yapılan araştırmalardan birinde 1897 yılından itibaren bölge nüfusunun 3 179 bin kişi olduğu bu rakamın ise 566.267 kişinin Ermeni halkı, 2.5 milyonunun Müslüman ve geri kalan kısmının da farklı milletler olduğu belirtilmiştir.⁷³

Osmanlı Devleti, kendi himayelerinde bulunan gayrimüslimlere refah içinde huzurlu bir ortam kurduğu, yine kendi vatandaşlarından alınan vergiler gibi gayrimüslimlerden de vergisini alıyordu. Bu vergiler tutulurken Ermeniler de kayıtlı olarak vergilerini ödüyorlardı.

2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin Hukuki Statüsü

600 yıl boyunca varlığını devam ettiren Osmanlı Devleti hükümdarlığının en önemli faktörlerinden bir tanesi de çeşitli din ve etnik kökenlere sahip insanları bir arada tutup yönetmesidir. Bu hali ile Osmanlı Devleti bünyesinde gayrimüslimleri de barındırmıştır. İslam hukuku bünyesindeki gayrimüslimleri farklı olarak zımni kelimesi ile ifade etmiştir. Zımni kelime anlamı ile and, güven sağlama, söz verme anlamını taşıyan zimmet kelimesinden gelip İslam egemenliği altına giren İslam toprakları içerisinde devamlı hayatını sürdürme hakkına sahip gayrimüslimlere zımni denilmiştir. Zımni statüsünde bulunmak öncelikle ehl-i kitaplar için söz konusu olup sonradan Mercusiler, Budistler ve Hindulara da zımni olma hakkı tanınmıştır.⁷⁴

Osmanlı Devleti başka İslam ve Türk devletlerinde olduğu gibi hukuksal durumu anlamında İslam Hukukundan oluşmuştur. Bu hali ile Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlere uygulanan hukuk İslam hukukuna dayanmıştır. Durum itibari ile de İslam hukukuna değinilip bilinmesi gerekmektedir. İslam Hukuku dini bir hukuk olarak insanın yaşantısını tüm açıları ile düzenlemiş emir ve kurallardan oluşmaktaydı. Ancak bu hukuk kuralları sadece Müslümanları ilgilendiren bir hukuk kuralları ve yaptırımlarından ibaret değildi. Vatandaşlık durumu birey ve devletin hukuki ve siyasi ve hukuki bağ olarak nitelendirdiğinden İslam devletin sınırları içerisinde yaşamakta olan herkesi hem Müslüman hem gayrimüslim bu

⁷³ Ağırtaş, A.g.e, s.11-12

⁷⁴ Gül Akyılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü*, Ermeni Araştırmaları Türkiye Kongresi, 20-21 Nisan 2002, Bildiriler Kitabı, ASAM Yayınları, Mayıs 2003, Cilt 1, ss.171-189

devletin vatandaşı olarak görmüştür. Müslümanların ve Gayrimüslimlerin hak ve sorumlulukları da İslam anlayışında belirtmiştir.⁷⁵

Osmanlı Devleti'nde İslam Hukuku cari iken gayrimüslimlere de kendi hukuk kuralları uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nin millet sisteminde topluluklardan Rumlar gibi Ermeni cemaatleri de özerk statüye ulaşmıştır. Siyasi, idari ve mali açıdan yetkilendirilmişlerdir.

İslamiyet'te gayrimüslimlere tanınan hukuki statü Osmanlı Devleti'nde de geçerli olmuş ve Zimmîler Müslümanlardan farklı konumda olduğu görülmüştür. Zimmîlere hukuk kurallarının bazı kollarında şer-i hukuk değil de kendi dinlerinin kuralları uygulanmıştır. İslamiyet'te din insanların ilişkilerini düzenlemiş hukuk kurallarını da kapsadığından din ve vicdan hürriyetinin bir kolu halinde zimmîlere kendi hukuk kurallarına uyma hakkı verilmiştir.

Bu anlayış itibari ile dini kuralların etkisi altındaki şahıs aile ve miras hukuku konularında gayrimüslimlere kendi inançları doğrultusundaki hukuk kuralları ile kendi mahkemeleri tarafından uygulanması olanağı getirilmiş olup cemaat mahkemeleri oluşmuştur. Kuran hadis ve Hz Peygamber döneminden itibaren devam eden uygulamalarda gayrimüslim kimselerin yargı muhtariyetinden yararlanmış olup Hristiyan Yahudi vb. dinlerin mensuplarının kendi kanun ve hâkimleri ile çalışmış mahkemeleri oluşturulmuştur. Başka bir hali ile de gayrimüslimlerin dilediği halde İslam mahkemeler olan Şer'iyye mahkemesine de başvuru hakları bulunmakta olup bu mahkemede İslam Hukuku hükümleri uygulanmıştır. İçki içme suçu gibi bazı durumlar dışında Ceza hukuku bakımından İslam Hukukuna bağlı tutulmuştur.⁷⁶

Osmanlı Devleti'nde Ermeniler sorunlarını Tanzimat'a kadar olan dönemde millet sistemi halinde patrikhanede çözümlüyordu. Bu sistem sayesinde dini kültürel ve eğitim alanlarında imkânları bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Ermeni milletinin ruhani idari ve en yüksek adli makamı Ermeni Patrikhanesiydi. Her ne kadar dışarıdan

75 İbrahim Özcoşar, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı:7, 2003

76 Gül Akyılmaz, A.g.e.,s171-189

bakıldığında Eçmiyazin ve Kilikya bölgesindeki Sis(Kozan) katogikosluklarına bağlı gibi görünseler de Ermeni ruhani hiyerarşisi katı bir durum ve işlev içine girmemiştir.⁷⁷

Osmanlı Devleti kendi içinde bulunan gayrimüslimlere her zaman hoşgörü ile yaklaşmıştır, bu hoşgörünün pratik yansıması onların dinlerini yaşamaları noktasında açık bir serbestiyete sahip olmuşlardır. Osmanlı Devleti diğer topluluklar gibi Ermeni topluluklarına dinlerini de özgür bir biçimde yaşamaları için geniş özgürlükler vermiştir. Hatta Ermeni cemaatleri dini ve dünyevi işlerini yürütmek için kendilerine bir patrik seçme hakkına dahi sahip olmuşlardır.

Osmanlı Devleti Tanzimat fermanı sonrasında 1856 Islahat Fermanı, 1876 Anayasası ve 1908 Anayasasıyla yeni bir döneme girerek gayrimüslimlerin hukuki durumlarında yeni düzenlemeler yoluna gitmiştir. Tanzimat Fermanının bir kanun veya anayasa şeklinde olmadığından padişah kendi iradesinin sınırlandırılmasını kabul ederek kendi iradesi dışındabütün tebaanın can mal ırz ve namusunun korunarak kanunların devreye girmesini ve yapılan kanunların din farkı olmaksızın bütün herkes için eşit olarak belirlenmesini istemiştir. 1856 Islahat Fermanı da Tanzimat fermanı gibi anayasal özelliği sahip olmamıştır. Burada ise Tanzimat fermanındaki hususları yerine getirmeye yönelik yenilikleri ve gayrimüslimlere yeni haklar verilmiştir. Buna göre cizrenin kaldırılması ve gayrimüslimlerin de askere alınması söz konusu olmuştur. Ayrıca gayrimüslimler için ağır hakaret içeren sözler kullanılmayacak, mahkemeler de gayrimüslimlerin tanıklık durumları kabul görecektir ve her gayrimüslim kendi dininde yemine tabi tutulacak, özel izin alınmasına gerek kalmadan kendi ibadethanelerinin tamiratını ve inşasını yapabileceklerdi. 18 Şubat 1856 yılında ilan edilmiş olan Islahat Fermanında laik kesimin gücü artarken kilisenin gücünde azalma olmuştur. Her ne kadar merkezi güç yapılan bu değişiklikler ile otoritesini ve Osmanlı sempatizanlığını arttırmayı hedeflemiş ise de durum tam tersine neden olmuş gayrimüslimler farklı ve yeni siyasi faaliyetlerin başlamasına neden olmuştur. 29 Mart 1862 yılında 99 madde olarak hazırlanmış olan ve 1863 yılında Bab-ı Ali tarafınca ilan edilen Nizamname-i Ermeniyan ile Ermenilere geniş imkânlar sunmuş ve Ermenilerin 140 üyeli bir meclisi kurarak neredeyse kendilerini bağımsız gibi hissetmesine neden olmuştur. Meclis 20 üyesini İstanbul Ruhbanı, 40 kişiyi taşra ve geri kalan üyelerinde İstanbul da yaşayan meslek gruplarından oluşmasını

77 Bülent Yıldırım, *Türk Ermeni Sorunu ve Ermeni Sorunun Demografik açıdan İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.6

sağlamıştır. Daha öncesindeki 14 kişilik dini meclis üyesi ile 20 kişilik siyasi mecliste korunmuştur. Yeni meclis ile Ermeni Patriğinin seçiminin gerçekleştirilmesinin önü açılmıştır. Bu nizamname ile Osmanlı Ermenileri gerek siyasi gerekse sosyal anlamda yeni bir devri başlamış Ermeniler Osmanlı içerisinde bir cemaat olmaktan ziyade sosyal, iktisadi, kültürel bütün fiilleri ile devlete karşı baskı yapan bir kesim haline gelmiştir. Oluşan bu durum ile Emperyalist devletler istifade ederek Osmanlı Devleti içerisinde Ermeni Patrikliğini siyasi bir makam olarak görmek istemişlerdir.⁷⁸

2.3. Ermeni Milliyetçiliği

Ermeni etnik milletin sahip olduğu Diaspora Yahudi toplumların birliklerinden farklılık göstermektedir. Yahudiler gibi bulundukları toprak parçasında bir arada yaşama fikrinden farklı olarak çeşitli egemenliklerin himayesi altındaki Ermeni nüfusu birlikte yaşama fikrine sahip olmayıp soyut kavramlarla milliyetçilik düşüncelerini gerçekçi bir akım haline getirmek istemişlerdir. Buradan elde edilmek istenilen ise Ermeni etnik kimliğinin kaybolmaya yüz tutmuş benliklerini yeniden ortaya çıkarmaya yönelik çıkar beklentisi olmuştur. Bu hali ile Ermeniler geleceğe dair istekler ile bir birliği oluşturmak yerine geçmişe dair ortak bir zemin oluşturmayı ve Ermenileri bir arada tutmayı tercih etmiştir.⁷⁹

Dünyada herhangi bir coğrafyada bulunan gruplar tarihi süreçte etnik kültürel fiziksel ve sosyal anlamda birçok değişiklik yaşayarak kendi kimliklerini oluşturup günümüzde yer edinmiş ise de Ermeniler gibi bazı etnik gruplar geçen yüzyıllar içerisinde yaşanan her türlü değişimi kendi içlerinde benimsemekten ziyade gelişen dinamikler neticesindeki imkân ve dış yardımlardan yararlanarak kendilerini şekillendirmiş ve bu oluşuma devam etmişlerdir. Bu duruma bazı Ermeni tarihçiler katılmasa da bir kısım tarihçiler Ermenilerin ekonomik siyasi gerekçelerle yurt dışında yaşamak zorunda kaldığından bin yıldır devlet sisteminden yoksun kaldıklarını ve tarihi kültürel ve sosyal konularda milletleşme sürecini halen tamamlamadıklarını belirtmişlerdir.⁸⁰

Ermeni toplulukları tarih boyunca farklı devletlerin yönetimi altında yaşamış ve bağlı bulundukları devletlere çeşitli hizmetlerde bulunmuşlardır. Yüzyıllar boyunca başka

⁷⁸ Yıldırım, A.g.e, s.11-12

⁷⁹ Zeynep Boyacıoğlu, *Ermeni Diasporasının Türk Dış Politikasına Etkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.28

⁸⁰ Cabbarlı, A.g.e, s.28

milletlerin himayesinde yaşamış Ermeniler, vergi ödeme mukabilinde himaye altında tutulmuşlardır.

1514 yılında yapılan Çaldıran Savaşında Doğu Bölgesi ve 1517 yılında eski Kilikya Krallığına ait olan bölgeyi Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarına dahil etmesi neticesinde Anadolu Ermenileri Osmanlı himayesi altına alınmıştır. Osmanlı Devleti himayesi altında refah içerisinde yaşamışlar ve herhangi bir maddi manevi dinsel anlamda baskı altına alınmayarak Osmanlı Devleti içerisindeki en varlıklı etnik gruplardan birisi olmuşlardır.⁸¹

Osmanlı Devleti 19. Yüzyılın sonlarına kadar Ermeni etnik grubu ile çözümlenmesi mümkün olmayan bir sorun ile karşılaşmamışsa da 19. yüzyılda Balkanlarda bağımsızlık elde etmeye çalışan uluslar nedeni ile Osmanlı Himayesindeki Ermenilerde milliyetçilik düşüncesinin doğmasına neden olan iç ve Kilise ve Batılı Devletlerin girişimleri gibi dış etmenler oluşmuştur.⁸²

Ermenistan sınırları içerisinde bugün nüfus olarak 3-4 milyon Ermeni olduğu söylenirken Diaspora da nüfusun artık gösterdiği belirtilmiştir. Suriye ve Lübnan çevresinde yaşayan ve Anadolu'nun doğusuna yerleşen Ermeniler soykırım konusunda muhafazakâr bir tutum içerisinde olup tehciri yaşamamış ve Anadolu'nun batısında yerleşmiş Ermeniler daha ılımlı bir tavra sahip olmuştur.⁸³

81 Süveyda Çıtır, *Ermenistan Dış Politikasının Temelleri ve Hedefleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s.16

82 Soner Karagül, *Türk Dış Politikası Açısından Ermeni Sorununa Güncel Yaklaşım*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.51

83 Boyacıoğlu, A.g.e, s.28

BÖLÜM 3

3. OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE ERMENİ SOYKIRIMI İDDİALARI

3.1. Osmanlı Devleti'nde Ermeniler

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda Osmanlıların Doğu Anadolu'yu Safeviler'den Çukurova'yı da Memluklerden alması ile Çukurova, Doğu Anadolu Bölgesi ve Kafkasya civarında hemen hemen her yere dağınık haldeki Ermeniler beylik ve prenslik halinde Bizans, İran, Gürcü, Selçuklu ve çeşitli devletler ile beyliklerin yönetimi altına katılarak dağınık halde yaşamışlardır. Her ne kadar Anadolu'nun doğusu ve Güneydoğusunda toplu olarak yaşadıkları söylene de Türklere nazaran çoğunluk oluşturamamışlardır.⁸⁴

Osmanlı Devleti'nde farklı ve özel bir konuma sahip olan Ermenilerin Türkler ile bağları Osmanlı Devleti'nden çok öncesine dayanmaktaydı. Bizans egemenliğinde bulunan Ermeniler bu durumdan memnun olmayıp Büyük Selçuklu Devleti döneminde ilk temaslara başlamıştır. Büyük çoğunluğu Gregoryan mezhebine mensup olan Ermeniler Bizanslılar tarafından kendi dinlerine zorla sokulmaya çalışılmıştır. Büyük Selçuklu devletinde egemenliği altında bulunan milletlere karşı Türklerin hoşgörüsünü farkederek Türk hakimiyetine girmeyi kendileri kabul etmişlerdir. Ermeni Patriği Basile'nin 1090 yılında Selçuklu Sultanı Melikşah'tan kiliselerine ve manastır ve rahiplerine konulmuş vergilerin kaldırılması hususundaki talebini kabul etmiş ve bu hususla ilgili ferman vermiştir. Türk Ermeni ilişkileri 1055 yılında Çağrı Beyin Doğu Anadolu'ya girmesiyle başlayan ve 1071 yılı Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'nun Türklerin yurdu olmasıyla ilerlemiştir.⁸⁵

84 Tuncer Büyükkibar, *Cumhuriyetin İlanına Kadar Olan Süreçte ABD- Osmanlı- Ermeni İlişkileri ve ABD'nin Ermeni Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 19

85 Bülent Yıldırım, *Türk Ermeni Sorunu ve Ermeni Sorunun Demografik açıdan İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.6

Osmanlı Devleti Ermeni topluluklarına karşı Avrupa'daki diğer devletlerden daha hoşgörölü, dini ve politik konularda daha serbest davranması nedeni ile Ermeniler için herhangi bir baskıya maruz kalmadıklarından dolayı Osmanlı Devleti'ne bağılı azınlıklar arasında en fazla kaynaşmış azınlık olarak ta bilinen Ermeniler yüzyıllar boyunca birlik ve beraberlik içinde yaşamaları nedeni ile Sadık Halk yani Millet-i Sadıka şeklinde tabir edilmişlerdir.⁸⁶

Osmanlı Devleti'nde de Türk Ermeni ilişkileri dengeli bir şekilde ilerlemiş Bursa' nın fethinden sonra Ermeni ruhani liderleri Orhan Gazi'nin Bursa'ya yerleştirdiğı belirtilmiştir. II. Mehmet' in İstanbul'un fethinden önce 1451 yılında Bursa'da bulunan Ermeni lider Arşövek Hovakim Yebiskopos'u ziyaretine gittiğı,yapılan bu ziyarette II. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi halinde kendisini ve cemaatini İstanbul'a getirterek patrik yapacağını belirterek fetih sonrasında Anadolu'nun bazı bölgelerindeki Türkler ve güvendiğı Ermeni ailelerini İstanbul'a yerleştirmiştir. 1461 yılında Samatya'da Sulu Manastır (SurpKevork)'da Ermeni Patrikhanesini kurdurarak Hovakim'i patrik ilan etmiş ve 10 yıl önce verdiğı sözünü tutmuş bu vesile ile Ermeni toplulukları eğitim– öğretim, din ve vakıf işlerinin kendi örf ve adetlerine göre düzenlenmesi sağlanmıştır.⁸⁷

Anadolu'da Türk hâkimiyetinin sağlanması ile burada daha önceki yıllardan beri yaşayan Ermeniler'e Osmanlı Devleti himayesindeki diğer cemaatler gibi kendi kültürlerini, dillerini de serbestçe yaşamalarına izin vermişlerdir. Himayelerindeki Ermeniler Türklerin kendilerine gösterdiği hoşgörüden faydalanmış, parlak dönemleri Osmanlı Devleti'nde yaşamışlardır. Askerlikten muaf vergilerden de kısmen muaf tutulan Ermeniler ticaretle, zanaat ve tarımla da devletin idari hizmetlerinde de görev almışlar ve zamanla bu görevleri yerine getirirken de gösterdikleri çabadan ötürü Millet-i Sadıka olarak ta adlandırılmışlardır. Bu dönemlerde ise Osmanlı Devleti ve Ermeniler arasında uzun yıllar herhangi bir problem olmamış ve büyük bir sorun ile karşılaşmamışlardır.

Ermeniler Askerlik görevinden muaf oldukları için ticari faaliyetlerdeki ilerlemeleri ile önemli mevkilere gelerek toplum arasında zengin bir kesim olarak ön plana geçmişlerdir.

Fatih Sultan Mehmet dönemi ve sonrasında devam eden Osmanlı Devleti'nin

86 Nilay Tezcan, *Avrupa Birliğinin Türk Ermeni İlişkilerine Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.5

87 Yıldırım, A.g.e,s.6

yükselme döneminde sadık bir tebaa olan Ermeniler 1789 Fransız İhtilalinin başlayarak milliyetçi akımların etkisinde özellikle Balkanlardaki çeşitli etnik grupların benimsedikleri bağımsızlık düşüncelerinin yayılmaya başlamasıyla Osmanlı Devleti'nden alabilecekleri yerlerde bağımsızlığını ilan edecek bir devleti kurmayı hayal etmişlerdir.⁸⁸

3.2. Ermeni Sorunun Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devleti kurulduğu dönemlerde himayesindeki Ermeniler ile devlet yönetimi hususunda herhangi bir problem yaşamazken XIX. Yüzyılın sonlarına doğru yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı uyguladıkları politikasıyla dini, siyasi ve ekonomik anlamda Ermenileri kışkırtarak kullanmaya başlamıştır.⁸⁹ Yabancı devletlerin Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtılarak desteklenmesi hususundaki en önemli faktör yaşadıkları Anadolu İran ve Kafkasya üzerinde bulunan bu bölgelerin stratejik öneminden kaynaklanmış ve bu topraklar coğrafi konumları itibari ile devletlerin aralarında çekişme konusu olan topraklar olmuştur.⁹⁰

Misyonerlik faaliyetlerinde Ermeni meselesinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Misyonerler açılan Ermeni okullarında milli kültürü geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde Ermeni Patrikliğini kurdurup Ermenilerin tüm kilise, okul idaresi, hastane gibi kuruluşların idaresi buralara yapılacak atamalar, azledilmeler, nüfus sayımları gibi resmi işlemlerinde yapılması hususundaki yetkileri bu makama tanınmasıyla Ermeni kilisesi büyük yetkilere sahip olmuştur. Ermeni kilisesi Ermenilerin her döneminde cemaat halinde yaşamasını ve onların dini ve dünyevi hayatlarını düzenleyip korurken bazende siyasi idari kışkırtmalar ile silahlanma yolu ile tehlikenin kucağına atan bir kurum haline de gelmiştir.⁹¹

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu tarihten bu yana Türkler ile refah içinde yaşayan Ermeniler, kendi dillerini, dinlerini kültürlerini özgürce yaşamış, devlet içerisinde birçok önemli göreve getirilmiş, milleti sadıka olarak adlandırılmıştır. Zaman içerisinde, gerek misyonerlik faaliyetleri, gerek Osmanlı Devleti'ni parçalama amacı olan devletler

88 Ömer Lütfi Taşcıoğlu, *Belgelere Göre Türk Ermeni İlişkilerinde Katliam ve Soykırım İddiaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.9

89 Topçuoğlu, A.g.e, s.29

90 Nilay Tezcan, *Avrupa Birliğinin Türk Ermeni İlişkilerine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.9

91 Keskin, A.g.e, s.27

Ermenilerin bağımsızlık düşüncelerinin oluşmasında, Ermenileri bu doğrultuda etkilemede muvaffak olmuşlardır.

Ermeni milliyetçiliğinin 19. yüzyılda ortaya çıkmasında İstanbul St. Petersburg ve NorNahçıvan Kiliseleri etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nde terör faaliyetlerinde bulunan Ermeni örgütleri de farklı zaman ve mekânlarda kilisenin desteğini görmüştür. Bu örgütlerin kilise sayesinde başarılı olduğunu gören Hıncak ve Taşnak örgütleri kilise ve din adamlarını terör faaliyetlerinin içine çekmeye çalışırken sorunun merkezi haline getirmeye çalışmıştır.⁹²

Tanzimat dönemi Ermenilerin kendi cemaat işlerini yönetmek için meclis oluşturmuş 1860 yılında Ermeni Milli anayasası ortaya çıkarak 1863 yılında Babıali tarafından Ermeni Millet Nizamnamesi adı altında kabul edilmiştir.⁹³ 99 maddelik bu nizamname ile 140 üyeli bir meclis kurularak Ermenilere bağımsız bir devlet statüsünde haklar tanınmış, dini siyasi ve kültürel konular bu mecliste çözümlenmiştir. Ermeniler için birçok okul açılarak Ermenilerin dil ve kültürel alanda gelişimi, gazete ve dergi sayısının artışıyla seçim ve savaş hazırlığında olduğu Ermeni ruhunu uyandırarak Ermeni meselesinin ortaya çıktığını K. Ozangon isimli Ermeni yazarın 1919 yılında Ermenice yazdığı yapıtta belirtmiştir.⁹⁴

Ermeniler ve Türkler 19. yüzyıl sonuna kadar barış ortamı içerisinde büyük sorunlar olmadan yaşarken büyük devletlerin kışkırtması neticesinde Ermeniler Türklere bakış açısını değiştirerek 19. yüzyıl sonuyla birlikte Osmanlı'ya yönelik ayaklanmalara ve isyanlara başlamıştır.⁹⁵ Ermeni Sorunu 19 yüzyılda Rusya, İngiltere ve Fransa gibi uluslararası siyasi güçler tarafından seçilmiş Osmanlı'yı parçalamaya yönelik bir harekettir.⁹⁶

Avrupa'nın değişen siyasi ve ekonomik dengeleri, ülkelerin kendi hâkimiyetleri dışındaki başka topraklarda da iktidar ve sömürgeye sahip olma emelleri Ermeni sorunun çıkmasında ve ilerlemesinde önemli olmuştur. Ermenilerin yaşadıkları ve Ermenistan olarak belirtilen bölge Avrupa'nın güç dengelerine sahip olmuş İngiltere, Fransa ve Rusya'nın çıkarlarının çatıştığı bir bölge olmuştur. Bu üç ülke kendi denetimleri ve otoritelerini korumak amacı ile Ermenistan ile yakın ilişkiler içerisine girmiş Ermenileri Osmanlı idaresine karşı

92 Yılmaz, A.g.e, s.11

93 Ağırtaş, A.g.e, s.23

94 Ağırtaş, A.g.e, s. 24

95 Tezcan, A.g.e, s.8

96 Ömer Selvi, *Milli Mücadele Döneminde Türk- Ermeni İlişkileri ve Gümrü Antlaşması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.11

kışkırtarak Osmanlı Devleti'ne karşı da Ermenileri savunmaya yönelik bir politika izleyerek Avrupa Devletleri de Ermeni sorunun hazırlayan bir diğer faktör haline gelmiştir.⁹⁷

Güneyde sıcak denizlere inmeyi, Anadolu topraklarının bölünmesi ile kendilerine verilecek topraklardan pay almayı amaçlayan yabancı devletler, bir zamanlar Osmanlı'da millet-i sadıka olarak bilinen Ermenileri kullanarak onlara kendi bağımsızlıklarını kazanabileceklerine inandırarak Doğu Anadolu'da yeni bir bağımsız Ermenistan hayalinin oluşmasını aşlamış, aynı zamanda dini ve siyasi açıdan kendi içlerinde Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma planları yapan Ermenileri de kullanarak Anadolu'nun birçok yöresinde büyük bir isyan başlatmışlardır.

Ermeni meselesinin Batılı Devletlerin Anadolu Islahatı olarak belirttiği ve azınlıklar hakkındaki reform hareketlerinin aslında büyük devletlerin genişleme ve nüfuz siyaseti sebeplerinden dolayı ortaya çıktığı anlaşılmıştır.

3.3. Osmanlı Devleti'nde Tehcir Öncesi Durum

Osmanlı Devleti ekonomik, sosyal, ekonomik, askeri ve bunun gibi birçok yönden olumsuz etkilenmeye başlarken bu durumdan azınlıklar üzerinde oynanan oyunlar neticesinde bu durumdan memnuniyetsiz olanlar tepki göstermeye başlamış ve bu gruplardan bir tanesi de Ermeniler olmuştur. Ermeniler bu olumsuzluklardan bahisle harekete geçip her konuda mağdur durumda olduklarını ve yönetimin bozukluğunu bahane ederek isyana zemin hazırlamaya çalışmıştır.⁹⁸

Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlaması, hemen hemen her alanda Avrupalı devletlerin müdahalesine maruz kalmasına neden olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nde Türklerin ve Ermenilerin ilişkilerinin de bozulmasına neden olmaya başlamıştır. Zayıflamış olan Osmanlı Devleti'nin artık yıkılma sürecine girmiş olması, bunu hızlandırmak için diğer uluslararası aktörler Ermenileri de kullanmaya çalışmış ve Türkler ile ilişkilerini bozmayı bir araç, bir metot olarak kullanmışlardır

Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914 'te Birinci Dünya Savaşı başladığı dönemde seferberlik çağına gelmiş tüm Osmanlı'ları ve Osmanlı Vatandaşı olan azınlıklardan

⁹⁷ Topçuoğlu, A.g.e, s.31

⁹⁸ Selvi, A.g.e, s.16

Ermenileri de orduya çağırıştır. Ancak Millet-i Sadıka olan Ermeniler bu çağrıyı gizli toplantılarla reddedip isyan hareketlerine başlamış Osmanlı Devleti savaş kesimlerinde dış düşmanlar ile savaşıırken iç kesimlerde Ermeni militanların neden olduğu isyanlarla savaşmak zorunda kalmıştır. Bir kısım Osmanlı ordusundaki Ermeniler ise düşman safında Türkler ile savaş içerisine girerken gönüllü Ermeni birlikleri de yağma ve katliamlara başlamıştır.⁹⁹

Osmanlı Devleti üç cephede savaşıırken Ermeniler Ruslarla işbirliğine girerken bir yandan da Fransa ile yakın ilişkiler kurmuş ve sabotaj faaliyetlerini arttırmıştır. 3 Kasım 1914 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanlığı tarafından Asya Türkiye'sinin alanlarını göstermek üzere çizilen haritalar; Çukurova bölgesinden Van'a uzanan bir bölgeyi Ermenistan şeklinde göstermiştir. Yine 8 Ekim 1917 tarihli M. L. Meguerditchian'ın imzalamış olduğu İskenderiye'den "çok gizli" ibareli Ermeni Milli Delegasyonu Başkanı Bogros Nubar Paşa'ya gönderilmiş olan dosyada '... Kafkasya bölgesinde oluşturulmuş olan gönüllü Ermeni alaylarının Büyük Ermenistan'ı kurmak amacı ile çarpışırken milli hedeflerinin Büyük ve Küçük Ermenistan'ın kurulması' olarak Ermenilerin hedeflerini belirtmiştir.¹⁰⁰

Osmanlı topraklarına Rusya'nın girmesiyle, Osmanlı ordusunda bulunan Ermeniler silahları ile birlikte firar etmiş, Rus ordusuna katılmış ve çeteler halinde Ermeni komiteleri tarafından verilen 'kurtulmak istiyorsan komşunu öldür' talimatıyla erkekleri savaşta olan savunmasız Türk şehir, köy ve kasabalarına saldırarak katliamda bulunmuştur. Ayrıca bu girişim ile Osmanlı kuvvetlerine ihanet ederek birliklerin harekâtını engellemiş ikmal yollarını kesmiş, köprü ve yolları tahrip etmekle şehirlerdeki ayaklanmalar neticesinde Rus işgalini kolay hale getirmiştir.¹⁰¹

Birinci Dünya savaşının başlaması ile birlikte Türk askerleri cephede devletin bütünlüğünü sağlamak için savaşıırken, Osmanlı Devleti himayesindeki Ermeniler de köy ve kasabalara baskınlar düzenlemişlerdir. Yine bu olayların patlak vermesi ile Ermeni yerleşim bölgelerinde yapılan aramalarda birçok silah ve mühimmata rastlanılmış ve bunlara el konulmuştur. Bu durum Devlet için ağır bir tehdit oluşturmaya başlamıştır.

99 Tuncer Büyükkibar, *Cumhuriyetin İlanına Kadar Olan Süreçte ABD- Osmanlı- Ermeni İlişkileri ve ABD'nin Ermeni Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.66

100 Mehmet Takımsu, *Ermeni İddialarının Soykırım Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.34-35

101 Keskin, A.g.e, s.69

1914 yılı Kasım ayında İtilaf Devletleri karşısında Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında yer alması, Batılı devletleri ve Rusya'yı yeni bir politikaya sevk ederek Ermeniler açısından fırsat olarak değerlendirilmiştir. Louse Nalbandian ise, 'Ermeni komitelerinin hedeflerine ulaşabilmek için en kısa zamanda tüm hatları ile ayaklanmayı başlatması için en uygun anın Osmanlıların savaş içinde bulunduğu zamandır.' şeklinde belirtmiştir. Osmanlı Hükümeti komitelerin savaşta faaliyete geçme ihtimallerine karşı Erzurum'da Taşnak yöneticileri ile yaptıkları toplantıda Ermeniler, savaş halinde Osmanlı safında sadık vatandaş olacaklarını beyan etmiş ise de vaatlerini yine yerine getirmemiştir. Çünkü Haziran ayında Ermenilerin yaptığı Taşnak kongresinde Osmanlı'ya karşı mücadelenin sürdürülmesi kararı alınmıştır.¹⁰²

Osmanlı Devleti 1914 yılında İtilaf Devletleri karşısında savaşa girmesi, Osmanlı Devleti'ne karşı kendi içlerinde bağımsızlık planı kuran Ermeniler için büyük bir fırsat olarak görülmüş ve savaş sırasında Rus'ların yardımı ile örgütlenmelerini sağlayarak Osmanlı Devleti'ne karşı isyanların başlamasına neden olmuştur. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde başlayan isyanlarla Osmanlı Devleti'nin güvenini almış olan Ermeniler, büyük bir bozgun çıkararak çoğunluğu Türk halkı ile yine Rumları ve Musevilerinde katliama maruz kalmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin tüm hoşgörüsüne rağmen Ermeniler Avrupalı Devletlerin desteğiyle isyanlar başlatmıştır. Bu isyanların artarak yayılması ve Uluslararası bir Ermeni sorunu haline gelmesine neden olmuştur. Tüm bu gerekçeler neticesinde 1915 yılı Nisan ayında Ermeni komitelerinin merkezinin kapatılarak resmi evraklarına el konulması ve isyan çıkarmak adına çalışan elebaşlarının kesin olarak tutuklanması emri verilmiştir.¹⁰³

Ermeni isyanları korkunç katliamlar ile Doğu Anadolu Bölgesinde başlamış ve diğer illere yayılmıştır. Osmanlı Kafkasya Cephesinde yaşadığı bozgunundan sonra yaşanan olaylar Ermenilerin ülke genelinde bir karışıklık çıkaracağını göstermiştir. Ermeni komiteciler bir yandan Müslümanlara baskı yaparken bir yandan Osmanlı askerlerine saldırırken öte yandan Osmanlı ordusundaki Ermeni askerlerinin firari sayısı da artmıştır. Bununla birlikte Ermenilerin düşmanla işbirliği içerisinde olduğunu kanıtlayan Fransızca, Rusça, Ermenice

102 Takımsu, A.g.e, s.31-32

103 Ağırtaş, A.g.e, s.31-32

şifre grupları ele geçirilerek Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde birçok silah ve cephane de el konulmuştur.¹⁰⁴

Osmanlı Devleti içerisinde ülkenin her kesiminde teşkilatlanmış halde silahlanan Ermeniler, kiliselerinin de faaliyetleri ile Türklerden iyice uzaklaşmıştır. Batının desteğini daha fazla kazanmak isteyen Ermeniler kendi bağımsızlıklarını kurmak için ezilen toplum olarak kendilerini göstermiş, Türklerin kendilerine kötü muamele gösterdiğini yaymaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti yapılan tüm çabalara rağmen herhangi bir sonuç alamamış ve giderek artan Ermeni isyanları karşısında birçok cephede savaşırken cephe gerisini de güven altına gerek duymuştur. Bu nedenle hükümet 14 valilikte 10 mutasarrıflığa gönderdiği genelge ile ülkenin birçok bölgesinde isyan çıkaran Rus ordusuna gönüllü alaylar oluşturarak katılan Osmanlı ordusunu tehdit ederek Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetler içine giren tüm Ermeni siyasal oluşumların bozulmasını talep etmiştir. 24 Nisan 1915 tarihli bu genelge neticesinde Ermeni komite merkez ve şubeleri kapatılmış belgelerine el konulmuş ve İstanbul'da 2345 kişi 'Devlet aleyhine faaliyette bulunmak' suçunu işlemekten tutuklanmasına karar verilmiş ve bunu diğer bölgelerdeki tutuklamalarda izlemiştir.¹⁰⁵

3.4. Soykırım İddiaları

I. Dünya Savaşı esnasında Ermeniler birçok yerde isyanlar çıkarmış bu isyanlardan en çok etkilenen illerden birisi de Van olmuştur. Türk ve Müslüman halka ciddi saldırılarda bulunulması birçok insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Van'da yaşanan katliam ve ayaklanmaların sonrasında Osmanlı Hükümeti isyan ve ayaklanmaların sona ermesi amacıyla Patriklerin ve Ermeni kökenli milletvekillerini düzenledikleri toplantıda saldırıların durmaması halinde ciddi önlemler alınacağı belirtilmiştir.¹⁰⁶

Osmanlı Rus savaşı esnasında Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne ihaneti ile daha ağır bir hal almıştır. Osmanlı Devleti içerisindeki bazı Ermeniler ile yine bağımsızlık düşüncesi içerisinde bulunan diğer Ermenilerden kimileri Rus ordusunda, kimileri de Osmanlı

104 Karagül, A.g.e, s.61-62

105 Karagül, A.g.e, s.63

106 Tezcan, A.g.e, s.24-25

Devleti'ne karşı ayaklanmaya başlamış, Müslüman ve Gayrimüslimlere de hatta Erzurum'un Ruslara teslim olmasında önemli bir neden olmuştur.

Ermenilerin Osmanlı Hükümetinin tüm ikazlarını dikkate almamasındaki nedenlerden birisi de geçmiş yıllarda Ermeniler tarafından çıkarılan isyanlar ve silahlı saldırılara karşı Osmanlı Hükümetinin herhangi bir şey yapmayarak suçu işleyenleri serbest bırakılmalarının ortaya çıkarmış olduğu Osmanlı Devleti tarafından bir şey yapılmayacağı politikasıdır. Nitekim tarihte Osmanlı Bankası baskını, Bab-ı Ali baskını, Abdulhamit'e karşı suikast düzenlenmesi, Zeytun isyanı, Adana ayaklanması gibi olayları gerçekleştiren kişiler belli bir zaman sonra affedilmiş ve buna karşılık yaşanan olaylarda ihmali bulunan devlet adamları ve komutanlar da görevinden ayrılmıştır.¹⁰⁷

Osmanlı Hükümeti tarafından yapılan tüm uyarılara rağmen Ermeni isyanlarının hızla genişlemesi ve herhangi bir çözüme ulaşmaması neticesinde savaş bölgesindeki Ermenilerin güvenli bölgelere gönderilmesi fikri zorunlu bir hal almıştır. Bu nedenle can ve mal güvenliği devlet tarafından sağlanmak kaydıyla tehcir yani göç ettirme işlemine başvurulmuştur.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti aleyhine yapılan isyanların her geçen gün daha da artması, ülkede yaşayan halkın can ve mal güvenliklerinin kalmaması, kışkırtmaların artmasına bağlı olarak Osmanlı Hükümeti bir takım önlemler alacağını bildirilmiş, buna rağmen Ermeniler Osmanlı Hükümetini arkadan vurmaya ve katliamlara devam etmiştir. Yapılan tüm uyarı bildirimlerine rağmen sonuç alınamayınca 24 Nisan 1915 yılında Ermeni komiteleri kapatılarak yöneticilerin bazıları devlet aleyhine faaliyetler yürütmek suçundan tutuklanmışlardır.

Alınan tedbirlerin üzerinden bir ay geçmeden Ermenilerin faaliyetlerini daha da genişletmesi üzerine Başkumandan vekili Enver Paşa ordu ve sivil halkın emniyetinin sağlanması amacı ile Dahiliye Nezaretine müracaat etmiş Ermenilerin Doğu Anadolu vilayetinden alınarak savaş mıntıkasından uzak bölgelere yerleştirilmesini ve yer değiştirme işlemi yapılırken Ermenilerin gittiği bölgelerdeki Müslüman nüfusunun %10'unun geçmemeleri ve kurulacak köylerin her birinin 50 kişiden fazla olmamasına dikkat edilmesini istemiştir. 27 Mayıs 1915 tarihinde Tehcir hususunda geçici bir kanun çıkarılmış ve savaş

107 Taşcıoğlu, A.g.e, s.170-171

108 Ağırtaş, A.g.e, s.32

bölgeleri yakınındaki Ermenilerin güneyde bulunan Osmanlı topraklarına sevk ve iskanın sağlanması kararı alınmıştır.¹⁰⁹

‘Tehcir Kanunu’; resmi ifadeyle ‘Savaş Sırasında Hükümetin Uygulamalarına Karşı Çıkanlar İçin Askeriyece Uygulanacak Önlemler Hakkındaki Geçici Kanun’, 27 Mayıs 1915 tarihinde Meclis-i Vükela’da kabul edilmiştir. Başkumandan Vekili ile Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Sadrazam Said Halim Paşa’nın imzalarının bulunduğu ve Sultan Mehmed V. Reşad tarafınca tasdik edilmiş olan geçici kanunun içeriği;¹¹⁰

Yukarıdaki maddelerde görüldüğü gibi Ermenileri belirten hiç bir madde olmadığı, Tehcire tabi olan kişilerin asayiş ve huzuru bozan kişileri kapsadığı belirtilmiştir. Sevk ve iskân şeklinde tanımlanan Ermenilerin zorunlu göç kararının hemen ardından, vilayetlere gönderilmiş olan 28 Mayıs 1915 tarihli talimatnameyle, göçe tabi tutulanların hangi koşul ve ne tür bir uygulamayla nakledilecekleri kararlaştırılmıştır. On beş maddeden oluşmuş ‘Savaş ve olağanüstü siyasi zaruret dolayısıyla başka bölgelere nakilleri gerçekleştirilen Ermenilerin yerleştirilmeleri, yiyecek ve diğer ihtiyaçlarının temini hakkında talimatname talimatnamenin’ maddeleri şu şekildedir;¹¹¹

109 Keskin, A.g.e, s.69-70

110 Emre Gündoğdu, *Soykırım Temelinde Türkiye – Ermenistan İlişkilerinin Siyasi Analizi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.51

Madde 1. Sefer esnasında ordu, kolordu ve tümen komutanları ile bunların vekilleri ve bağımsız bölge komutanlığı, halkın herhangi bir şekilde hükümetin emirlerine, yurdun savunulmasına, mevcut olan düzene ve güvenliği için oluşturulmuş işlere karşı durum almış ve silahla saldırıda bulunan ve direnenleri tespit ederse, derhal askeri kuvvetlerle karşı koyacaktır.

Madde 2. Ordu, Kolordu ve tümen komutanları askeri sebeplere dayanan casusluk ve hainlikleri gördükleri bölge halkını tek tek ya da toplu şekilde, memleketin farklı bölgelerine gönderebilir ve o bölgelere yerleştirebilir.

Madde 3. Bu kanun yayımlandığı tarihten ibarettir.

111 Gündoğdu, A.g.e, s.51-52-53

Madde 1- Nakli yapılacak halkın sevki, naklin yapılacağı bölgedeki devlet memurlarınca yapılacaktır.

Madde 2- Nakli yapılan Ermeniler, kendilerine ait bütün kıymetli taşınırlarını ve hayvanlarını yanlarında götürebilecektir.

Madde 3- İskan bölgelerine sevki olan Ermeniler, yolculukları esnasında, can ve mal güvenliklerini, yiyeceklerini verilerek konforlarının sağlanması, güzergahları üzerindeki bulunan vilayet görevlileri sorumluluğu altındadır. Bu konuda yaşanabilecek gecikme ve ihmallerde her kademedeki devlet görevlileri sorumlu tutulacaktır.

Madde 4- İskanyapılan bölgelere varan Ermenilerin, mevcut durumu ve şartları itibarıyla, bireysel olarak belirtilen köy ve kasabalara ilaveten yapılacak evlere ya da hükümetçe belirlenen köylere yerleşmesi gerçekleştirilecektir. İnşasına yeni başlanmış olan köylerin sağlık yönünden zararı olmayan ve zirai faaliyetlerin yapılabilmesi için yerlerde kurulmasına özellikle dikkat edilecektir.

Madde 5- İskan yapılan bölgelerde köy kurulabilmesi için boş olan ya da boşaltılan devlet arazileri olmaması halinde, devlet malı olan çiftlik ya da köyler iskan için tahsis edilecektir.

Madde 6- Ermeniler’in yerleşeceği köy ve kasabalar ile yeniden kurulması planlanan köy ve kasabaların sınırlarının, Bağdat ‘ta bulunan demiryoluna yirmi beş kilometre mesafede olması şarttır.

Madde 7- İlave şartıyla köylere ve kasabalara yerleştirilmiş olan Ermeniler ile yeni kurulmuş olan köylere iskan edilen Ermeniler nüfus kayıtlarına esasen, gelen her bir ailenin isimleri, tanındıkları lakapları, hangi sanat ile uğraştıkları, iskan bölgesine yerleşme tarihleri ayırım yapılmaksızın tüm bireylerin kayıtları alınarak defter oluşturulacaktır.

Madde 8- Karar verilmiş yerleşim bölgesine ulaşımı sağlanan kişinin, bağlı olduğu komisyonun bilgisi haricinde ve Osmanlı Devleti’ne güvenlik güçlerinden belge almadan başka bir bölgeye geçişi yasaklanmıştır.

Maddelerden görüldüğü üzere tehcir işleminin cezai bir işlem olmadığı, güvenliğin sağlanması amacıyla belli bir kesimin belirlenmiş bir yerde ikametine zorunlu kılınmasıdır. Bu tedbirler İkinci Dünya Savaşı'nda da birçok devlet tarafından uygulanmış olup bunlara Amerika'nın "Bir Japon İstilasına yardımcı olabilecekleri" tarzında zayıf bir nedenden ötürü ülkenin batısında yaşayan Japon vatandaşlarını ülkenin orta bölümlerine savaş sonuna kadar ikamet ettirmeleri, yine Fransa'da yaşayan ve Almanca konuşan Fransa-Almanya sınırında yaşayan insanları Fransız Sosyalist Hükümeti tarafından Mojino kesiminden alınarak Fransa'nın güneybatısına nakledilmesi örnek verilebilir.¹¹²

Osmanlı Devleti aslında Rusya ve diğer Avrupa devletlerinin bağımsızlık rüyası kışkırtmalarına karşı ayaklanan ve Osmanlı Devleti'ni arkadan vuran Ermenileri defaten uyarmış ancak herhangi bir sonuç alamayınca da kendi devlet bütünlüklerini korumak adına uyguladığı bir eylemdir. Osmanlı Devleti her ne kadar kendi bütünlüğünü korumak için bu kararı almış ise de Ermeni cephesi ve Avrupalı devletler bunu Ermeni katliamı olarak nitelendirmiş ve propaganda malzemesi olarak kullanmışlardır.

Ermeniler ve İtilaf Devletleri tarafından Ermeni katliamı olarak nitelendirilen Sevk ve iskân uygulaması, Batı'da Osmanlı Devleti aleyhine büyük bir propaganda kampanyasının başlamasına neden olmuştur. Batılı devletler Ermenilerin yaptıkları isyanları, baskınları ve katliamları dikkate alınmaksızın sevk ve iskan uygulamasını kendi ülkeleri ve uluslar arası boyutta savaş propagandası haline getirmişlerdir. Batılı devletler savaş zamanlarında bu yola sıkça başvurmuş savaşın meşrutiyeti hakkındaki kuşkuvarı yok etmeye Hristiyan kesiminin dikkatini çekmeyi ve her türlü yardımı elde etmeyi sağlamaya çalışmışlardır.¹¹³

Madde 9- İskanın gerçekleşeceği bölgelere ulaşanların, yerleşimi yapılmaya kadarki gıda teminlerinin sağlanarak, muhtaç halde olanların evlerinin yapılması, muhacirin tahsisatından karşılanmak kaydı ile kesin olarak Devletçe yerine getirilecektir. Madde 10- Gıda temini, yerleştirilme işlemleri ve bunlarla ilgili ihtiyaçlar ile halkın sağlığı konusunda özen gösterilmesi, ayrıca sevkten ötürü gönüllerinin hoş tutulması, iskan edildikleri bölgenin en üst mülki amiri başta olmak üzere Muhacirin Komisyonu'na aittir. Komisyonun olmadığı yerlerde kurallara uygun komisyon kurulacaktır.

Madde 11- Gıda ve yerleştirme işlemlerinin herhangi bir aksaklık olmaksızın yerine getirilmesi adına gerekli memurların atanması valilere aittir.

Madde 12- Yerleştirilen her aile, ekonomik ihtiyaçları ve mali durumları itibarıyla yetecek miktarda toprak verilecektir.

Madde 13- Arazi özellikleri ile tahsis açısından gerekli görülen işlemleri, Komisyon tarafından yerine yapılacaktır.

Madde 14- Tahsis edilen arazi sınırı ile kaç dönüm olacağının belirlenmesi yine sahibine geçici tahsis belgesi verilerek, sonrasında tapu işlemleri ile emlak işlemlerine esas olacak şekilde düzenli şekilde defter kaydı tutulacaktır.

Madde 15- Yerleşimi yapılan ailelerden ziraatla uğraşan veya sanat sahibi olanlara, Devletçe belirli bir miktarda sermaye ya da gerekli malzemeler verilecektir'

¹¹² Keskin, A.g.e, s.70

¹¹³ Karagül, A.g.e, s.66-67

Tehcir kararı güvenlik önlemlerinin alınması için belirli bir grubun bulundukları yerden başka bir yere güvenli bir şekilde ikamet etmesi için yönlendirilme kararından ibarettir. Bu karar himayesi altında bulunduğu devlete ihanet eden, millet-i sadıka olarak bilinen Ermenilerin düşman devletler ile işbirliği içerisine girmesinden kaynaklandığı sabittir. Ayrıca tehcir kararı devletin içerisinde uyum içinde yaşayan Ermenileri kapsamamıştır. Söz konusu tehcir kararı uygulandığında tehcir işlemleri esnasında da göç eden Ermenilerin gerek güvenliklerinin sağlanması gerek, menkul ve gayrimenkullerinin de güvence altına alındığı hususları resmi olarak belirtilmiştir.

3.5. Dünyanın Ermeni Meselesine Bakışı: Rusya, Amerika, Fransa ve İngiltere Üzerinden İnceleme

19. ve 20. yüzyıl başlarında dönemin büyük güçleri Ortadoğu'da rekabetlerini sürdürmekteydiler. Osmanlı Devleti coğrafi, stratejik konumu ve ekonomik potansiyeli nedeniyle dünya politikası güden devletlerin dikkatinin burada toplanmasına neden olmuştur. Osmanlı imparatorluğunun kısa sürede çökeceğini düşünen Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya hatta İtalya gibi dönemin yayılmacı devletleri işgaller aracılığıyla Osmanlı'da hamilik yaptıkları toplumları kışkırtıp kendi amaçları için hizmet edecek küçük devletler kurdurup kapitülasyonlar, ekonomik yaptırımlar ve farklı yöntemlerle ülkeyi sömürgeleştirme ve ele geçirme politikalarını uygulamaya koymuşlardır.¹¹⁴

Osmanlı Devleti sahip olduğu toprakları ve Dünya ticaret yolları bulunan stratejik konumu ile sanayinin en önemli araçlarından olan petrol ve yer altı zenginliğine sahip olması Fransa, Rusya, İtalya ve Avusturya gibi devletlerin yarıştığı bir yer olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlamasıyla Avrupa, birçok konuda Osmanlı Devleti'ne müdahalelerde bulunmuş ve Türklerin Ermenilerle kurmuş olduğu ilişkilerin de bozulmalar başlamıştır. Osmanlı bütünlüğünü bölmeyi hedefleyen ve bölgesel emellerine ulaşmak adına Ermenileri Türklerden koparmayı amaçlayan Batılı ülkelerden özellikle

¹¹⁴ Kamil Necdet Ar, *Türk- Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Meselesi (1918-1923)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.17

Avrupa'daki devletler ıslahatları göstererek bir yandan Osmanlı devlet yönetimine karışmış diğer taraftan da Ermeni topluluklarını Osmanlı Devleti aleyhine teşkilatlandırmıştır.¹¹⁵

Osmanlı Devleti'nde merkezi otoritenin sarsılmaya başlaması ile birlikte Avrupa Devletleri de Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü sarsmak adına bir takım faaliyetlere girişmişlerdir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlere birtakım imtiyazların verilmesi, özerkliklerin sağlanması talep edilmiş ardından da bağımsızlıklarına yol açabilecek politikalar üretmeye başlamışlardır

1800-1830 yılları arasında Osmanlı Devleti büyük problemlerle boğuştuğu ilk buhran devrinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ıslahat yapmak isteyen III. Selim'in öldürülmesini takip eden yıllarında yozlaşan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yerine yeni bir ordu kurmak zorunda kalması, Osmanlı rakipleri olan Rusya, İngiltere ve Fransa'yı Türkiye'nin iç işlerine karışmaya sevk etmiştir.¹¹⁶

I. Dünya Savaşının başlaması isyancı Ermeniler tarafından fırsat görülmüştür. Ermeniler savaş öncesinde Osmanlı Devleti ile birlikte olacaklarını söylemiş ise de, savaş sırasında Rusların yanında yer almış ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştır.¹¹⁷ Osmanlı Devleti'nin yanında olacağını söyleyen Ermeniler büyük bir ihanetle Osmanlı Devleti'ni arkadan vurmuşlardır.

Osmanlı Devleti çökme sürecine girerken Batılı devletlerin destekler ile azınlıklar bağımsızlıklarını kazanma girişimlerine başlamışlar ve bu konuda başarılı olmuşlardır. Bu durumu da örnek alan Ermeniler dış destekler sayesinde birtakım ayaklanmalar gerçekleştirmişlerdir.

19. yüzyılın ikinci yarısı ile başladığı belirtilebilen Ermeni sorunu için uluslar arası nitelikte olduğu zaman için 1877-1878 yılındaki Osmanlı Rus savaşından itibaren imzalanmış olan Ayestafanos ve Berlin antlaşmaları olmuştur.¹¹⁸ Çarlık belgeleri ve Sovyet arşivlerinde, Ermeni meselesinin oluşmasında Batı Avrupa'nın rolü açık bir şekilde ifade edilmiştir. Doğu

115 Meltem Uluada, *Geçmişten Günümüze Ermeni Meselesi ve Sözde Soykırımın Uluslar arası Kriterler Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 13

116 Birnur Ertekin, *1995-2005 Yılları Arasında Türkiye- Ermenistan İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.8

117 Ümit Başak, *1890- 1939 Yılları Arasında Hatay'da Yaşayan Ermenilerin Faaliyetleri ve Genel Durumları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.41-42

118 Karagül, A.g.e, s.57

bölgelerinin paylaşılması için rekabet içinde olan Rusya ve Avrupa Ermenileri kimin konusunda da yarış haline girmiştir. Rus yetkilileri tarafından yazılan raporlar, özellikle İngilizlerin Ermeni meselesi hususundaki kışkırtmalarını ortaya koymaktadır. Yetkililerin belirttiklerine göre, bu yöntemlerle bir yandan Türkiye ile Rusya'nın arası açılmak istenilmiş, bir yandan da Osmanlı Devleti içindeki merkezkaç kuvvetleri destek verilmiştir.¹¹⁹

Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti himayesinde bulunan gayrimüslimlerin hakları savunuyormuş gibi görünselerde, aslında bu devletler kendi isteklerini elde etmek ve Osmanlı topraklarını paylaşmak için kullandıkları bir strateji olmuştur. Osmanlı Devleti bu hedeflere ulaşmak isteyen Avrupalı devletleri susturmak için pek çok ıslahatta bulunmuş ise de Avrupa'yı bu durum tatmin etmemiştir.

Ermenileri geçmişteki gibi günümüzde de savunan Büyük devletler, sömürgecilik yaptıkları geçmişlerinden kaynaklanan katliamcı ve soykırımcı kimliklerinin etkisiyle, dünyanın çeşitli yerlerinde yaptıkları soykırımları unutturarak, tarihi ve vicdani sorumluluklarını azaltmak amacıyla Ermenilere uygulanan Tehcir sırasında farklı sebeplerden kaynaklanan ölümlerin bir soykırım olduğunu ispatlamaya ve bu duruma tüm dünyayı inandırmaya çalışmışlardır.¹²⁰

Ermeni Meselesi Osmanlı Devleti'nde iç sorun olmaktan ziyade Ortadoğu ve Osmanlı Devleti ile ilgili bütün devletleri ilgilendirmiş bir konu haline gelmiştir. Ermeni meselesi Ortadoğu'da çıkar çatışması yaşayan büyük devletlerin siyasi hedefleri nedeniyle el attıkları, kışkırttıkları bir olay haline gelmiştir.¹²¹

Bilinen bir gerçektir ki Osmanlı Devleti, coğrafi, stratejik durumu ve ekonomik potansiyeli bakımından dünya politikasındaki Avrupa devletlerinin dikkatini çeken bir devlet olmuştur. Bu nedenle Deli Petro ve Napolyon, "İstanbul'u (Ortadoğu'yu) alan, tüm dünyaya hâkimdir" demiştir. Bu hali ile tarih boyunca Büyük devletler özel ilgilerini Osmanlı Devleti'nden eksik etmemiştir.¹²²

119 Elçin Yılmaz, *19 ve 20. Yüzyıl Dönemecinde Amerika'da "Ermeni Sorunu" Yansımaları, "Türkiye ve Ermeni Mezalimi" Kitap Örneği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s.56

120 Asil A. Tunçer, *A.B.D.'de Ermeni Diasporasının Çalışmaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.57

121 Yıldırım, A.g.e, s.15

122 Selvi, A.g.e, s.28

1789 Yılında Fransız Devrimi neticesinde ortaya çıkan milliyetçilik duyguları Osmanlı Devleti gibi çok uluslu devletlerin tehlikeye girmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmeye başlaması, devletin birçok alanda olduğu gibi iç güvenlik ve asayişin sağlanması konusunda da zafiyet göstermeye başlamasına neden olmuştur. Durumun farkında olan Osmanlı himayesindeki azınlıklar milliyetçilik akımlarının başlaması ve Batılı Devletlerinin kışkırtma ve desteği ile kendi milli liderlerinin önderliğinde kendi devletlerini kurmak için örgütlenmelere başlayarak kendilerini Avrupa'da tanıtarak onların desteklerini sağlamıştır. Ermeni meselesi Avrupalı devletlerin siyasetinin önemli bir gündemi haline gelerek Ermeni sorunu ortaya çıkmıştır. Avrupa'da eğitim gören ve sonrasında geri gelen Ermeniler Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin kışkırtılmasında önemli bir rol oynamıştır. Her ne kadar sorunun temeli Ermenilerin faaliyetleri olarak görünse deçıkartları nedeni ile Avrupa Devletlerinin katkısı olmuştur.¹²³

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'ne karşı yapılmış bütün propagandaların en etkin yaşandığı olayların başında gelmiştir. Savaşın seyri ve devlet içerisindeki ihanetler bu olumsuz sürecin daha da büyümesine neden olmuş Rusya gibi İngiltere de bu durumu kendi lehlerine kullanmışlardır.

1880'li yıllardan itibaren Anadolu'da kurulan komiteler aracılığıyla Ermeniler Osmanlı yönetimi aleyhine harekete geçirilmiştir. Osmanlı Ermeniler'inin isyana teşvik edilmesinde başarı sağlanamayınca, yurt dışında komiteler kurulma yoluna gidilmiştir. Bu komitelerin ortak amacı "Anadolu Toprakları ve Osmanlı Ermenilerinin kurtarılması"olarak gösterilmiş ve komiteler Avrupa Devletlerinin dikkatlerini Ermeni sorunu üzerine çekerek Osmanlı himayesindeki Ermenileri kışkırtma yolu ile ayaklanma girişiminde bulunmuşlardır. Osmanlı'ya yurt dışından gelen bu komiteler ayaklanmaları planlayıp yönlendirmiş Anadolu'da bulunan misyonerler de katkı sağlamışlardır.¹²⁴

Osmanlı topraklarında yaşayan sosyal, ekonomik, dinî, siyasî, idari ve kültürel hürriyetleri olan ve memleketin hiçbir vilayetinde nüfus çoğunluğu olmayan Ermenileri ayaklanmaya sevk edecek ve Osmanlı yönetimi tarafından herhangi bir baskı yokken

123 Takımsu, A.g.e, s.17-18

124 Karagül, A.g.e, s.59

Ermenilerin, İngiltere ve Rusya'nın kışkırtmalarına aldanarak çete ve dernekler aracılığıyla şiddet hareketleri uygulaması sonucu Ermeni ve Türk toplumunun arası açılmıştır.¹²⁵

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarının büyük bir kısmını bünyesindeki Hristiyan milletleri kullanarak koparan Avrupa Devletlerinin yeni hedefi, Anadolu'daki Hristiyanları kullanıp burada bulunan Osmanlı topraklarını parçalayarak Hristiyan devletleri kurmayı planlamışlardır. Bu plana en uygun durumda Hristiyan Ermeniler'i içeriden ve dışarıdan kışkırtmak olmuştur. Yaptıkları propagandalar ile Ermeniler'i devlete karşı cephe almaya yönlendirmişlerdir. Ermeniler ise bir an önce Avrupa'yı yanlarına alarak Ermeni Devleti kurmayı amaçlamışlardır.¹²⁶

Birinci Dünya Savaşı esnasında İngiltere, Rusya ve Fransa'nın amaçları ilk başlarda kesişmese de İngiltere, Hindistan yolunu güvene almak için doğuda bir devletin kurulmasını istemiyordu. Osmanlı Devleti kendi bütünlüğünü korumaya çalışırken diğer devletler ise kendi istedikleri bölgeyi ele geçirme planları yapıyordu. Bu planlar yapılırken de en büyük koz olarak kendi devletlerini kurmak isteyen ve Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya başlayan Ermenileri görmüşlerdi.

I. Dünya Savaşı İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya açısından dünya pazarlarını paylaşmaya yarayan bir fırsat olmuştur. İtilaf Devletleri yeni pazarlar elde etmeyi ve ellerindeki sermayelerini arttırmayı, ucuz iş gücü rezervlerinden yararlanmayı hedeflemiş ve bu gelişmelerin sonunda karlarını arttırmak amacı ile savaşın sonunda Osmanlı topraklarını paylaşma yarışına başlamıştır.¹²⁷

I. Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti'ni içten bir şekilde çökertmek için basta Fransa olmak üzere Rusya ve İngiltere tarafından Ermeniler cesaretlendirilmişlerdir. Bu nedenle Ermeniler, 1915'de Doğu Anadolu'dan tehcir edilmiştir.¹²⁸

Avrupalı Devletler, Osmanlı Devleti üzerinde 'Sark Meselesi' olarak bir politika takip etmiş ve asıl amacı farklı olan bu politikanın, yalnız Avrupa devletleri tarafından Osmanlı tebaasındaki Hristiyanların haklarının korunması iddiasıyla Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü yok ederek kendi aralarında paylaşılmasını ifade eden bir amaç olmuştur. 1814 Viyana

¹²⁵ Ertekin, A.g.e, s.19

¹²⁶ Yılmaz, A.g.e, s.23

¹²⁷ Funda Selçuk, *Türk Basınında Ermeni Sorunu (Mayıs 1919- Aralık 1920)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s.10

¹²⁸ Uluada,A.g.e, s.14

Kongresi'yle Avrupalı diplomatik çevrelerce telaffuz edilen Şark Meselesi, Osmanlı topraklarının büyük devletlerce paylaşılması meselesi olmuştur. Bu durumu gerçekleştirmek için gizlice planlar yapılarak anlaşmalar imzalanmıştır. 1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması sonrasında Hristiyan azınlıkların haklarını savunma bahanesi ile büyük devletler herhangi bir azınlık veya bütün azınlıkların hamisi kesilerek Osmanlı 'ya bazı şartlar ile sözde ıslahat projeleri dayatmıştır. Asıl amaçları azınlıkların haklarını savunmak ya da azınlıklar için ıslahat yapılmasını sağlamak olmayan bu devletler, Osmanlı'nın içinde nüfuzlarını arttırarak ellerinde koz bulundurmak istemeleridir.¹²⁹

Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere ve Rusya başta olmak üzere diğer Avrupa Devletleri'nden gelen baskı ve müdahaleleri azaltmak için önce Tanzimat sonrasında da Islahat Fermanları ile bir takım tedbirler almış bu fermanlarla Osmanlı kendi eğitim teşkilatındaki reformların yanı sıra Batılı ülkelerinde özel okul açmaları konusundaki iznini de genişletmiştir. Bu izin aracılığıyla Fransa, İngiltere, Avusturya, İtalya ve özellikle ABD, Osmanlı Türkiye' sinde bulunan gayrimüslimleri eğitmek amacıyla okullar açmışlardır. Osmanlı Devleti tarafından insani düşüncelerle verilen bu izin, okulları açan Amerikalı, İngiliz ve Fransız yetkililer aynı insani düşünceleri taşımamış ve eğitim verdikleri gayrimüslimlere Osmanlı idaresinden ayrılarak isyan etme fikirlerini aşılanmıştır.¹³⁰

Şark Meselesi Anadolu'nun Türkleşmesini ve Türkiye olarak bilinmesi için çaba sarfedildiği dönemde ortaya çıkmış ve yine Batılı devletler tarafından ortaya atılmış bir terim olmuştur. Bu terim aslında Osmanlı Devleti üzerinde toprak alma amacı olan Batılı devletlerin Türklere karşı düşmanlığını sergilediği, Türklere karşı zarar vermeyi hedefleyen kendi çıkarlarına hizmet etmeyi amaç edinen bir politikanın isim almış hali olmuştur.

Batılı devletler tarafından Şark Meselesi Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim azınlıkları kullandığı kimi zaman ayrı ayrı kimi zamanda birlikte yürütere takip ettikleri dış siyasetin veya diplomasinin adı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 'Düvel-i muazzama' şeklinde ifade ettiği Avrupa'lı Devletleri Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanlar için imtiyaz, özerklik ve bağımsızlık istemesi bir politika haline gelmiştir. 19. yy da olduğu gibi Osmanlı Devleti'ni

130 Ertekin, A.g.e, s.9-10

parçalama faaliyetleri ilk önce Balkanlarda başlamış sonrasında ise Anadolu gerçekleşmiştir. Anadolu'da ki parçalanmanın adı ise Ermeniler olmuştur.¹³¹

Uluslar arası rekabetin unsurlarından biri haline gelen Ermeni meselesi, E. Granville'nin söylemiyle 'en iğrenç toprak isteklerini daha iyi saklamak için bile her zaman olduğu gibi insancıl endişeler ileri süren diplomasi hesaplarında Ermeniler birden bire önemli bir unsur seviyesine yükselmiş böylece Osmanlı topraklarındaki yıkıcı politikalarda etkili olan isimlerden General Ignatieff'i takip edenler tarafından en etkili şekilde kullanılmış Çarlık Zehiri sonunda bütün uluslararası politikayı zehirlemiştir'. Bununla birlikte Ermeni meselesinin ortaya çıkması bile suni sebeplere dayandırılan Ermeni Sorunu XIX. yüzyıl sonları XX. yüzyılın başında Osmanlı Devleti ile büyük devletlerin arasında belirtilen atmosfer içerisinde, karmaşık kurallara haiz bir oyun olarak uzun süre devam edecektir.¹³²

Avrupa siyasi ve ekonomik dengelerin değişmesiyle, kendi toprakları haricinde başka iktidar ve sömürge mücadelesine girmesi, Ermeni sorununun ortaya çıkarak gelişmesinde önemli olmuştur. Ermenilerin yaşamlarını sürdürdükleri ve Ermenistan şeklinde adlandırılan bu bölge, dönemin Avrupa'sındaki güç dengelerine sahip olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın kendi çıkarlarının kesiştiği bölgelerden olup adı geçen ülkeler kendi otoritelerini sağlayarak bölgeyi denetimleri altına alabilmek için Ermenilere yakınlaşmışlardır. Bir yandan Ermenileri Osmanlı aleyhinde kışkırtırken de Osmanlı Devleti'ne karşısında da Ermenilerin savunuculuğunu yapmışlardır. Tüm bu olaylar neticesinde Avrupa devletleri Ermeni sorununu hazırlayan bir faktör haline gelmiştir.¹³³

İngiltere, Rusya, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri gibi batılı devletler, Ermeni meselesini her daim siyasallaştırmayı, Ermenilerin Osmanlı Devleti tarafından katliamlara uğradığını, zorunlu göçün aslında Ermenileri yok etmek için uygulanan bir plan olduğunu dünya kamuoyuna göstermeyi hedeflemiş, güçsüz olan Osmanlı Devleti'nde Ermenileri kullanarak onlara Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurulmasını vaad ederken, bir taraftan da kendi emellerine ulaşmayı amaç edinmiştir.

131 Kürşad Erdoğan, *Osmanlı Askeri Belgeleri ile 1915 Ermeni Olaylarının Değerlendirilmesi (Erzurum- Kars İlleri)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.39

132 Ali Haydar Savranlı, *Ermeni Terör Örgütleri ve Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.15

133 Topçuoğlu, A.g.e, s.31

3.5.1. Rusya'nın Ermeni Meselesine Karşı Tutumu

Rus tarihindeki bazı kaynaklar, 11'nci yüzyıldan itibaren Ermeni tüccar ve seyyahların Rusya'ya geldiklerini belirtmektedir. Yine Ermeni araştırmacılar da, Ermenilerin 10 ve 11'nci yüzyıllardan itibaren Kiev Rusya'sına, 14'ncü yüzyılda Moskova'ya, 16 ve 17'nci yüzyıllarda ise Rusya'nın güney bölgeleri ile 18'nci yüzyıl başlarında da Petersburg'a göç ettiklerini belirtmiştir. 19'ncü yüzyıla kadar Rusya'daki Ermeniler göçler sonucunda yerleşen, çoğunluğu ticaretle uğrasan zenginler oluşturmuştur.¹³⁴

Tarihte Ermenileri Türkiye'ye kışkırtan ilk devlet Rusya olmuştur. I. Petro (Deli Petro) zamanında Kafkasların güney kesiminde yaşamış olan Ermeniler, Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma hedefi uğrunda kullandıkları bir unsur haline gelmiştir. Ermeni'lerin yaşadıkları coğrafi konumu ve dinlerinin Ruslar ile aynı olması, Rusların hedefleri uğruna Ermenileri kullanması bir fırsat olmuştur.¹³⁵

Rusya ile Ermenilerin birbirine yakınlaşması, 18.yüzyılın ilk yıllarında I.Petro'nun liderliği dönemine tekabül etmiştir. I.Petro, Ruslar ve İran arasında yaşanan savaşlarda Ermenileri kullandığı gibi Ermenileri Rus topraklarına yerleşmeye de davet etmiştir.¹³⁶

Rusya, Bizans devletinin yıkılmasından bu yana İstanbul ve boğazlara hakim olma düşüncelerinden vazgeçmemiştir. Bu bağlamda Rusya, aynı zamanda komşu olduğu Osmanlı topraklarını elde etmeyi amaç edinmiş, buna bağlı olarak da Osmanlı himayesindeki Ermeniler ile de yakından ilgilenmeyi araçsallaştırmıştır.

Rusya, Ermenileri yalnızca propaganda yoluyla değil, onlara cephanelik temini ile mali imkânlar sağlayarak destekte bulunmuştur. Bu hali ile de kendi çıkarları için Türk-Ermeni milletlerinin huzurunun kaçmasına neden olmuşlardır.¹³⁷

Rusya, bulunduğu coğrafya üzerindeki topraklarına yeni topraklar eklerken, Boğazlar, Doğu Anadolu ve Balkanlar üzerinden sıcak denizlere ulaşmaya amaçlamıştır. Söz konusu bu

134 Hüsnü Bozkurt Uza, *Ermenistan'ın ve Ermeni Lobisinin Türk Dış Politikasına Etkileri*, İstanbul, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2008, s.30

135 Ünal, A.g.e, s.24

136 Yılmaz, A.g.e, s.55

137 Selvi, A.g.e, s.31

yollar Osmanlı'yı ilgilendirmiştir. Bu hali ile Ermeniler de Rusların bu politikasının bir parçası olmuş, Ermeni Meselesi de bu politikasının hayata geçirmek için bir araç olmuştur.¹³⁸

Rusya tarafından 1816 yılında Moskova'da Ermeni Şark dilleri Enstitüsünü kurularak Ermeniler daha yakından ve sistematik şekilde incelemeye başlamıştır. 1813 ve 1818 yıllarında İran'a karşı, 1828-1829 yıllarında ise Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan Rusya bu savaşlarda da Ermeni subaylardan yararlanmışır. Rus hükümetinin talimatları doğrultusunda bu subaylar Ermenileri Türklere karşı kışkırtarak Osmanlı ordusuna ihanet edecek çeteleri oluşturmuşlardır. 1828-1829 Osmanlı Rus savaşı esnasında ciddi bir sayıda Ermeni Rus ordusuna katılmış, bazı Ermeniler Erzurum'un Ruslara teslim olmasında önemli rol oynamış ve bölgede yaşayan Müslüman Türklere eziyet etmişlerdir.¹³⁹

1877-78 Osmanlı Rus savaşından Osmanlı Devleti'nin yenik düşmesi ile savaştan sonra Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu durumu fırsat olarak görmüş ve Rusya'dan himaye talebinde bulunmuştur. Söz konusu talep Rusya tarafından da olumlu karşılanmıştır.¹⁴⁰

Kafkasları kendi ellerinde tutan Ruslar, Osmanlı Devleti'ne karşı Ermenileri ve çocuklarını eğitmiş, hatta bu eğitim bazı Ermeniler için Rus ordusu bünyesinde olmuştur. Eğittiği bir kısım Ermenileri de ileride Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak adına Doğu Anadolu'ya göndermişlerdir.

1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrasında Osmanlı Ermenileri ile Ruslar yakınlaşmış, Ermeni ruhani liderlerin öncülüğünde hazırlanan ve Osmanlı Ermenileri adına talep ve bezeri metinleri içeren bir muhtıra Rus çarına iletilmek üzerine Eçmiyazin Katogikosluğuna gönderilmiştir. Kendi hedefleri için Osmanlı Ermenilerini kullanma girişimlerini kolaylaştıran bu durum Ayestefanos Antlaşması ile resmileştirilmiş, Antlaşmanın 16. maddesinde işgal edilen Osmanlı topraklarından Ermenilerin yaşadığı bölgeden ıslahat yapılınca ve Ermenilerin güvenliği sağlanınca kadar Rusların Osmanlı topraklarından çekilmeyecekleri belirtilmiştir.¹⁴¹

138 Başak, A.g.e, s.44

139 Yıldırım, A.g.e, s.25

140 Selçuk, A.g.e, s.55

141 Karagül, A.g.e, s.54

Türkiye ile yaptığı savaşlarda Ermenilerden hem askeri hemde sivil teşkilat olarak faydalanan Ruslar'a Kafkas Ermeniler' inden oluşan gönüllü alaylar, Rus ordusunun öncü birliklerini oluşturmuş, sivil teşkilatlar da Anadolu içinde isyanlar çıkarmak için kullanılmışlardır. Savaşın Türklerin yenilgisi ile bitmesi, Rus müttefiki olan Ermenilere, işgal edilen Türk bölgelerinde mal ve can kaybına sebep olacak nitelikte tahribat yapmasına fırsat vermiştir.¹⁴²

19.yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti, ciddi anlamda Ermeni sorunu ile ilgili bir durumdan söz edilmezken 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı sonrasında imzalanmış olan Ayastefanos Antlaşması ile Ruslar, Ermeni meselesini ilk kez resmen ortaya çıkaran ve Ermenilerin hamiliğini üstlenen taraf olmuştur.¹⁴³

Osmanlı topraklarında menfaatleri bulunan İngiltere Rusya'nın bu yöndeki faaliyetlerinden çekinmiş ve bu duruma Berlin Kongresi sırasında engel olmuştur. Kongre sonrası imzalanmış olan Berlin Antlaşmasıyla Ermeni meselesi hakkında İngiltere'de söz hakkına sahip olmuştur. Tüm bu süreçlerin sonunda da belirtildiği gibi Ermeni sorunu Uluslar arası gündeme getirilmiştir.¹⁴⁴

Osmanlı Devleti'nde bulunan Ermeniler'den hatırı sayılır büyük bir kısmı ilk başlarda Osmanlı yönetimine bağlı kaldıklarını belirtmiş ise de, sadık kalmayan bir kısım Ermenilerin eylemleri, Rusya'nın Osmanlıları parçalamak için Ermenileri kullanması ve Ermeni milliyetçiliği akımlarını desteklemesi isyanların büyümesine neden olmuştur.

Zaman içinde Rusya ve İngiltere'nin Ermeni sorunu hususunda anlaşmış, bu konu hakkında yeni bakış açıları getirmeleriyle, Rusya tamamen bu soruna yoğunlaşmış, kendi topraklarındaki Ermeniler üzerindeki baskıları kaldırmış, el konulmuş olan malları geri vermiş, tüm Ermeni mahkumlar hakkında genel af çıkarmıştır. Böyle bir politika değişikliği Ermeni komitecilerinin Ruslar ile birlikte olmasına ve Osmanlı Devleti aleyhine yürütülen faaliyetlerin büyümesine sebep olmuştur.¹⁴⁵

Yüzyıllar boyunca sıcak denizlere inme politikasını izleyen Rusya için Osmanlı toprakları, bu hedefine ulaşmak adına önemli bir konum olmuştur. Rusya için Ermeni

142 Ertekin, A.g.e, s.10

143 Yılmaz, A.g.e, s.39

144 Selçuk, A.g.e, s.56

145 Keskin, A.g.e, s.35-36

mesesi de, Anadolu topraklarına ve değışmez amaç olarak benimsenen Boğazlara yerleşmek için yardımcı bir faktör haline gelmiştir.¹⁴⁶

Balkanların sıcak denizlere inmesi için kendisine yardımcı olamayacağını anlayan Rusya, bağımsızlığını kazanan bu devletlerin minnet duygularına sahip olmadığını fark etmesiyle Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Erzurum- İskenderun hattına sahip olmayı kendisine amaç edinmiştir. Bu nedenle Ermeni kiliseleri ile birlikte Ermeni terör örgütlerini de desteklemeye başlamıştır.¹⁴⁷

Ruslar kendi amaçlarına ulaşmaya çalışırken bir yandan Ermeni kiliselerinden, bir yandan da ileride Osmanlı Devleti'nin parçalanması ihtimaline karşı isyan çıkaran Ermeni isyancıları da desteklemeyi planlamakta idi. Rusya Osmanlı himayesindeki Ermenilerini kullanarak Osmanlı Devleti'nin bölünerek parçalanmasını umarken, boğazlara sahip olup buradan Akdeniz'i fethetme ve doğu topraklarını kendi topraklarına katmayı hedefliyordu.

Rusyakendine Kafkaslardan başlayıp Doğu Anadolu'ya, buradan da Basra ve İskenderun Körfezlerine kadar uzanan Ermenistan koridoru yaratmayı amaç edinmiştir.¹⁴⁸

Osmanlı-Rus Savaşının başlayacağı anlaşıncı, Ermeniler üzerine her iki kesimden de baskılar artmaya başlamıştı. 1908'den sonra Osmanlı ordusuna katılmasınayükümlülüğü olan Osmanlı Ermenilerin Rus sempatisi daha ağır basmıştır. Ermeniler özümleyici bir eğilime sahip Ruslara karşı mesafeli davranmakla beraber, din ve kültür bakımından kendilerini onları kendilerine daha yakın hissediyorlardı. Bununla beraber Taşnak Sutyun ve Kilise ileri gelenleri İttihatçılarla iyi ilişkiler içerisinde bulunuyorlardı.¹⁴⁹

1828 yılında yapılan Osmanlı Rus Savaşı sonrasında gerçekleştirilen Edirne Antlaşması neticesinde binlerce Ermeni Rusya'ya göç etmiştir. Yaşanan bu gelişmeler ve sonrasında yapılan Berlin antlaşması neticesinde, Ermeniler Rusya'ya giderek daha yakın ilişkiler içerisine girmeye başlamışlardır. Rusya'nın temel amacı özerk bir Ermenistan devleti kurmaktan ziyade, Ermenilerin haklarını koruyor gibi gösterip Osmanlı Devleti'ni zor duruma

146 Tezcan, A.g.e, s.14

147 Yılmaz, A.g.e, s.58

148 Yılmaz, A.g.e, s.38

149 Keskin, A.g.e, s.35

düşürerek devlet zayıfladıkça Ermenileri kışkırtıp yayılmacı politikasını sürdürmek olmuştur.¹⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan ve birbirini takip eden Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında, ErmenilerDoğu Anadolu'nun önemli bir kısmını işgalleri altında bulunduran Ruslarla işbirliği içerisinde bulunmuş, bölgede bulunan Türk ve Müslüman halka karşı büyük bir saldırılarda bulunmuşlardır. Kendi vatandaşı oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı, Rus ordusu ile işbirliği içinde bulunarak, Osmanlı ordusunu arkadan vurmak gibi affedilmez bir hataya düşmüş, Osmanlı Ordusunun birçok cephede savaş halinde bulunduğu sırada oluşan otorite boşluğundan yararlanarak, en vahşi yollarla genç, yaşlı, kadın erkek ayrımı yapmadan kitleler halinde Türk ve Müslüman halkı yok etmişlerdir.¹⁵¹

Rusların Osmanlı Devleti bünyesindeki Ermeniler ile ilgilenmesi tamamen Anadolu topraklarının parçalanması istemine bağlı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin güçsüz hale gelmesinin yalnızca Ermeni sorunun sonucunda olamayacağı anlaşıldığı anda, Ruslar Ermenilerle tüm ilgilerini kesebilmişlerdir.¹⁵²

Rusya, kendi topraklarında yaşayan Ermenilere sert önlemler alırken, Osmanlı Ermenilerinin İngiliz kontrolüne girmemesi için desteklemek durumunda kalmıştır. Zaman içerisinde Ruslara karşı başarı elde edemeyeceğini anlayan Rus Ermenileri de Ruslarla karşı karşıya olmaktan ziyade desteklerini alarak Anadolu'da çalışmalar yapmayı ve isyanlar çıkarmayı tercih etmişlerdir. Osmanlının politika değiştirmesi Ermeni komitecilerinin Rusya'nın yanında yer alması ve Osmanlıya karşı yürütülen mücadelenin genişlemesine sebep olması, Doğu Anadolu'daki Ermenilerin Rusya'ya yakınlık duyarak Rusya'ya katılmaya başlamışlardır.¹⁵³

Tüm bu süreçlerden sonra Rusya Osmanlı Ermenilerinin koruyuculuğunu üstlenmiştir. 1789 Fransız İhtilali ile yayılmaya başlayan düşüncelerden etkilenen Osmanlı Ermenilerinin cesaretlerini arttıran Ruslar, Ermeni sorununu alevlendirmiştir. Rusya'nın desteğini

150 Yılmaz, A.g.e, s. 58-59

151 Tunçer, A.g.e, s.55- 56

152 Selvi, A.g.e, s.32

153 Yılmaz, A.g.e, s.55-56

alacaklarını bilen Ermeniler de faaliyetlerini hızlandırmıştır.¹⁵⁴ Rusya Kafkaslarda uyguladığı stratejisinin en önemli amaçlarından bir tanesi de Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa'dan kendi yanında müttefikler arayarak kendi amaçlarına ulaşmayı garantilemek olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı esnasında Ermeni komitelerini destekleyen Rusya, ele geçirdikleri yerleri Ermenilere vereceğini söylemek suretiyle onları kışkırtmışlardır. Ermenileri silahlandırmaya ve ileride Rus ordusu ile birleşmeye uygun görmüş ve köylerine gitmek suretiyle çeteler teşkil etmiştir. Böylece kendi politikasına uygun hareket etme hususunda sürekliliği sağlamaya çalışmıştır.¹⁵⁵

Rusya, Osmanlı Devleti'ne saldırmak için her seferinde Osmanlı içerisinde bulunan Ortodoks toplumları kışkırtarak isyan çıkarma ve sonrasında onları himayesi altına alma bahanesinisavaş açmayı bir koz olarak kullanmıştır. Berlin konferansı ile Rumeli dışındaki Balkanların Osmanlı Devleti'nden ayrılmaları ile Rusya'nın savaş açmak için elinde herhangi bir bahanesi kalmamıştır. Balkanlar üzerinden Akdeniz ve Ege'ye sıcak denizlere inebilmek için Balkanlarda bağımsız olan devletlerin taviz vermeyeceğini anlayan Rusya, Akdeniz'e inebilmek için Erzurum- İskenderun mihverinin kaldığını değerlendirmiş ve bu mihvere sahip olabilmek için Ermenilerden yararlanmayı düşünmüştür. Bu durum içinde Berlin Konferansı sonrasında Ermeni ıslahatını yoğun şekilde gündeme getirip Ermenileri koruyucu rolü oynamıştır. Rusya bu amaçla Balkanlarda yaptığı gibi Ermenilerin yaşadığı bölgelerde olaylar çıkartma ve bunlara müdahil olma fırsatlarını kollayarak, Ermeni kilisesini kullanmanın yanı sıra ihtilalci komiteleri desteklemiştir.¹⁵⁶ Kafkaslara inen Rusya'nın yaptığı planlar gereğince Ermeni toplulukları ile yakından ilgilenerek dostluk kurmuş ve onlar ile ticari anlaşmalar imzalamış aynı zamanda yine Ermeni topluluğunda ileri gelenlerin çocuklarını da okutmuştur.

Ermeniler'in menfaatleri gereği İngiltere ile yakınlaşmaya başlaması, Rusya'nın Ermeniler hakkındaki fikirlerini etkilemiştir. Balkanlar da Slav ve Ortodoks milletlerin bağımsızlıklarını kazanması sonrasında kendisine sırt çevirmeleri hususunu Ermenilerin bu şekilde davranabilecekleri Rusları Ermenilere desteklerini azalmasına neden olmuştur. Rusya Doğu Anadolu Ermenilerinin bağımsız bir Ermenistan kurması halinde Rusların

154 Savranlı, A.g.e, s.16-17

155 Selvi, A.g.e, s.34

156 Ar, A.g.e, s.17-18

himayesindeki Ermenilerin de bağımsızlık hareketlerine sevk edeceğini düşünmekteydi. Bu nedenle Rusya Ermenilere olan desteğini çekmiş ve Rus Dışişleri Bakanı LabanovRastovskiy Rusya'nın düşüncesini; "Hudutlarımıza yapışık ikinci bir Bulgaristan istemiyoruz." ve "Biz Ermenisiz Ermenistan isteriz." şeklinde belirtmiştir. Rusya'nın amacı; Ermeni' si olmayan bir Ermenistan oluşturup bu küçük ve güçsüz devleti sonrasında kendi topraklarına katarak sıcak denizlere inmeyi istemiştir. Rusların Ermenilere olan desteği debu çerçeve içerisinde olmuştur.¹⁵⁷

Rusları, Ermeni meselesi hususunda diğer devletlerin yaklaşımından ayıran en önemli nokta, Ermeni meselesinin dış politikasını kendi istekleri dışında etkilemesine izin vermemiş olmalarıdır. Geçmişte Çarlık Rusyası ve SSCB, günümüzde ise Rusya Federasyonu (RF) için Ermeni sorunu, siyasi stratejileri içinde kendi amaçlarına uygun olup olmaması bakımından bir değer taşımaktadır. Tarih boyunca Ermenilerin arzu ve beklentilerini Ruslar kadar planlı ve bilinçli bir şekilde kendi amaçları için kullanan ve istismar eden hiç bir devlet olmamıştır.¹⁵⁸

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaştan sonra Rus ordusu, Doğu Anadolu bölgesinde ilerlemeyi hedef olarak benimsemiştir. Bu amaca ulaşmada da Ermenilerin kendilerine yardım etmeleri karşılığında Ermenilere çeşitli imtiyazlar vereceklerini hatta bununla kalmayıp özerklik verileceğini de söylemişlerdir.

Rusya'nın Ermeni politikası, Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak olmuştur. Ermenilere bağımsızlık verilmesi Ruslar içingerçek bir yaklaşım olmayıp Ermeniler ile ilgili amaçlarını perdelemek için kullandıkları bir yöntem olmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilerin bağımsızlığını alması Rusya'da bulunan Ermenilerin hareketlenerek sorun çıkaracağından Ruslar'ın işine gelmeyen bir durum olmuştur. Rusya, Osmanlı Ermenilerini himayesi altına alarak kendisine Akdeniz ile Basra'yı vaat eden yoluaçmayı hedeflemiştir. Rusya'nın Ermeni politikasındaki amacı aslında diğer devletler ile olan mücadelesi olmuştur. Ruslar Ermenileri elinde tutmaya özen göstermiş, kimi zaman

157 Erdoğan, A.g.e, s.344-45

158 Uza, A.g.e, s.29

Ermenilerin bağımsızlık ateşini yakarak, kimi zaman isyancılara destek ve yardımda bulunarak Ermenileri isyan edebilecek kadar güçlenmesine yardım etmişlerdir.¹⁵⁹

3.5.2. Fransa'nın Ermeni Meselesine Karşı Tutumu

Ermeni meselesi hususunda geçmiş zamanlardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nu günümüzde ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni en çok meşgul eden ülke Fransa olmuştur. Fransa Ermenilere Katoliklik üzerinden yakınlaşmıştır.¹⁶⁰ Osmanlı Ermenileriyle ilgilenen ilk devlet Fransa olmuştur. Osmanlı Devleti'nde kurmak istediği ekonomik etki alanlarında devam ettiren Fransa, Ortadoğu ve Akdeniz'de dengeyi kurmak adına uzun yıllar Ermeni sorunu yaratarak kontrolü elinde bulundurmıştır.¹⁶¹

Fransa dönemin en büyük devletleri arasında bulunmakta iken topraklarının büyük bir kısmı kıta dışında bulunmakta olup sömürge devleti olmakta idi. Osmanlı Devleti ile birlikte ilişkileri en eskiye dayanan devlet olan Fransa, kapitülasyonlar ile bazı haklar elde etmiş, ileride bu durum Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçları da beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti tarafından Fransa'ya 1535 yılında verilen kapitülasyonların 1604'te yenilenerek Katolikler üzerinde himaye hakkının tanınmasıyla, Fransa 17 nci yüzyıldan başlayarak sistemli bir şekilde 'Ermenileri Katolikleştirme Siyaseti' yürütmüş, elçilikler, ticaret, seyyahlar, misyonerler ve yazılı yayınlar önemli birer araç olarak kullanarak bu siyasetin uygulanmasını sağlamıştır.¹⁶²

Fransa, Anadolu'da bulunan azınlıklar gibi Ermenilere de XVI. Yüzyıldan itibaren ilgi duymuş, bu amaçla 1548'li yıllarda seyyahlar göndermiştir. Doğuda çıkarları için Katolik bir müttefik sağlamak adına özellikle Ermenilere uzun yıllar zaman ayırmış ve amacına da ulaşmıştır.¹⁶³ 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi ile ortaya çıkan akımlardan birisi de milliyetçilik akımı olması Ermenilerin o dönemlerde bu olaylar içinde yer almaları hususunda önemli rol oynamıştır. Böylece XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı'nın doğu

¹⁵⁹ Takımsu, A.g.e, s.21-22

¹⁶⁰ Tezcan, A.g.e, s.95

¹⁶¹ Savranlı, A.g.e, s.17-18

¹⁶² Uza, A.g.e, s.25

¹⁶³ Yılmaz, A.g.e, s.60

vilayetlerinde bulunduğu bağımsız bir Ermenistan kurulmasını isteyenlerin en önemli esin kaynağı Fransız Devrimi neticesinde ortaya çıkan görüş ve sonuçlar olmuştur.¹⁶⁴

Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nden en fazla imtiyaz gören ve ticari imkanlara sahip ülke Fransa olmuştur. Ancak Fransa Fransız İhtilalinin getirdiği milliyetçilik akımları ile Osmanlı'da yaşayan azınlıkları istismar ederek sözde koruyucusu olmaya çalışmıştır. Fransa kendi amaçları için 1864 yılında Lübnan işgalinden sonra 1895 yılında Zeytun isyanını da desteklemiştir.¹⁶⁵

Fransa Haçlı seferleri ve buradaki düşünce yapısının etkisiyle Ermenilere karşı olumlu bir yaklaşım içine girmiştir. Ermenilerinde Hristiyanlığı kabul etmeleri yine bu olumlu durumu destekleyen bir etken olmuştur. Fransızlar Ermenilerin kendilerini ezilen toplum olarak göstermesine en çok destek veren devlet olmuş ve bunu hemen hemen uluslararası her platformda da dile getirmişlerdir.

Fransa, Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde ıslahat yapılması destekleyen ülkelerin başında gelmiştir. XVI. Yüzyıldan itibaren elde ettikleri kapitülasyonlarla Fransa, Osmanlı ticaretinde önemli yeri olan Ermeni tüccarları ile menfaat ilişkileri kurmuşlardır. Paris'e göç eden Ermeni iş adamlarının açtıkları özel okullar Ermenilere toplumuna öncülük edecek gençleri yetiştirmiştir. Yine Ermeni iş adamları Paris'te çıkardıkları gazetelerle Türkiye'deki Ermenilerin isyan faaliyetlerine destek veren yazılar yazdırıp Fransa'da Ermeniler lehine kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Ayrıca bunun haricinde de Fransa, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde isyan çıkaran Ermenilere Marsilya ve Paris'te sığınma hakkı tanıyarak Ermeni meselesinin içine tam olarak girmiştir.¹⁶⁶

Gerileme dönemine giren Osmanlı Devleti, Fransız İhtilalinin etkileri ve Fransız Katolik misyonerlerinin faaliyetleriyle Ermenilere milliyetçilik ve Osmanlı'dan ayrılma fikirleri empoze ederek Ermeni sorunun çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.¹⁶⁷

I. Dünya Savaşının başladığı dönemde Fransızlar Ermeniler ile birbirlerini kullanmış, bir taraftan Taşnaksutyun Ruslar tarafından kullanılırken, diğer taraftan da Bogos Nubar Fransız Hükümeti tarafından kandırılmıştır. 1916 yılının sonbahar aylarında Fransız Dışişleri

164 Takımsu, A.g.e, s.17

165 Yıldırım, A.g.e, s.23

166 Ertekin, A.g.e, s.14

167 Erdoğan, A.g.e, s.46

Bakan, Suriye ve Ermeni halkından oluşacak Doğu Lejyonu için gönüllü isterken buna karşılık ta savaş sonrasında Fransa'ya verilecek olan Kilikya'nın Ermeniler'e verileceğini vaat ediyordu.¹⁶⁸ 1915 yılından sonra Fransa, Rusya ve Amerika ile Ermeni Diasporasının en kuvvetli olduğu üç ülkeden biri haline gelmiştir. 1914 yılı öncesinde Fransa'da 4000 civarında Ermeni olduğuna dair bilgilere rastlanmaktadır.¹⁶⁹

I. Dünya Savaşıyla Güneydoğu Anadolu'yu kısmen işgal eden Fransa, bu bölgede Ermeni çetelerinin katliam ve soygunlar yapmasına göz yumarak destek vermiştir.¹⁷⁰ Savaş ile Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmını ve Çukurova bölgesini işgal eden Fransa, daha önceden Türklere karşı suç işlemiş ve Lübnan civarlarına kaçmış olan Ermeni katillerini işgal altına aldıkları ve Fransa tarafından korunan Türk beldelerine getirmiştir. Fransız ordusunun yanında bölgeye gelen Ermeni çeteleri, Türklere karşı katliam ve soygun hareketlerinde bulunmuşlardır.¹⁷¹

Fransa destek ve propagandalarını tarihte ilk defa Gregoryan Ermenilerinin bazı papazların önderliğinde toplu olarak Katolik mezhebine girmeye başladıkları görülmüştür.¹⁷² Fransa, haçlı zihniyetinin etkisiyle Ermeniler için her zaman sıcak bir yaklaşım içinde bulunmuşlardır. Ermeniler Hristiyanlığı toplu olarak kabul eden ilk millet olmaları, Hristiyan dünyasında farklı bir konum ve önem sağlamıştır. Fransa ile Ermeniler arasındaki başka tarihsel bağların da bulunduğu, Ermenilerin bilgi, görgü, akıl gibi konularda üstün oldukları gibi konular da, Fransız kamuoyunda uzun yıllar işlenen konular olmuştur.¹⁷³

Her ne kadar Türkler Fransa ile yakın ilişkiler kurmuş, Kanuni Sultan Süleyman zamanında da tanınmış olan kapitülasyonlar ile geniş yetkilere sahip olmuş ise de, Fransa kendilerine tanınan bu imkânları kötüye kullanarak Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan isyanları destekleyen devletlerden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonlarla elde edilen imtiyazları, Osmanlı Ermenilerini politikalarında bir araç gibi gören ve kendisine bağımlı hale getirmek isteyen Fransa Ermenileri Katolikleştirmekle, Ermenileri kendisine bağlı bir içmüttefik haline getirmiştir.

168 Yılmaz, A.g.e, s.72

169 Tezcan, A.g.e, s.95

170 Erdoğan, A.g.e, s.46

171 Başak, A.g.e, s.46

172 Yıldırım, A.g.e, s.24

173 Keskin, A.g.e, s.39

Önceleri İstanbul'da bulunan Ermeniler için yürütülen bu faaliyetler daha sonrasında Anadolu ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Suriye ve Lübnan bölgelerine kadar ulaşmıştır. Bu hali ile Fransa Avrupa devletleri ile yaşanan rekabette Ermenilerden yararlanarak Akdeniz ve Boğazlar üzerinde daha fazla hakka sahip olmak istemiştir.¹⁷⁴

1830 tarihinde Osmanlı himayesindeki Cezayir'i işgal ederek Afrika'da büyüme politikası uygulayan Fransa, Osmanlı'ya bağlı yaşayan Katoliklerin baş koruyucusu olarak ortaya çıkmıştır. Bu tarihten itibaren de Katolik Hristiyan unsurlarıyla ilgili bir kısım ödünleri koparma politikası izlemiştir.¹⁷⁵

Osmanlı Devleti'nde 1890'lı yıllarda ortaya çıkan Ermeni isyanları esnasında yaşanan olaylar sonrasında Fransa'da Ermenileri destekleyen bir komite kurmuştur. Binlerce Ermeni vatandaşının Türkler tarafından katledildiği iftirasını Fransa başta olmak üzere tüm dünyada Ermenileri zulme uğrayan, Türkleri ise katleden toplum olarak göstermeye çalışmıştır.

1853 yılında yapılan Osmanlı – Rus savaşında, Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Fransa ve İngiltere, Tanzimat Fermanıyla birlikte Gayri Müslimlerin durumlarında yeteri kadar iyileştirme yapılmadığını savunmuş ve yeni adımlar atılması hususunda Osmanlı Devleti'ni zorlamışlardır. Bu durumun sonucunda 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilmiş, getirilen yeni hak ve özgürlüklerden yararlanan Ermeniler, siyasi olarak da örgütlenmeye başlamışlardır.¹⁷⁶

Rum azınlıklarla olan ilişkilerini güçlendirmek ve Rusya' nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini azaltmak isteyen Fransa, Ermeni Devletler ile ilgilenen ilk Batılı devlet olmuştur. Rusya'ya Osmanlı Devleti'ni destekleyen Fransa Osmanlı Devleti'nin parçalanması söz konusu olduğunda da bu durumdan yararlanmak istemiştir.¹⁷⁷

1894-1896 yıllarında yaşanan Ermeni ayaklanmaları esnasında yaşanan olayların sonrasında, Fransa'da dönemin önde gelen kişileri toplanarak ilk Fransız destekleme komitesini kurmuşlardır. Türklerin yüzbinlerce Ermeni'yi öldürdüğü yalanını Fransa olmak üzere tüm dünyaya başlanmış olan bu komite, George Clemenceau, Anatole France, Jean Jaures ve Francis de Presense gibi önde gelen kişilerden oluşmuştur. Gerek yazdıkları yazılar

174 Yılmaz, A.g.e, s.74

175 Topçuoğlu, A.g.e, s.38

176 Takımsu, A.g.e, s.18-19

177 Karagül, A.g.e, s.55

gerekse söylevleri çok büyük ilgi gören bu devlet adamları ve yazarlar, ‘Zavallı Ermeniler’, ‘Katliam yapan Türkler’ şeklindeki imgelerin yerleşerek güçlenmesine önemli bir etken olmuşlardır.¹⁷⁸

Çukurova bölgesinde hakimiyetlerini kazanmak isteyen Fransızlar, burada en büyük yardımı Ermenilerden almıştır. Çukurova'da savaşmak için kendi askerlerinin yanı sıra bizzat eğittikleri Ermenileri de savaşta kullanmışlar onlara Çukurova'da bağımsız bir Ermenistan Cumhuriyeti vaadinde bulunmuşlardır.

Osmanlı topraklarında kendi emellerini gerçekleştirmek için Ermenileri kullanan Fransa politik planlar yapmıştır. Osmanlı topraklarında açtıkları konsolosluklar, kurmuş oldukları okullar ve yetimhaneler aracılığı ile Ermeni gençlerini eğiterek komitecileri himaye etmişlerdir. Bu durum zamanla ilerleyerek, Katolikler dışındaki, Rum, Süryani, Kipti, Marunî, Keldaniler gibi gruplarında koruyuculuğunu üstlenerek Fransa çıkarlarını korumaya çalışmıştır.¹⁷⁹

Katolik Ermeniler’in koruyuculuğunu üstlenen Fransa, Ermeni hareketlerine hız vermiştir. Fransa’dan aldığı talimatlar doğrultusunda Katolik Ermeniler’in hareket ettiği Edouard Driault tarafından dahi itiraf edilmiştir.¹⁸⁰ Fransa Ermenileri kendi emellerine ulaşmak için araç olarak kullanmıştır.

Ermenilerin Kilikya bölgesini sahiplenmelerini Fransızlar sağlamıştır. Fransızlar, işgal ettikleri Osmanlı Devleti’nin güney topraklarındaki bir kısmı Ermeni yurdu yapacaklarını vaat etmiş ve Ermenilerin bir kısmını yanlarına çekmişlerdir. I. Dünya Savaşı sırasında Ermenilere asker potansiyeli sağlamıştır. Bir vatan sahibi olabileceğini düşünen Ermeniler, savaşın bitiminde yapılan anlaşmalarda Fransa’nın Anadolu topraklarından çekilmesi ile yalnız kalmışlardır.¹⁸¹

Türklerin kendini savunmaya başlamaları ile toprak bütünlüğünü sağlamak amacı ile Kuvay-i Milliye güçlerinin ortaya çıkması, Fransızlar için sıkıntılı sürecin başlamasına neden olmuştur. Fransızların kayıplar vermesi, ekonomik yönden de zarar görmek istemeyen Fransa’nın Ermenileri de kendi başlarına terk etmesine olmuştur.

178 Keskin, A.g.e, s.39

179 Selvi, A.g.e, s.30

180 Yılmaz, A.g.e, s.73

181 Boyacıoğlu, A.g.e, s.23

Fransa, Ermeniler için yürüttüğü propagandalarından biri de yayın faaliyetleri olmuştur. 1604-1877 yılları arasında Fransa'da Ermeniler ve Hayali Ermenistan hakkındaki konularda 200 kadar kitap ve makale neşredilmiştir.¹⁸² Basılan bu kaynaklar ile Ermenileri kendi ülkelerini kurmak için teşvik etmiştir.

Yine Fransa'nın Ermeni sorununun ortaya çıkmasındaki rollerinden biride, Fransız misyoner çalışmaları olmuştur. Paris'te iki haftada bir yayınlanan ve idaresinin Katolik papazlarca yürütülen “La TerreSainte” (Kutsal yerler) gazetesi 1875 – 1878 yıllarındaki bültenlerinde misyonerlerin Anadolu'da yaptıkları çalışmalar hakkındaki bilgilere rastlamak mümkündür. Yine bazı sayılarında Fransa'nın Papa ile işbirliği yaptığı, Anadolu'da bulunan Katolik Ermenilerinin nasıl desteklendiği, hangi tahrik unsurlarının kullanıldığı, hangi Katolik Ermeni liderlerin Fransa'da dini eğitim aldığını ve bunların Anadolu hakkındaki yazdıkları mektupları görmek mümkün olmuştur.¹⁸³

İlk zamanlarda Ermeniler üzerinden çalışmalarını diğer batılı devletlere göre Fransa daha geç başlatmış bunun nedeni de Rus Fransız ittifakından kaynaklanmıştır. Süreç bu halde ilerlerken Fransa Ermenilerden ziyade Rusların politikalarını desteklemiş ise de, Fransa'nın arasının açık olduğu İngiltere'nin de Ermeniler konusunda ağırlığını göstermesi Fransa'nın da Ermeniler'le yakından ilgilenmesine neden olmuştur.

Türk ve Müslüman halkın örgütlenip kendilerini savunmaya yönelmesi, Mustafa Kemal'in, bu direnişleri örgütlemek amacıyla “Kuvay-i Milliye” güçlerini bölgeye göndermesi, Fransızları beklemedikleri bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Mustafa Kemal'in giderek güçlenmesi ve bölgede Fransızların ağır kayıplar vermeye başlaması üzerine, çeşitli gizli raporlarda, Fransızların bölgedeki varlıklarının yalnız ekonomik olduğu şeklindeki yazışmaların arttığı görülmektedir. Ermenilere karşı yürütülen politikalarının yanlışlığını anlayan Fransızlar, ekonomik çıkarlarını kaybetmemek adına yavaş yavaş Ermenileri kendi kaderlerine bırakır şekilde bir politika izlemeye başlamıştır.¹⁸⁴

Anadolu'da bulunan Fransız konsolosları Büyükelçiliklere duydukları her şeyi gerçek gibi gösterip asılsız telgraflar çekmiş ve ortamı gerginleştirmiştir. Telgrafları alan Büyükelçi

182 Yıldırım, A.g.e, s.25

183 Elçin Yılmaz, 19 ve20. Yüzyıl Dönemecinde Amerika'da “Ermeni Sorunu” Yansımaları, “Türkiye ve Ermeni Mezalimi” Kitap Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s.60

184 Keskin, A.g.e, s.41

ise Osmanlı Devleti'nde baskılar kurmuştur. Fransa Osmanlı Devleti'nin verdiği mahkeme kararlarına saygı duymazken Ermeniler lehine müdahalelerde bulunmuş ve Osmanlı Devleti'ni idari açıdan güç duruma düşmesine neden olmuşlardır.¹⁸⁵

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında Fransa, Türk yurdunu parçalama, bölme ve işgal etme politikasını devam ettirmiş ve buna yönelik faaliyetlerde etkin bir rol oynamıştır.¹⁸⁶ 1890'lı ve 1900'lü yıllarda Rusya ve İngiltere ile aralarında oluşan problemleri çözen Fransa, bu iki devletin teklifleri ile Osmanlı Türkiye'sini paylaşma planları yapmıştır. Balkan Savaşları esnasında Osmanlı Devleti'nin uğradığı büyük kayıpları gören Fransa, İngiltere ve Rusya, başlattıkları I. Dünya Savaşı esnasında Ermenileri kullanarak Osmanlı Devleti'ni parçalama operasyonunu başlatmışlardır.¹⁸⁷

20. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin güney kesiminde artan etkisi, I. Dünya Savaşı esnasında Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşısında Rusya ve İngiltere ile savaşa girmesi, Fransa'nın etkin bir Ermeni stratejisi kullanmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti üzerinde verilen imtiyazlar ile geniş yetkilere sahip olan Fransa, hem bu etkinliğini korumak hem de Güney Anadolu'daki yatırımlarını koruyarak Suriye'de hakimiyetini sağlamak için Ermenileri kullanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Ermeniler lehine baskı yapan Fransa, I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi ile işgallere başlamıştır. Bu işgal politikası ile Ermenileri kendi menfaatleri için kullanan Fransa 11 Aralık 1918 yılında Fransız subayları idaresinde Fransız üniforması giyen 400 kişilik Ermenilerden oluşan müfreze ile Dört Yol'a girmiş 17 Aralık 1918'de de 500 kişilik Fransız birliği ile Mersin'e, 21 Aralık 1918 yılında Fransa ile birlikte Ermeni askerleri Adana'ya gelerek 27 Aralık'ta Pozantı bölgesini işgal etmiştir. Gizli yapılan Sykes-Picot Antlaşması'nda Antep, Urfa, Maraş ve Musul bölgeleri Fransızlara verilmesi öngörülmüş ise de Filistin, Irak ve Suriye cephesinde savaşan İngiltere bu bölgeleri işgal etmiş ve petrol bölgesi olan Musul'u Fransa'ya bırakmak istememiştir.¹⁸⁸

Sevr Anlaşması ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile sonuçlanmasıyla Fransız-Ermeni ilişkileri zayıflamıştır. Fransız temsilci heyeti, Lozan Barış Anlaşması görüşmelerinde

187 Yılmaz, A.g.e, s.73

188 Selvi, A.g.e, s.30

187 Ertekin, A.g.e, s.14

188 Yılmaz, A.g.e, s.86-87

müttefikleriyle çeşitli isteklerine karşın gerçeği gören taraf olunca,Lozan sonrasında konu artık Fransız Devleti'nin politikası dışına kaymıştır. Fransa'nın özgürlük ve demokratik haklarından yararlanarak örgütlenen Ermeni Partizan gruplarının propaganda faaliyetleri Fransız kamuoyu üzerinde etkisini azaltsa da, 1970'li yıllardan itibaren yeniden etkisini göstermeye başlamıştır.¹⁸⁹

Osmanlı topraklarındaki menfaatlerini korumak amacıyla savaş boyunca Ermenileri kullanan Fransa, savaş sonrasındaki yeni dünya düzeniyle oluşmuş siyasi ortamda Ermenistan mandası konusu açıldığında ekonomik yükümlülük altına girmek istememiştir. Ermenilerden herhangi bir menfaat bulamayacağını fark ettiği andan itibaren Ermenileri kullanmaktan vazgeçerek Ermenistan'ın hamiliğini çıkarlarına ters düştüğü için üzerine almak istememiştir.¹⁹⁰

Fransa Ermeni sorunu hususunda dışarıdan kendilerini insancıl bir yaklaşım ile ele aldığını yansıtmış ise de, işin gerçeği kendi amaçlarına ulaşmak için Ermenileri kullanmak olmuştur. Tüm bu olaylar genel bir açıdan incelendiğinde, Fransızlar Ermenilerden, Çukurova bölgesinde hâkimiyetlerini kurmak, adı geçen bölgedeki kendilerine verilen imtiyazları korumak, işgal altına aldıkları Güneydoğu Anadolu bölgesinde kalıcı olarak yerleşmek adına Ermeniler ile yakınlaşarak onlara bağımsızlık sözünde bulunmuşlar ise de, bölgede emellerine ulaşma çabaları sona erince Fransa'nın bu desteği vaatten öteye gidememiştir.

Ermeni sorununun oluşmasında büyük pay sahibi olmuş Fransa, I. Dünya Savaşı esnasında kurduğu Ermeni lejyonlarıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmış ve savaşın sonunda yurtsuz kalan Ermenileri koruma vazifesi görmüş, 1973-1985 yılları arasında 'Ermenistan'ın Özgürlüğü İçin Gizli Ermeni Ordusu – ASALA' liderliğinde oluşan Ermeni terörist faaliyetlerine en çok hoşgörü ve desteği Fransa vermiştir. Yine Fransa 1915 Ermeni iddialarının tanınması adına yoğun çaba sarf etmiştir.¹⁹¹

3.5.3. İngiltere'nin Ermeni Meselesine Karşı Tutumu

1787'de Osmanlı- Rus savaşı ileİngiltere Başbakanı William Pitt, Rusya'nın güneye inerek güçlü bir Karadeniz devleti olabileceğini bu durumun kendi çıkarları için oluşturacağı

189 Topçuoğlu, A.g.e, s.39

192 Selçuk, A.g.e, s.51

191 Uza, A.g.e, s.25

tehlikeyi görerek Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleme gereği duymuştur. İlâveten Fransa'nın 1798'de Osmanlı hâkimiyetindeki Mısır işgal etmesi, Osmanlı- İngiliz işbirliğini başlatan önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişme ile İngiltere, verimli sömürgesi Hindistan'a giden en kısa deniz yolunun geçtiği güzergâhı kontrol altına alma ihtiyacı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasına ağırlık verecektir. Ancak yüzyıl sonra İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun tek başına Rus tasavvurlarına engel olabileceğine inanmamaya başlamıştı. Aslında bu tasavvurların gerçekleşmesi İngilizler ciddi bir tehlike oluşturmazdı. Bunu engellemek için Osmanlı İmparatorluğu'na karşı uygulanan geleneksel politikalardan ayrılmadan, bu devletin İngiltere'nin çıkarları bakımından önemli topraklarına sahip olmak en azından bu bölgelerde İngiliz nüfuzunu güçlü tutmaktı.¹⁹² Osmanlı topraklarında diğer Batılı devletler gibi emellerine ulaşmak isteyen İngiltere, özellikle Protestan cemaatinin koruyuculuğunu üstlenip, Osmanlı Devleti içinde bulunan gayrimüslimlerin iç işlerine karışma fırsatını elde etmiştir.

1880'li yıllardan itibaren Avrupa'da ön plana çıkan Ermeni sorununa ilgi gösteren İngilizler, Fransızların Katolikleri, Rusların da Ortodoksların koruyucusu rolüne soyunmaları üzerine, Ermeni Protestanların hamiliğini üstlenmiştir.¹⁹³ Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Katoliklerin koruyuculuğunu Fransa'nın, Ortodoksların koruyuculuğunu da Rusya'nın üstlenmiş olmasıyla, 1840'lardan itibaren İngiltere harekete geçerek imparatorluk içinde bir Protestanlık politikası gütmeye başlamıştır. İngiltere'nin Protestan kiliseler açıp Protestan kolejler kurarak başlatmış olduğu ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak adına bir araç olarak kullandığı Protestanlık politikası, en fazla etkiyi Ermeniler arasında yapmıştır.¹⁹⁴

Ermeniler özellikle Ayastefanos antlaşması ile bağımsızlık düşünceleri kuvvetlenmiş, bağımsızlık için bütün Batılı devletler ile iyi ilişkiler içine girmiş ve bu devletlerin kendileri ile yakın ilişkilerine inanarak bağımsız bir devlet kurabileceklerini düşünmüşlerdir. Ermenilerin bu emellerinden haberdar olan İngiltere, Anadolu 'da baş gösteren Fransa ve Rusya'nın etkinliğini azaltmak için Ermeniler ile yakın ikili ilişkiler içerisine girmiştir.

¹⁹² Savranlı, A.g.e, s.17

¹⁹³ Keskin, A.g.e, s.37

¹⁹⁶ Topçuoğlu, A.g.e, s.35

1788-1791 Osmanlı Rus savaşıdan sonra Doğu sorunu ile ilgilenen İngiltere, Rusya'nın Ege ve Akdeniz'e inmesinden rahatsızlık duymuş, 1787 yılından sonra Doğudaki çıkarlarını korumak adına Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması ilkesini benimseyerek Ermenilere ayrı bir önem vermiştir. Rusya'nın yayılmacılığına karşı Ruslar'ın ilgilendiği Ermeniler ile ilgilenmeye başlayan İngiltere, Osmanlı Ermenilerinin bağımsızlığını Rusya'da bulunan Ermeniler'i de kapsayacak şekilde sağlamış ve Rusya için bir tampon devlet kurmak için 19. yüzyıldan itibaren Doğu Anadolu 'da misyoner faaliyetlerine başlamıştır. Batı, Orta ve Doğu Anadolu'daki Ermeniler'e okul, hastane, matbaa gibi kurumlar açıp yoğun çalışmalar başlatan İngilizler Protestan Ermenilerin sayısında artış sağlamasa da iyi eğitilmiş Protestan Ermeni cemaatinin oluşmasına katkı sağlamış ve 1847 yılında Osmanlı tarafından Protestan cemaati millet olarak tanınmıştır.¹⁹⁵

Ermeni meselesi hususunda destek veren ülkelerin başında gelen İngiltere'nin Batı'ya yayılmasındaki araçlarından biride misyonerlik okullarındaki faaliyetler olmuş, bu faaliyetleri Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan itibaren uygulamaya koymuştur. Bu sayede Osmanlı bünyesindeki gayrimüslimlere ulaşarak, gayrimüslimler üzerinden Osmanlı içişlerine karışan İngiltere, 1846 yılında İstanbul'da Protestan Cemaati İdare Heyetini teşekkül ettirmiştir.¹⁹⁶

İngiltere bu hali ile gerek misyonerler aracılığı ile gerekse açtıkları eğitim kurumlarının öncelikli olarak Ermenileri hedef alarak onların milli duygularını kışkırtıp kendi amaçları doğrultusunda kullanmıştır.¹⁹⁷ Din faktörünün doğuda oynadığı rolün geçte olsa farkına varan İngiltere, Fransa'nın yaptığı gibi Osmanlı içerisindeki siyasi ve idari nüfuzunu arttırmak istemiş bunun içinde dini bir araç gibi kullanmaya başlamıştır. Yaptığı bu faaliyet ile Fransa ve Rusya'nın faaliyetlerini de kontrol etmek isteyen İngiltere, bunu gerçekleştirmek içinde 1840 yılında Kudüs'te bir Protestan kilisesi kurdurmuştur. Bu tarih sonrasında Amerika ile Almanya'dan gelmiş olan Protestan misyonerleri İngiltere'nin yardımı ile farklı din ve mezheplerem mensup olan halkı Protestan yapabilmek için çalışmalar başlatmıştır.¹⁹⁸

Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş iç işlerine karışmaya başlayan İngilizler, devleti parçalamak adına misyonerleri kullanarak Ermeniler arasında Protestanlığın yayılmasını amaçlamıştır. Yine İngilizlerin çabası ile Ermeni protestan kiliseleri kurulmuş ve ardından

¹⁹⁵ Karagül, A.g.e, s.56

¹⁹⁶ Başak, A.g.e, s.43

¹⁹⁷ Yıldırım, A.g.e, s.18

¹⁹⁸ E. Yılmaz, A.g.e, s.66

misyonerler kilise ve okulları da açtırarak burada Ermeniler ile arasındaki ilişkileri güçlendirmeye yönelik Ermeni tarihi ve kültürünün işlenmesini sağlayarak Ermenilerin sempatisini kazanmışlardır.

17. yüzyılda İngilizler tarafından Hindistan'ın sömürgeleştirilmesinde Ermeni tüccarların sağladığı katkılar İngiltere'nin Ermenilere karşı sempatzanlığının ilk nedenleri olmuş İngilizler, her fırsatta bununla gurur duymuşlardır. 1688 Ermeni tüccar İngilizlere verdikleri hizmetleriyle, Kraliyet Fermanı (Royal Charter) ile ödüllendirilerek 'İngiltere'nin Özgür Vatandaşları' (Free Citizens of England) statüsüne getirilmişlerdir. İngilizler ile Ermeniler arasındaki işbirliği 1947 yılına kadar devam etmiştir.¹⁹⁹

İngiltere ekonomik gelişimi için gerekli olan hammaddeleri, madenleri, yer altı ve yerüstü zenginliklerini bulmak ve üretilen malları yeni pazarlara sunma çabası içinde İran, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'ya giden yolların Osmanlı Topraklarından geçtiği gerçeğinden hareket ediyordu. Karadeniz üzerinden söz konusu bölgelere sahip olmak için yerel müttefiklere ihtiyaç duyan İngilizler, Ermenilerin yaşadıkları bölgelerin, İngilizlerin sahip olmak istediği transit yollar üzerinde bulunması ve Ermenilerin ticarete yatkınlığı, İngiltere'nin seçimini hızlı bir şekilde yapmasına neden olmuştur.²⁰⁰

İngiltere, Rusya'nın Doğu Anadolu bölgesinden Akdeniz'e inmesini engelleyerek Ermenilerin de ayaklanabileceğini düşünmüştür. Bu nedenle bazı politikaları da uygulamayı düşünmüştür. Osmanlı Devleti'nin parçalanarak küçük devletlerin kurulması ve bu devletçikleri Rusya'ya karşı kullanmakta bu politikalardan bir tanesi olmuştur.

Ermeni meselesini İskenderun ve Basra Körfezi'nden sıcak denizlere inmek için kullanan Rusya'nın karşısına Ayastefenos Antlaşmasının imzalanması ile İngiltere çıkmıştır. Antlaşmada Rusya'nın Ermenilerle meskûn yerlerde ıslahatı için gerekli maddeleri koydurmasından rahatsız olan İngiltere Ermenileri himaye eden Rusya'nın bütün Asya'yı kontrol altına almasından korkmuştu.²⁰¹

İtilaf Devletleri, Osmanlı toprakları üzerinde azınlıklar problemi ve azınlıklara yönelik faaliyetleri gündeme getirmeye çalışmıştır. Bu düşüncenin temelinde de Osmanlı topraklarının paylaşılması fikri bulunmaktadır. Özellikle İngiltere ve Rusya'nın boğazların

199 Boyacıoğlu, A.g.e, s.18

200 Keskin, A.g.e, s.38

201 Ünal, A.g.e, s.29-30

hakimiyetini alarak sıcak denizlere ulaşmayı ve İngiltere için önemli olan Hindistan yolu tehdidini ortadan kaldırmak istemiştir.²⁰²

İngilizlerin amacı giderek güçlenen ve İngiliz çıkarlarını tehdit etmeye başlayan Rusya'nın önünü keserek, Osmanlı Devleti bünyesindeki Hristiyanlardan en önemli ve etkin topluluk olan Ermenileri kendi yanına çekerek, onları hem Osmanlılara karşı kullanmak, hem de Rusların elinden önemli bir azınlık olan Ermeni müttefiklerini almaktır. Her ne kadar İngilizler, Osmanlı- Rus savaşları sırasında, kimi zaman Osmanlı Devleti yanında gibi görünerek bu duruma karşılık olarak her seferinde Türklerden, gerek toprak, gerekse ileride kendi emelleri için, başta Ermeniler olmak üzere, azınlıkların hakları konusunda tavizler almışlardır.²⁰³ İngiltere, Osmanlı himayesinde olan Ermenilerin bağımsızlık hareketini de desteklerken diğer yandan Osmanlı Devleti'nde tutuklu ya da gözaltına alınan Ermeniler'in de salıverilmesi için çeşitli kampanyalar başlatmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyamaması belirgin bir halde anlaşılmasıyla İngiltere 1880'li yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'ni parçalayarak toprakları üzerinde kendisine bağımlı halde milli devletler kurma politikasını başlatmıştır. Bu politika değişikliğindeki sebeplerden biri de 1880 yılı Nisan ayında İngiltere'de muhafazakârların seçimi kaybetmesi ve yerine Türkleri düşman olarak gördüğü bilinen Gladstone önderliğinde liberal partinin iktidara gelmesi olmuştur. Oluşan bu yeni hükümetin amacı Osmanlı Devleti'ni korumak ve güçlendirmek olmayıp yakın doğuda Rusya'yı boğazlar ve Hindistan'a ulaşan ticaret yollarından uzaklaştırmak olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı 'da bulunan Hristiyan unsurları ve özellikle Ermenileri kendi taraflarına çekerek onları kuvvetlendirip zamanla bağımsızlıklarını kazandırmayı ve Rusya'nın önünde kendilerine bağlı bir tampon devletçikler oluşturma politikası benimsemişlerdir.²⁰⁴

Ayastafenos Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte anlaşmanın gereği ortaya çıkan durumu kendi aleyhine gören İngiltere, Osmanlı Devleti'ni tehdit ederek Hindistan yolu güvenliği için Kıbrıs'a el koyarken, bu adaya yerleşme antlaşmasında Ermeniler lehine ıslahat maddesi ilave ettirerek Ermeni meselesine o zamanlarda ele almıştır. Ayastafenos Antlaşması'nda Ermenilere ıslahat vaat eden Rus'ların elinden Ermeni meselesini alan

202 Yılmaz, A.g.e, s.65

203 Keskin, A.g.e, s.37

204 Yıldırım, A.g.e, s.19-20

İngiltere Ermenileri kendi yanlarına çekerek İskenderun Körfezi'ne doğru olası bir Rus ilerlemesine karşı Ermeni seti meydana getirmek istemiştir.²⁰⁵

İngiltere bir yandan Ermeniler ile yakın ilişkiler içerisinde bulunurken bir yandan da, Osmanlı Devleti'ne himayesi altında bulunan Gayrimüslimlere ne kadar imtiyaz verilirse, o kadar isyan hareketlerinin yaşanmayacağını belirtiyordu. Böylelikle hem İngiltere bölgede Rusya tehdidinden kurtulmuş olacak, hem Ermeniler açısından iyi bir yaklaşımda bulunan bir devlet olacak hem de Osmanlı Devleti'nin yanında gibi görünmüş olacaktı.

İngilizler için ticaret yollarının en önemli kavşaklarından biri Trabzon Limanıydı. Karadeniz'den Trabzon Limanı'na buradan da İran, Orta Asya pazarı ve Hindistan'a ulaşmak İngilizler için önem taşıyordu. Bu bölgede kendi himayelerinde oluşacak olan bir Ermeni Devleti bu ticaret yolunun güvenilir ve işler olmasını sağlayabilecekti.²⁰⁶

19. Yüzyıldan itibaren Ermeni sorunu, Osmanlı topraklarında menfaatleri bulunan devletlerden özellikle İngiltere, Rusya, Fransa gibi ülkeler tarafından siyasal bir sorun şeklinde gündeme getirilmiştir. Müttefik devletler Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için etkin olmayı ve Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıkların çıkarlarını bir araç olarak kullanmaya politikaları geliştirmişlerdir.²⁰⁷

I. Dünya Savaşı sonrasında karlı çıkan devletlerin başında İngiltere gelmiştir. Savaş sırasında Rusya'da ihtilal olması nedeni ile etkisinin azalması, Almanya ve Anadolu'daki politik güçlerindeki sıkıntılar nedeni ile güç odakları fiilen parçalanmıştır. Bu ortamda ise İngiltere düzeni belirleme görevini üzerine almış ise de İngiltere için asıl önemli olan bu düzenin kalıcılığını korumak olmuştur.²⁰⁸

Bu durumla savaş sonrasındaki gelişmeler ile İtilaf Devletleri arasında yaşanan çekişmeler, İngiliz askeri ile liderler arasındaki kararsızlık ve tartışmalarla İngiltere'nin düzenini kurup bunu kalıcı hale getirmeye yönelik faaliyetlerinin çok kolay olmayacağını göstermiştir.²⁰⁹

205 Ünal, A.g.e, s.29-30

206 Erdoğan, A.g.e, s.39

207 Selçuk, A.g.e, s.11

208 Yılmaz, A.g.e, s.65

209 Selçuk, A.g.e, s.13

İngiltere Ermeniler üzerindeki politikalarının temelinde bağımsız Ermenistan düşüncesi olmuştur. Ancak Ermenilerin birlik ve bağımsızlığını kazanma anlamında tam bir bütün olamaması nedeni ile bağımsızlık fikrinden ziyade Ermenilerin İngiltere'nin egemenliği altına toplanması daha kolay bir adım olacaktı. Bu hali ile de İngilizler Rus'ların güneye inmesine engel olacaktı.

İkinci dünya savaşının olduğu dönemde Almanya, İngiltere dış politikasında İngiliz propagandasının temelini oluşturmuş, savaşa giren Osmanlı Devleti de İngiltere'den nasibini almış bu amaçla oluşturulan Propaganda Ofislerinde Türklerin egemenliği altındaki milletlere karşı zalimce bir politika yürüttüğü, Hristiyan düşmanı oldukları, Türklerin Hristiyanlar için tehdit unsuru olduğunu beyan etmişler, topraklarında yaşayan Ermeniler için katliam planladıklarını düşüncesini yayarak dünya devletlerine bu düşünceye inanmalarını ana hedef haline getirerek Türklerin sahip oldukları topraklarda Avrupalıların kolonileşerek çoğalmalarının kolaylaştırma fikri yatmaktadır.²¹⁰

Ermeni politikasında İngilizlerinileri sürdürdükleri siyasetin farklı nedenleri de bulunmaktadır. Alman kaynakları; İngiltere, Mısır'ı ele geçirme planları yaptığı esnada, Balkanlar'da ve Küçük Asya'da huzursuzluklar meydana getirerek diğer ülkelerin dikkatlerini buralara çekmek istiyordu. Hristiyan inanca sahip bir halkın Müslümanlara karşı ayaklanması Avrupa kamuoyunu en çok etkileyecek bir durum olacaktı.²¹¹

İngiltere'nin Ermenilerle ilgili görüşleri Türk Basını tarafından yakından takip edilmiştir. Konuyla ilgili olarak basında birçok haber yayınlanmıştır. Nitekim İngilizlerin Türk barışı karşısında Anadolu topraklarını kendi menfaatlerine göre paylaşmak istemiş ve bu topraklarda bağımsız bir Ermenistan kurulmasını kendi çıkarlarını desteklediği müddetçe taraftar olacakları kesin görünmüştür.²¹²

İngiltere Osmanlı politikası üzerinde istediği emelleri olarak, kendi ekonomisi ve sömürgeleri ile bu durumla ilgili bağlantılı çıkarlarını korumayı, Osmanlı Devleti'ne ait toprakları koruyarak Osmanlı'nın paylaşımını yavaşlatmayı, 1895 yılından sonra ise imparatorluğu bölerek, iyi bir pay sahibi olmayı istemiştir.²¹³

210 Boyacıoğlu, A.g.e, s.19

211 Topçuoğlu, A.g.e, s.36

212 Selçuk, A.g.e, s.19-20

213 Yılmaz, A.g.e, s.66

İngiltere Doğu'da toprak bütünlüğünü kaybetmek üzere olan Osmanlı Devleti'nin topraklarını kendi güvenliğini tehlikeye sokacak bir güç tarafından ele geçirilmesini istememekte, Rusya'nın güneyde sıcak denizlere ulaşmasını önlemek için kendi himayesinde bir Ermeni devleti kurarak kendi sömürge devletlerini de güvence altına alarak zor durumda kalmak istemiyordu.

1878 yılından itibaren İngiltere, Doğu Anadolu bölgesinde kendi himayesinde bir Ermenistan kurmak amacıyla bu tarihlerden sonra Hınçak ve Taşnak Sutyun gibi ihtilal teşkilatlarını Londra'da barındırarak desteklemiştir.²¹⁴ Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyamayacağı anlaşıncı İngiltere 1880'li yıllardan sonra Osmanlı Devleti'ni parçalayarak toprakları üzerinde kendilerine bağlı milli devletler kurma politikasına başlamıştır.²¹⁵

İngiltere, diğer büyük devletlere nazaran, Ermenilerle daha ilişkiler içinde bulunmuş, başta Londra olmak üzere birçok İngiliz kentinde Ermenilerin örgütlenme ve propaganda çalışmaları yapmalarını sağlamıştır.²¹⁶ İngiltere'nin Ermeni grupları ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmasının temeli Rusya ile büyük bir rekabet içinde bulunması, Ermenilerin Rusya nüfusuna girmelerinin önüne geçerek, Rusya'nın kendi güvenliğini tehlikeye sokacak girişimlerde bulunmasını engellemek olmuştur.

Birinci Dünya savaşı öncesinde ve savaş esnasında bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması için gereken Ermeni nüfusun olmadığını bilen İngilizler Ermenileri yine de kışkırtmış, askeri ve lojistik destek vererek ayaklanmalarına destek vermişlerdir.²¹⁷

Ermenilerin hiçbir yerde çoğunluk kuramadığını ve bağımsızlığının imkansız olduğunu bilen İngilizler, bu durumu bilmelerine rağmen Ermenileri silahlandırmış ve Türklere karşı kullanmışlardır.²¹⁸ 19. ve 20. Yüzyıllarda İngiltere Türkiye aleyhine gelişen bütün olaylarda İngiltere belirleyici role sahip olmuş ve Ermeni olaylarının çok büyük abartılarla dünya kamuoyuna yansıtılmasında da önemli rol oynamıştır.²¹⁹

²¹⁴ Tezcan, A.g.e, s.13

²¹⁵ Yıldırım, A.g.e, s.19

²¹⁶ Keskin, A.g.e, s.39

²¹⁷ Karagül, A.g.e, s.57

²¹⁸ Yıldırım, A.g.e, s.21

²¹⁹ Tezcan, A.g.e, s.15

3.5.4. Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermeni Meselesine Karşı Tutumu

Amerika kuruluşu ile kendisine model olarak Osmanlı Devleti'ni almıştır. Bunun nedeni Osmanlı Devleti farklı din, dil, ırkları bir arada tutabilirken dönemin birçok devletinden farklı bir devlet modeline sahip olmasıydı. Osmanlı Devleti'nin yapısını yakından incelemek için Rumlara eğitim vermek amaçlı okullar açan Amerika 18. yüzyılda ülkedeki ilk gayrimüslim eğitim kurumlarının temelini oluşturmuş ancak sonrasında eğitim kurumlarındaki gayesinin imparatorluk dâhilindeki Rumları örgütleyerek çıkarlarına göre kullanmak olduğu anlaşılmıştır. Ancak Rumları kendi çıkarlarına göre kullanamayacağını anlayan Amerika Rumların Osmanlı Devleti'nden ayrılması konusunda bilinçli olduğunu görmüş ve 1829 yılında toplanan Amerikan Yabancı Misyonerler Teşkilatı, Osmanlı Devleti'nde bulunan Ermeniler üzerine çalışma kararı almışlardır.²²⁰

Amerika misyonerleri aracılığı ile hedefleri arasında Müslümanlar ve Musevilerin Protestanlaştırmaya yönelik girişimlerde bulunmuş ise de, bu hareketlerinde başarılı olamamış bunun üzerine Osmanlı himayesinde bulunan gayrimüslimlerden özellikle Ermenilere yönelmiş ve bu girişimlerinde başarılı da olmuştur. Bu durumu da eğitim çalışmalarına ve okul açmaya yönelmişlerdir.

1780'li yıllardan sonra Anadolu'daki ve Ortadoğu topraklarındaki kaynak zenginliğivepazar niteliğini fark eden ABD, Ermeni meselesine ilkinde iktisadi çıkarlarını korumak için yaklaşmıştır. ABD'nin bağımsızlığı kazanmasıyla bu durumun korunması ve ABD'nin zenginliklerinin Avrupa'ya sömürge olmaması amacıyla “Amerika Amerikalılarıdır” ilkesi olan Monroe Doktrini'ni (1823) benimsemiştir. ABD'nin çok uluslu bir yapıya sahip olması aralarındaki birleşmenin sağlanması için ‘Hristiyanlık’ olgusu planlanmıştır. 1823 yılında uygulamaya konulan Monroe Doktrini, içe kapanma yani ABD'nin eski dünya politikasından uzaklaşmasını öngörse de, sömürgeci devletlerin dünyayı paylaşmasına karşı kayıtsız kalmanın zarar vereceği düşüncesi ile Monroe Doktrini çatışınca bu iki duruma da uyum gösteren yöntemin, misyonerlerden yararlanmak olacağı görüşü meydana gelmiştir.²²¹

220 Boyacıoğlu, A.g.e, s.13-14

221 Yılmaz, A.g.e, s.61-62

Misyonerlik faaliyetlerini yakından sürdüren Amerika bir yandan Osmanlı Devleti'ndeki toplum düzenini bozmaya başlamış, özgürlüklerini kazanmak isteyen Ermenilerinde cesaretlenmelerini sağlamışlardır. Türkiye ile olan ticari ilişkilerini geliştirmek amacıyla 1802 yılında İzmir'e gayri resmi bir konsolosun gönderilmesiyle başlamış olan Türk- ABD ilişkileri, 7 Mayıs 1830 yılında "Seyrisefain ve İcrayı Ticarete Dair" bir "Muahede-i Hümayun" un imzalanması sonucunda resmi bir hal almıştır. ABD bu anlaşma ile Türk topraklarında yapılan ticarete 'en çok kayırlan ülke' statüsünü almış ve bu ticarete her millet ve dinden simsarlar kullanma hakkını da sahip olmuştur.²²²

19. Yüzyıl'ın sonlarına doğru gelindiğinde, Amerikalı misyonerler sayesinde ulusal bilinçleri uyandırılmış olan Ermeniler, 1878 Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu için "sorun" teşkil etmiştir.²²³ Ermeni sorunu ile ilgili 3 Aralık 1894 tarihli ABD Kongresi görüşmeleri farklı zaman aralıklarında dünyada oluşan çeşitli siyasi gelişmelerin seyri nedeniyle zaman zaman sekteye uğramış olsa da, 1984 yılından sonra düzenli şekilde yapılan ABD Kongresi ile yeniden görüşülmüştür. İlki 1894'te kongreye taşınan Ermeni meselesi, 3 Aralık 1894 tarihindeki karar ile Osmanlı Devleti'nin haksız gösterilerek suçlanmasına ve kınanmasına sebep olmuştur. Yine 1896 yılında kongrede yine gündeme getirilerek Osmanlı Devleti aleyhine bir karar kabul edilmiştir.²²⁴

ABD, Ermeniler hakkında daha çok kültürel ve milliyetçilik duygularının bilinçlenmesinin artması yönünde etki göstermiştir. Bu sebeple Ermeni isyanları üzerindeki önemli unsurlardan bir tanesi de 19. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'na gelen misyonerler olmuş, bu misyonerlerin faaliyetlerini başlangıçta amaçlarını din olgusu içerisinde toplamış ise de giderek devlet politikasını alet edilmiş ve ister istemez Amerika'nın izlemek istediği emperyalist politikada kullanıldıkları anlaşılmıştır.²²⁵

ABD'nin Birinci Dünya savaşı sırasında 1915 yılında yaşanan sevk ve iskan uygulaması esnasında misyonerlerin faaliyetlerinin etkisi ile de Türklere karşı isyan hareketleri de yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu himayesinde bulunan Ermenilerin milliyetçilik bilincinin oluşmasına katkıda bulunan Amerikalı Protestan misyonerler olmuş,

²²² Uza, A.g.e, s.20

²²³ Gökhan Özeren, *ABD'nin Ermeni Politikası 1890- 1920*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.26

²²⁴ Tunçer, A.g.e, s.157

²²⁵ Yıldırım, A.g.e, s.21-22

gerek Amerikan kamuoyunu gerekse Amerikan politik çevrelerinin Ermeniler lehinde kararlar almasını sağlamıştır.²²⁶ Bu kararlar günümüzde de benzer saiklerle devam etmektedir.

Genç Amerika Birleşik Devletleri, dünyaya yayılmaya başlamasıyla birlikte ilk hedeflerinden bir tanesi de zengin pazarların ve kaynakların bulunduğu Asya'ya açılmak olmuş Asya'ya gidebilmek için ilk olarak Anadolu topraklarından başlanması gerektiğini saptayarak ilk misyonerleri 1820'lerden itibaren Anadolu'ya göndermişlerdir.²²⁷

Yabancı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda açtıkları okullar Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon vermesi nedeni ile denetlenemiyordu. Açılar bu okullar ait oldukları devlet tarafından himaye edilip yönetiliyordu. Öncesinde çeşitli yardımlar ile yakınlaştıkları Ermeni Cemaat okullarını himayeleri altına alarak Amerikan- Ermeni okulları şeklinde programlayan sonrasında da Ermenileri de öğrenci olarak kabul edip Amerikan okullarını açan Amerikalılar, bu okullarını siyasi kimliklere büründürüp eğitimi maske olarak kullanmış ve siyasi faaliyetleri ağırlıklı kurumlar olarak çalışmaya başlamışlardır.²²⁸

ABD, bağımsızlıklarını kazanması gerektiğine inanan Ermeniler için yardım kampanyaları başlatmıştır. Osmanlı Devleti tebaası olan Ermenilerin sözde koruyuculuğunu yapma üzerinden Doğu Sorununa nasıl dahil olacağının hesabı içerisinde olmuştur.

Ermeni Sorununun ortaya çıkmasında Amerika'da rol almıştır. 1800'lü yıllarda Amerikalı tüccarlar, misyonerler dünyada her bir yana yayılırken Osmanlı topraklarında da önemli rol oynamıştır. Osmanlı imparatorluğu bünyesinde ilkokuldan yüksekokula kadar oldukça gelişmiş Amerikan misyoner eğitim sistemi oluşurken 1900 yılında, yalnızca Anadolu'da İstanbul dâhil olmak üzere 400'ü aşkın okulda, 17.500 civarında öğrenci eğitim görmüştür.²²⁹

1800'lü yıllarda Amerika'da başlayan Ermeni sempatisinin sebebi, Anadolu ve Ortadoğu'da bulunan Amerikan Misyoner Okullarındaki öğrencilerin birçoğunun Ermeni olmasıydı. Bu okullarda Ermenice ve İngilizce dil eğitimi gören Ermenilerin bir çoğu Amerika'ya göç ederek hayatlarını burada sürdürmesi göç edenlerin diaspora faaliyetlerinin de en iyi şekilde Amerika' da olmasına neden olmuştu. 1800'lü yıllardan 1914'de kadar ki

226 Özeren, A.g.e, s.28

227 Keskin, A.g.e, s.43

228 Büyükkibar, A.g.e, s.43

229 Başak, A.g.e, s.48

zaman içerisinde Türkiye'den Amerika'ya göç eden Ermeni nüfusunun 60.000'ni asmaktayken göç edenler Türkiye' den tamamen kopmayarak geride kalan birikimlerini yakınlarına aktarmışlardır.²³⁰

Amerika ile gelişen ilişkiler neticesinde 1830 yılında Amerika ile Ticaret ve Dostluk anlaşması yapılmış ve Amerika 'en çok kayırılan ülke' statüsüne ulaşmıştır. Netice itibariyle Amerikalıların da kapitülasyonlardan kaynaklanan imtiyazlardan faydalanması sağlanmıştır.²³¹

Misyonerler gerek faaliyetleri gerekse açtıkları okulları, bu okullarda verdikleri dil eğitimi ile kendi dillerini benimsemesini sağlamaya başladıkları Ermenilerin bağımsızlıklarını elde etmek için de desteklerde bulunmuşlardır. Yapılan bu destekler Ermenilerin özgürlük adımları altında isyan hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Yine bu kışkırtmalar neticesinde misyonerlerin etkisi ile siyasi açıdan da bu durum ele alınmış, Batı kamuoyunda ezilen ve zulüm gören Ermeniler olarak tanıtılmıştır.

Amerika'nın misyonerleri Türkiye'de faaliyetlerini Doğu Anadolu, Batı Anadolu ve Orta Anadolu olmak üzere üç bölgeye ayırmış olup, her bir misyon ile eğitim, sağlık, kadınlar ve erkekler arasında Hristiyanlaştırma programları, yayın ile Ermeni Müslüman ilişkilerini kapsayan altı dalda görev yapmışlardır. Bu misyonerlerin ilk ilişkileri de Osmanlı Ermenileri olup 1830 yılında Osmanlı ile aralarında imzaladıkları ticari anlaşma ile misyonerlerin ticari faaliyetleri artmış, misyoner merkezlerinin Ermenilerin bulunduğu yerler olduğu görülmüştür. 1820'de ilk merkezlerini İzmir'de, 1831 yılında İstanbul'da, 1839 yılında Trabzon ve Erzurum'da, 1847 yılında Kayseri, Urfa, Maraş'ta, 1855 yılında Harput'ta, 1859 yılında Tarsus ve Sivas'ta, 1873 yılında Van merkezlerini kurmuşlardır. Amerikan misyonerlerin ilk amacı ise Ermenilerin milli şuur ve Hristiyanlık taassubuyla yetiştirilmesi olmuştur.²³²

Anadolu'da yaptıkları gözlemlerin ardından Müslümanları etkileyemeyeceklerini anlaşılan Amerikalı misyonerler, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıklara yönelmiş ve nihayet Doğu Hristiyanları olan Rumlar, Nasturiler, Süryâniler ve özellikle de Ermenileri kendi hedefleri için uygun kitle olarak görmüşlerdir. 1800'li yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki

²³⁰ Boyacıoğlu, A.g.e, s.14-15

²³¹ Oğuz Tüz, "Amerika Birleşik Devletlerindeki Ermeni Lobi Faaliyetlerinin Propaganda Araç ve Teknikleri Açısından İncelenmesi", İstanbul, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2012, s.61

²³² Başak, A.g.e, s.48-49

sosyal bozukluğun şiddetli bir halde artması, Ermenileri Amerikalılara daha derinden yaklaştırmıştır.²³³

7 Mayıs 1830 yılında Washington ile İstanbul arasında yapılan anlaşmadaki üçüncü maddesinde belirlenen Amerikan tüccarlarının Anadolu'dan simsarları kullanma hakkı ve bu simsarların herhangi bir millettten olabilmesi şartı ile ABD'nin Ermenileri işin içine dahil etmesi Osmanlı Devleti'nin ilerleyen zamanda karşılaştacağı önemli bir sorun olmuştur. ABD ticari planı olarak Anadolu'nun kıyılarında Ermenilerden yararlanarak Anadolu'da zengin bir Ermeni burjuva grubunu ortaya çıkarmıştır. Bu gruba misyonerlerce yapılan önemli çalışmalar ile eğitilmiş bir Ermeni kitlesi dâhil olmuş ve XIX. yüzyılda siyasi bunalım içinde hasta adam olarak bilinen Osmanlı için ciddi problemleri beraberinde getirmiştir.²³⁴

Misyonerlik faaliyetleri ile kendi emellerine ulaşmak isteyen Amerika, Osmanlı Devleti'nin parçalanacağı zamanı bekleyen Batılı devletler arasında yer almış ve Ermeniler ile sıcak ilişkiler kurmuş bir yandan da yine Ermenilerin özgürlük düşüncelerini destekleyerek kendi yanlarına da çekmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde isyanlarda ortaya çıkan Ermeni ölümlerinin de basında geniş yankı uyanmasını sağlayarak sayılar hakkında abartılarda ve istismarlarda bulunarak Ermeni sorununu gündemde tutmaya çalışmışlardır.

ABD'nin Ermenilerle ilgili politikasında ilk olarak Osmanlılara ekonomik yönden yaklaşan ve özellikle Anadolu'dan Amerika ya göç etmiş Ermeniler olmuştur. Osmanlı aleyhine çalışma zemini bulan ve maddi konuda aldıkları destekle Ermeni örgütlerin bomba eğitimi almışlardır. Ermeniler katlediliyor propagandası ile ABD'yi kendilerine inandırıp yanlarına almayı başaran Ermeniler kurdukları lobiler ile Osmanlı'yı karalayarak yalnız kalmasını da kısmen başarmışlardır.²³⁵

ABD'nin Ermeni sorununa ilgisinin artma nedenlerinden bir tanesi de göç eden Ermenilerin Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenilerin durumu hakkında söyledikleri ve yazdıkları olmuştur. Gerçekte 1860'lı yılların sonundan itibaren Amerika 'Doğu Sorunu' ile ilgilenmeye başlamıştır. 1865 yılında Kuzey'in galibiyeti sonucunda iç savaşa kadar genellikle

233 Büyükkibar, A.g.e, s. 39

234 Yılmaz, A.g.e, s.62-63

235 Selvi, A.g.e, s.38

kendi çevresindeki gelişmelerle ilgilenen ABD, savaş sonrasında yayılcılık yönündeki ilk adımlarını atmıştır.²³⁶

1880’li yıllardan itibaren Amerika’ya göç eden Ermeniler yoğunlaşmıştır. Ermenilerin Amerika’ya göç etmesinde ekonomik sebepler önemli bir amil olsa da, siyasi ve sosyal sebeplerin payı daha fazla olmuştur.²³⁷ 19. Yüzyılda Devletin dağılmasına yol açarak patlak veren ayaklanmalarda, misyonerlik faaliyetleri ve bu faaliyetlerin sonucunda açılan farklı seviyelerde okullar ve kolejlerin payı büyüktür. Eğitim faaliyetleriyle azınlıklar üzerinde etkisini gösteren misyonerler bu okullara devam eden Müslümanlar ile Türkleri de dinlerinden uzaklaştırıp kültürlerinden koparmış, Amerika sempatanları olarak yetişmelerinde etkin rol oynamışlardır.²³⁸

Amerikan misyonerlerinin ilk başarısı İstanbul’da Robert Kolejini açılması olurken devamında Merzifon, Talas, Tarsus ve Bitlis Kolejlerinin açılması takip etmiştir. Bu okullarda okuyup mezun olan gençler ise Türk düşmanı komiteciler ve çeteci olmuşlar, mabetler, okullar mezhep propagandalarına katılarak, Ermenileri Protestan yapmış İngiltere’nin Osmanlı topraklarında himaye hakkına sahip olabileceği küçük bir Protestan topluluğu kurmanın yanı sıra, Ermeni meselesinin oluşumunda devlete karşı kullanılacak kadroların yetiştirilmesine başlanmıştır.²³⁹

Amerika ile Ermeni ilişkileri ekonomik yardımlar, misyonerlik faaliyetleri bir yandan da Ermenilerin yurt dışında ezilen millet olduğu yönündeki propagandaları yapılan lobicilik faaliyetleri ile Ermeni'lere yardım edilmiş onlara olan destek artmıştır. Bu hali ile Ermeniler Amerika ile yakın ilişkiler içerisine girmiş ortak hareket içerisine girmiştir.

Osmanlı’daki Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerinin zamanla kontrol dışına çıkması ve Osmanlı yönetimine yönelik tehditlere dönüşmesi, özellikle misyoner okulları hususunda bir denetleme mekanizması kurulması kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak her türlü denetimden rahatsız olan misyonerler, ABD yöneticilerine gönderdikleri raporlarda devamlı şikayette

236 Yıldırım, A.g.e, s.22-23

237 Özeren, A.g.e, s.29

238 Büyükkibar, A.g.e, s.48

239 Ar, A.g.e, s.27

bulunmuş ve başta ABD Başkanları olmak üzere, önemli kişilerin desteğini yanlarına almaya çalışmışlardır.²⁴⁰

Misyoner okullarının ders program içeriğine bakılınca, Türklerin ezeli düşman olduğu gösterildiği, ahlaki, dini, milli ve gelenekler yönüyle zayıflatılması gerektiği, Türk çiftçisinin borçlandırılması ve bu yüzden işiye da malını yabancılara devretmesinin sağlanması gibi hedefler görülmüştür. Bununla birlikte zengin Ermeniler eğitim için Avrupa'ya gönderdikleri çocuklarının Avrupa'nın Türklere karşı bakış açısı etkisinde kalmış ve Türklere düşman olarak yurda geri dönmüştür. Misyonerler bu yolla Batı'nın yayılma politikasının enstrümanı olurken diğer yandan da geleceğin Ermeni gençlerinin yetiştirilmesinde aracı olmuştur.²⁴¹

Ermeni propagandasının Amerika'daki en kesintisiz kaynaklarından biri ABD'ye göç sonucu yerleşen Ermeni'lerdir. Bu kişiler ön yargılardan yararlanmış, bir kısmı papaz olurken, bir kısmı da Amerikan üniversitelerinde öğrenim görmüştür. Misyonerler tarafından yetiştirilen bu eğitilmiş Ermeni gençler Türk düşmanlığını yaymak adına önemli başarılar sağlamışlardır. Diğer yandan da Osmanlı'da bulunan Amerikan tüccarların simsarı olarak çalışıp para biriktiren bir kısım Ermeniler, Amerika'ya göç eden ve Ermeni kızlarla evlenen bu gençlerin sayıları artmış ve Türk düşmanlığı üzerine kurulu Ermeni propagandasını bir ticari reklam faaliyeti olarak kullanmışlardır.²⁴²

1815 yılında Avrupalı büyük devletler tarafından “Doğu Sorunu” nun ortaya atılması Amerika Birleşik Devletleri'nin de 1870'li yıllardan itibaren eğilmesine neden olmuştur. Amerikalı misyonerler ve okulları, bu konuda etkin roller oynamışlar ve misyonerler, başta Müslümanlar olmak üzere tüm Osmanlı vatandaşlarına yönelik çalışmalarını yapsalar da Müslümanlar üzerinde etkili olmamaları yüzünden Rum ve Ermenilere yönlendirmişlerdir.²⁴³

18. ve 19. yüzyılla birlikte Amerika'ya birçok Ermeni göç etmiş, burada eğitim görmeye başlamıştır. Hatta günümüzde de en büyük lobicilik faaliyetlerini gerçekleştiren ülkelerin başında yine Amerika gelmektedir. Amerika zaman içerisinde gerek aldıkları eğitim, gerekse misyonerlik faaliyetleri ile Osmanlı düşmanı ve aleyhe faaliyette bulunan Ermenileri yetiştirmiştir.

240 Büyükkibar, A.g.e, s. 47

241 Ar, A.g.e, s.28

242 Yılmaz, A.g.e, s.64

243 Keskin, A.g.e, s.43

Amerika'da bulunan Ermeni örgütleri, Amerika'da isyan hazırlığında olan Osmanlı asıllı Ermeni göçmenlerini hızlı bir şekilde Amerikan vatandaşlığına geçirmiştir. Yine bu vatandaşları Osmanlı İmparatorluğu'na geri göndererek isyan hareketlerine katılmalarını teşvik etmiştir.²⁴⁴

Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerle olduğu gibi Amerika ile de 1830 yılında kapitülasyon anlaşması gerçekleştirmiştir. Yapılan Anlaşmanın dördüncü maddesinde Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilerin Osmanlı topraklarına döndüğü zaman Amerikan himayesinde yer alarak Osmanlı kanunlarından muaf tutulacaktı. Fakat bu madde Osmanlı tarafından farklı yorumlanmış ve Osmanlı'ya göre göç eden Ermeniler döndüklerinde hala Osmanlı vatandaşı statüsünde olacaklardı. Bu anlaşmayı çok iyi kullanan Ermeniler, Amerika'da Amerikan vatandaşı, Türkiye'de ise tebaa gibi yaşamış, hukuki konularda başları derde girince Amerikan himayesin de (protege) olduklarını iddia etmişlerdir.²⁴⁵

Kapitülasyonlardan istifade eden Amerikan misyonerleri Osmanlı Devleti'nin aleyhinde çalışıp Ermenileri Gregorian Kilisesini Protestan yapmaya uğraşıyorlardı. Amerikan Protestanları Müslümanları kâfir olarak gösterip onların aleyhine sistemli bir şekilde propagandalarla Müslümanlar için insan kasabı efsanesini yayıyor ve Ermenilere suni evlilik payesi vermekteydiler.²⁴⁶

Osmanlı Devleti içerisinde meydana gelen ayaklanmalar dış basında büyük yankı uyandırırken Batılı devletler ile özellikle Amerikan basının da ezilen halkın özgürlüğünü kazanmaya çalışması olarak gösteriliyordu. İsyan çıkaran Ermeniler basında zulüm gören millet gibi tanıtılırken isyan hazırlıklarını bastırmaya çalışan Osmanlı Devleti askerleri de katliam çıkaran düşman olarak gösteriliyordu.

İlkin 1894'te ABD Kongresine taşınmış olan Ermeni meselesi, 3 Aralık 1894 tarihinde kabul edilen kararı ile Osmanlı'nın suçlanarak kınanmasına neden olmuştur. Yine 1896 yılı Ocak ayında kongrede her iki meclisçe gündeme getirilmiş ve Türkiye aleyhine karar alınmıştır.²⁴⁷ Bu durum Osmanlı üzerinde emellerine ulaşmak isteyen ABD'nin çıkarları açısından önem taşımıştır.

244 Özeren, A.g.e, s.30

245 Boyacıoğlu, A.g.e, s.15

246 Keskin, A.g.e, s.44

247 E. Yılmaz, A.g.e, s.65

19. Yüzyılın başlarında ABD ile Osmanlı Devleti arasında başlayan ilişkiler siyasi olmaktan çok dinî, kültürel, ticari ve ekonomik olmuştur. Osmanlı Devleti'nin dağılarak yok olması ilk zamanlarda ABD bakımından ekonomik ve siyasal çıkarlarının gerçekleşmesinde bir önemi yok gibi düşünülse de bu durum fazla sürmemiştir.²⁴⁸

I. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası alanda ve Avrupa'nın geleceğine yönelik yeni düzenlemeler yapmak için ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya önderliğinde Paris'te toplantılara başlanmıştır. Yine burada bulunan Ermeniler de bu toplantıya katılarak Büyük Ermenistan hayallerinin gerçekleşmesi taleplerini içeren raporu İtilaf Devletleri temsilcilerine iletmiştir. Ermeni istekleri bu toplantılarda gündeme getirilmiş gelişen yenedünya düzeniyle manda rejiminin benimsenmesi ve bağımsız Ermenistan'ın kurulması da kararlaştırılmıştır. Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken, bir yandan da Müttefik devletler kendi basınlarında Osmanlı aleyhine haberler yayınlanmıştır.²⁴⁹

Ermeni burjuva grubunun yanı sıra yine misyoner grupların çalışmaları neticesinde ortaya çıkan eğitimli Ermeni toplumu, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin karışık olan siyasi yapısını daha da karışmasını sağlamış ve sorunun oluşmasında bir başka boyut oluşmuştur.²⁵⁰ Amerikalıların aşırı Ermeni yanlısı politikalar izlemesine neden olan gelişmeler, İngilizlerin girişimleri öncesinde Ermeni komitecilerinin propagandalarıyla başlamıştır. Tüm dünyayı kendi taraflarına çekmek isteyen Ermenilerin başvurdukları yöntemler, kendilerine yardımcı olmaya çalışanları bile şaşırtıp korkutacak kadar dehşet verici olmuştur.²⁵¹

Bireysel olarak başlayan katliamlardan ilki Ermenilerin iyi bir şekilde teşkilatlandıkları Amerika'da gerçekleşmiştir. 27 Ocak 1973 yılında, 78 yaşındaki Ermeni kökenli Kaliforniya'lı Geourgen Yanikian'ın Türk Başkonsolosuna tablo hediye etmek maksadıyla davet ettiği otel odasında, Başkonsolos Mehmet Baydar ile yardımcısı Bahadır Demir'i katletmesiyle gerçekleşmiştir.²⁵²

1890'lardan itibaren ABD işi silah kullanmaya kadar götürmüş ve emperyalist bir hal almıştır. I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ABD'ye çok sayıda Ermeni göçü

248 Selvi, A.g.e, s.38

249 Selçuk, A.g.e, s.32

250 Erdoğan, A.g.e, s.41

251 Keskin, A.g.e, s.45

252 Boyacıoğlu, A.g.e, s.16

yaşanmasıyla bu ülkede kuvvetli bir Ermeni Lobisi ve Türk aleyhtarlığı oluşmasına yol açmıştır. Bu durum günümüzde de bazı durumlarda varlığını sürdürmüştür.²⁵³

Ermeni sorunu hususunda ABD, Fransa ve İngiltere'den ayrı olarak farklı bir konumda olmuştur. Bu durumun tohumları 1810'lu yıllarda planlı bir şekilde ABD tarafından atılmış ve konu 1890 'lı yıllardan itibaren olmak üzere Senatosu'na taşınmış bu hali ile de kalmayıp Ermeni sorunu için 19. Yüzyılda milyonlarca dolar harcamıştır.²⁵⁴

19. yüzyıldan itibaren Ermenilerin ABD'ye toplu göçü ile başlayan ABD ve Ermenilerin ilişkileri 19. yy ve 20. yy 'da toplu göçlerin olmasıyla devam etmiştir. Bu göçler ile ABD'de hatırı sayılan bir Ermeni toplumunun oluşmasına neden olmuştur. Oluşan bu topluluk Türk-Amerikan ilişkilerini gerilmesinde, siyasi bunalımların yaşanmasında önemli bir etken olmuştur.²⁵⁵

ABD'nin Ermenilere karşı ilgi duymasıyla, bu durum karakteristik olarak dağınık bir halde yaşayan Ermenilere yeni ufuklar açarak Yeni Dünya ile sıkı irtibatla bulunmasını sağlamıştır. Amerikan- Ermeni yakınlaşması neticesinde XIX. Yüzyılda Anadolu'dan ABD'ye Ermeniler göç etmeye başlamıştır. XIX. ve XX. Yüzyıllarda devam eden göçler ABD'de, Türk- Amerikan ilişkilerindeki siyasi bunalımların kaynaklarından olan dikkate değer bir Ermeni topluluğunu meydana getirmiştir.²⁵⁶

Amerika'da belli bir süre sonra varlığını gösteren Ermeni grupları lobicilik faaliyetleri ile Osmanlı Devleti üzerindeki Ermenilerin isyan etmelerini teşvik etmeyi ve kendi ayakları üzerinde duran bağımsız bir Ermenistan kurulmasını amaçlamıştır. Bunu kimi zaman gizli toplantılar ile kimi zamanda propaganda faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir.

Ermeni sorununa ilişkin politikalar geliştiren ve Anadolu'da ki gelişmeleri yakın takibine almak isteyen ABD, Anadolu ile Ortadoğu'ya heyetler göndermiştir. Müttefikleri tarafından gündeme getirilen Ermenistan mandaterliği ile ilgili araştırmalarda bulunmak için 1919 yılında birçok Amerikan heyeti araştırmalarda bulunmuş, yapılan araştırmalar ve faaliyetler Anadolu ve İstanbul basını tarafından yakından izlenmiştir.²⁵⁷

253 Yıldırım, A.g.e, s.23

254 Tunçer, A.g.e, s.19

255 Erdoğan, A.g.e, s.40

256 E.Yılmaz, A.g.e, s.61

257 Selçuk, A.g.e, s.32

Genel olarak gerek ABD Kongresi'nde gerekse Uluslar arası platformlarda "Ermeni Sorununu" tek taraflı ve maksatlı bir şekilde gündeme getiren ve hala taşımaya devam eden Ermeniler bu tür tasarıları ABD ve diğer parlamentolardan çıkartmak adına gösterdikleri çabaların altında yatan neden, sözde soykırımın tanınması, Türkiye'nin tazminat ödemesi ve toprak talebi gibi istekler olmuştur. Aslında Ermeni lobisi adım adım uluslararası topluluğuna sözde soykırım yapıldığını kabul ettirmeye çalışmıştır.²⁵⁸

Sonuç itibarıyla 19. yüzyılın son yarısında Osmanlı- Amerikan ilişkilerinde yaşanan problemlere misyonerler ve Amerikan okullarından neden olmuştur. Osmanlı Devleti tarafından ilk yıllarda pek önemsenmeyen misyonerlik faaliyetleri Osmanlı - ABD ilişkilerinin zaman zaman gerginleşmesine sebep olmuştur. Misyonerlik faaliyetlerinde Ermeni halkını hedef kitle seçen Amerikalılar, Ermeni isyanlarının meydana gelmesinde başka birçok faktörle birlikte rol oynamıştır.²⁵⁹

3.6. Günümüzde Türkiye Ermenistan İlişkileri

Günümüzde yaklaşık üç milyonluk bir nüfusu olan ve 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Ermenistan devletini ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin Ermenistan'ı Karabağ' ı işgal etmesi ve sonrasında Türkiye'nin Ermenistan sınırını kapatması ile sonuçlanmış ve o tarihten günümüze kadarda sınır kapısı kapalıdır. Herne kadar sınır kapalı olsa da iki ülke arasında ticaret ve uçuş seferleri gibi çeşitli girişimlerle ilişkiler geliştirilmeye çalışılmışsa da, Sınır kapısı, 'soykırım' iddiası, Metamor Nükleer Santrali, Ülke Sınırları ve Karabağ Sorunu gibi belli başlı sorunlar sebebiyle iki ülke arasındaki ilişkiler hala düzelmiş değildir. Bu sorunlar nedeni ile Türkiye ve Ermenistan arasında diplomatik ilişkiler mümkün olmamıştır.²⁶⁰

Türk Ermeni ilişkileri Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi açısından ilk tanıyan devletler arasında Türkiye'nin olması ile iyileşmiş gibi görünmüş ise de, geçmişten kaynaklanan bir takım sorunlar bu durumun hala iyileşmediğini göstermektedir. Tehcir kararının halen Ermeniler tarafından bir soykırım olarak bilinerek bu şekilde tanıtılması ilişkilerin sekteye uğramasındaki en büyük neden olmuştur.

²⁵⁸ Tunçer, A.g.e, s.158

²⁵⁹ Yılmaz, A.g.e, s.65

²⁶⁰ Tezcan, A.g.e, s.120

Türk Ermeni ilişkilerinin son birkaç yılı değerlendirildiğinde ikili ilişkilerin iletişimin geliştiğinden söz edilebilir. Türk tarafının bu iki ülke arasındaki sorunların çözümü hususunda katkıda bulunması yine sorunların çözümüne ilişkin katkıda bulunduğu göz ardı edilemez. Ancak Fransa'daki soykırım inkarını suç sayan oylamanın kabul edilmesi ve diğer ülkelerin parlamentolarındaki gelişmeler iki ülke arasındaki sorunları yeniden gündeme getirmiştir. Yaşanan iç politik gelişmeler kapsamında Türkiye'nin attığı adımlar geçmişe nazaran daha fazla olduğu, buna rağmen Diaspora'nın soykırım iddialarını 2015 yılındaki yapılan etkinlikler ve kampanyalar ile Fransa gibi üçüncü ülkelerin bu soruna müdahil olması iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden gerilmesine sebebiyet verdiği görülmüştür.²⁶¹

Her ne kadar iki devlet arasında Türkiye ilişkilerin çözümü için adım atmışsa da, Ermenistan'ın Karabağ'ın işgali, Fransa gibi diaspora faaliyetlerini destekleyen devletlerin Ermenistan'a karşı soykırım yapıldığını kabul eder nitelikte kararlar alması, yine Ermenistan'ın 'Büyük Ermenistan' projesini hala gündemde tutmak için mazeretler öne sürmesi ikili ilişkilerde sorunlar çıkmasına neden olmuştur.

Diaspora Ermenileri nihai amaçlarını gerçekleştirmek için bir çok planı uygulamak istemiş, bu planları;

“1. Kafkas Ermenistan'ı, Ermenilerin garantisi altındadır. Kimlikleri bakımından Ermeni olarak kalmak isteyenler oraya göç edebilirler.

2. Ermeni Sorununun uluslararası platformlarda tanınması, isteklerini bir nebze tatmin etmek ve ruhlarını rahatlatacak bir faaliyet olup bu tanınma kabul edilmiş sayılır. Bu konu uli ilgili yapacak pek fazla birşeybulunmamaktadır.

3. Ermeni sorununun tanınması Ermenilerin problemini çözmemektedir. Vatanlarının geri alınarak Ermenilerin atalarına ait bu topraklarda toplanması, Diasporanın yüce amacıdır. Diaspora bu amacı yerine getirebilecek şekilde teşkilatlanmalıdır” olarak belirtmişlerdir.

Diaspora bu açıklamaları ile sürdürdüğü faaliyetlerini Türkiye'den toprak alma üzerine kurduğu anlaşılmıştır. Soykırım iddialarının uluslar arası kamuoyunda tanınarak Türkiye tarafından kabul ettirilmeye çalışılması, yaşanan göç ve sözde soykırım esnasında

²⁶¹ Yıldız Deveci Bozkuş, *Son Dönemlerde Türk-Ermeni İlişkilerinde Yaşanan İç ve Dış Politik Gelişmeler ve İki Ülke İlişkilerine Etkileri*, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 38 Eylül – Ekim 2013, <http://www.akademikbakis.org> Erişim: 24.11.2016

yaşandığı iddia edilen kayıpların karşılanarak Ermenilere ait olduğu iddia edilen toprakların geri verilmesi talepleri birbirini izlemiştir.²⁶²

Türkiye ile Ermenistan ilişkilerinde, Diasporanın radikal kesimlerinin baskısından arındırılmasının yanı sıra Türkiye'nin deresmi ve özel kanallar aracılığı ile Ermenistan'da ılımlı kesimleri desteklemesi çözüme yönelik bir adım atılabilmesi için önemli bir durumdur. İlişkilerin normalleşmesi Kafkasya'daki istikrar bakımından önemli bir adım olurken devletlerin toprak bütünlüğüne saygı duymaları ve çatışmalı politikalardan uzak durulması gerekmektedir.²⁶³

Türkiye bağımsızlığını ilan eden Ermenistan'ın kalkınması adına ilişkilerin düzelmesi için insani yardımlarda bulunmuştur. Yine ekonomik açıdan da destekte bulunmuş ise de, Ermenistan'ın Türkiye ile kardeş ülke olan Azerbaycan'a işgal girişimlerinde bulunması, iki ülke arasındaki ilişkilerin etkilenmesine neden olmuş, Türkiye tarafından Ermenistan üzerine yapılan ticari faaliyetlerin durdurularak, sınır kapısının kapanması kararı almıştır. Yine bu durum ile birlikte kara, demir ve hava yollarının kapanmasına karar verilmiştir.

İki ülke arasındaki ilişkiler 2000'li yıllarda geleneksel savunmacı yaklaşımını tamamıyla dönüştürmese de bu hususla ilgili olarak daha çok inisiyatif alan taraf Türkiye olmuştur. Her ne kadar Türkiye'nin Ermenistan'ı anlama yaklaşımı karşılık görmese de, uluslararası alanda bu çabalar gösterilmiştir.²⁶⁴

Türkiye- Ermenistan ilişkilerinin on yedi yıllık kısmı incelendiğinde geçmişin etkisinden halen kurtulamadığı, bu durumun iki taraf arasındaki güven eksikliğinden kaynaklandığı görülmüştür. Bugüne kadar iki toplum tarafından gerçekleştirilen girişimlerin güvenin yerine gelmesi açısından önemli bir rol üstlenmiştir.²⁶⁵

Soğuk savaş sonrasında uluslararası sistemle oluşan ilişki kalıpları Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkinin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu hali ile Türk Ermeni Diasporaları arasındaki Entelektüel diyalogun geliştirilmesi, bir yandan uluslararası alanda etkinliğini ve politik açıdan kendini geliştirmeye çalışan Türkiye ile bu alanda

262 Cemalettin Taşkıran, *Ermeni Diasporası*, Düünden Bugüne Ermeni Meselesi Sempozyumu, Selçuk Üniversitesi, 2003, <http://www.tariharastirmalari.com/ermenidiasporasi.html>, Erişim Tarihi: 01.02.2017

263 Serap Yolcu, *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Entegrasyonunu Engelleyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.126

264 Mustafa Serdar Palabıyık, 2000 Sonrası Türkiye Ermenistan İlişkileri, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/2000-sonrasi-turkiye-ermenistan-iliskileri/> Erişim Tarihi: 25.11.2016

265 Aybars Görgülü, *Türkiye- Ermenistan İlişkileri: Bir kısır Döngü*, Dış Politika Analiz Serisi 8, Tesev Yayınları, s.33

etkinliğini gösteren Ermeni Diasporasının bir yandan da uluslararası alanda kendine özgü politika ve açılım arayışında bulunan Ermenistan'ın menfaatleri açısından bir zorunluluk haline gelmiştir.²⁶⁶

Devamlı surette Ermeniler tarafından düzenlenen Konferanslar, Sözde Soykırımı anma etkinlikleri, kültürel toplantılar, parlamentolarca verilmiş ve sözde soykırımı tanıdığını gösteren kınama önergeleri, Ermenilerce Araştırma Merkezi'nin kurulması şeklindeki bu tür faaliyetler Türkiye'den toprak alma amaçları için gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir. Yapılan bu etkinlikler faaliyetler ve programlar Diaspora tarafından her geçen gün daha fazla gündeme taşınmaktadır.

2000'li yıllarda Türkiye'nin Ermeni sorunu ve Türkiye-Ermenistan ilişkileri ile Kafkasya'da etkinliğini arttırarak "komşular ile sıfır politikası" kapsamındakademeli bir şekilde stratejiler geliştirmeye başlamıştır. 2005 yılında Ermenistan'a önerilen "ortak tarih komisyonunun" kurulması teklifi ciddi bir temas olurken dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 2008 tarihindeki Türkiye- Ermenistan futbol karşılaşmasını izlemek için Ermenistan Cumhurbaşkanı olan Serj Sarkisyan'ın davetini kabul etmiştir. Yapılan bu ziyaretin sonrasında 2009 yılında Ermenistan Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün daveti üzerine Türkiye'ye gelmiş ve Türk – Ermeni ilişkileri adına birçok görüşmeler yapılmıştır.²⁶⁷

Türkiye iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için adımlar atmaya çalışmış ise de Ermenistan bu adımlara karşılık olarak sözde Ermeni soykırımı iddialarını güçlendirmek ve dünya kamuoyunda tanıtmak adına anma günleri etkinlikleri, soykırım yapıldığını ve Ermenilerin katliama tabii tutulduğunu göstermeye çalışan faaliyetlerde bulunmuştur. Durum böyle iken iki ülke arasında güven sorunu oluşmaya devam etmiştir.

3.7.Türkiye-AB İlişkilerinde Ermeni Meselesi

Ermeni Diasporasının Türkiye karşıtı faaliyetleri, Türkiye'nin dış politikasının yanı sıra Türkiye – Ermenistan ilişkilerinde de diplomatik açıdan yakınlaşmaya engel olmaktadır. Sözde Ermeni soykırımı iddialarını Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelere kabul ettirmeye

²⁶⁶ Dünya Türk Forumu, *Türk ve Ermeni Diasporaları; Kamu Diplomasisi; Fırsatlar ve Riskler*, Edirne, 2014

²⁶⁷ Mustafa Sıtkı Bilgin, *Ermenilerin 2015 Yılına Yönelik Stratejileri ve Türkiye*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2014, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/ermenilerin-2015-yilina-yonelik-stratejileri-ve-turkiye/3820>, Erişim Tarihi: 01.02.2017

çalışan Diaspora Türkiye dış politikasına zarar vermekte olup, İngiltere, Fransa Almanya gibi Avrupa ülkelerinde geniş etkisi olan Diaspora yaptıkları faaliyetlerle Türkiye'nin AB üyeliğine girişine de engel olmaktadır.²⁶⁸

Ermeni meselesi, diplomasi alanında kendini Türkiye'nin Avrupa Birliği'ndeki üyelik sürecinde kendini göstermiş ve önem kazanmıştır. Avrupa Birliği, diğer aday ülkelerin şartlarından farklı Türkiye'nin karşısına ön koşul olarak 'asılsız soykırım iddialarının tanınması' şartını çıkararak bu tutumlarıyla aday üyeler arasında çifte standart uygulaması olduğunu göstermiştir.²⁶⁹

İki ülke arasındaki ilişkilerde Türkiye iyileştirme adına üzerine büyük bir yük almış, olumlu yaklaşımlar sunmuş ise de, Ermenistan'ın geçmişten bugüne talepte bulunduğu etmenleri yeniden gündeme getirmeye çalışması ilişkilerde durağanlaşmaya neden olmuştur. Yine Avrupa Birliği sürecinde Ermenistan'ın sözde soykırım yalanını gündeme getirme faaliyetleri, soykırım yalanını tanıyan devletlerin Avrupa Birliği'ne yapmış oldukları baskılar, Türkiye'nin AB sürecinde sancılı bir süreç içerisine girmesine neden olmuştur. Bir yanda kardeş ülke Azerbaycan ile ilişkilerin zedelenmemesi için sarfedilen özen, bir yandan da Ermenistan ile ılımlı ilişkiler içerisine girmek adına atılan adımlar Türkiye'yi kimi zaman içinden çıkılması zor bir hale sokmuştur.

Türkiye Ermenistan ile ilişkilerinde iyileşme sürecinin önemli boyutlarından bir tanesi de Avrupa Birliği ile ilgili müzakere süreci olmuştur. Yapılan müzakerelerdeki aşamalar ve gerçekleştirilen yeniliklerin yıllık olarak düzenlenen AB ilerleme raporlarında Ermenistan ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve bu duruma göre vakit kaybetmeksizin sınırın açılmasının önemliliği devamlı surette vurgulanmıştır.²⁷⁰

Diasporanın faaliyet gösterdiği çeşitli ülkelerde soykırım iddialarını dile getirmesi, Ermenistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanması ile Ermeni sorununun uluslararası

268 Giray Saynur Derman, *Ermeni Diasporasının Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi* , Marmara Üniversitesi, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermeni-diasporasinin-turkiye-avrupa-birligi-iliskilerine-etkisi/>, Erişim Tarihi: 19.01.2017

269 Berna Türkdöğün, *Türk- Ermeni İlişkileri (Tehcirden Günümüze)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 254

270 Aybars Görgülü, *Türkiye- Ermenistan İlişkileri: Bir kısır Döngü*, Dış Politika Analiz Serisi 8, Tesev Yayınları, s.27

boyutta ön plana çıkmasına neden olmuştur. Yaptıkları propagandalar Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinin ve imajının zedelenmesine neden olan önemli bir faktör olmuştur.²⁷¹

Türkiye'nin AB üyelik sürecinde Avrupa Parlamentosunun 18 Haziran 1987 tarihli raporu ve 27 Eylül 2005 yılında alınan kararların Avrupa Parlamentosunun Ermeni meselesinin bir sorun olarak görüp önümüze çıkaracağını göstermiştir.²⁷² Ermenistan ile olan sınırimızın açılmasının Türkiye- AB görüşmelerinde olumu bir etkiye sahip olacağının vurgulanmış olması, Ermenistan ile yaşanan sorunların dolaylı da olsa Türkiye'nin AB üyeliği açısından engel olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan'ın yapmış olduğu Atina ziyaretinde Türkiye'yi sorunlu bir sınır komşusu olarak tanımlayarak Türkiye'nin AB'ye girmesi için 'tarihi tanınmasının' gerektiğini belirtmiştir. Yaşanılan bu durum Ermenistan'ın iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi açısından olumlu bir adım atmayacağını bir kanıtı olmuştur.²⁷³

Avrupa Birliği iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli bir yere sahip olmuş ise de, Avrupalı devletler ortada bir 'soykırım' olduğu iddiasını gündemde tutmuştur. Aynı şekilde Avrupa Birliği ülkelerinden on ikisinin de Ermeni Soykırım yalanını tanıyan devlet olması ve Türkiye'yi AB sürecinde soykırım özrünü yerine getirmesini istemesi Türkiye'nin AB sürecinde içinden çıkılması güç bir duruma düşmesine neden olmuştur.

6 Ekim 2004 tarihli rapor ile AB üyelik sürecinde Türkiye'nin Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ile sınır komşusu olması, AB'nin Güney Kafkasya'da istikrarı sağlama açısından Türkiye'nin önemli bir rol üstlenebileceğini belirten AB, Türkiye'nin üyeliğinden ziyade öncelikle komşu ülkeleri ile arasındaki problemlerini çözmesini isteyerek Türkiye'nin Ermenistan ile diplomatik ilişkilerini kurarak, kapalı olan sınırının açılmasını talep etmiş ve 1915-1916 olaylarından bahsetmiştir.²⁷⁴

Ermeni sorunu hususunda Avrupa Birliği, Türkiye'nin AB'ye girebilmesi için iki yaptırımda bulunarak, Türkiye'nin soykırım iddialarının kabul etmesini ve Türkiye-

271 Giray Saynur Derman, *Ermeni Diasporasının Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi*, Marmara Üniversitesi, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermeni-diasporasinin-turkiye-avrupa-birligi-iliskilerine-etkisi/>, Erişim Tarihi: 19.01.2017

272 Serap Yolcu, *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Entegrasyonunu Engelleyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.121

273 Mustafa Gökçe, Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/1 Winter 2011

274 Yolcu, A.g.e, s.123

Ermenistan sınır kapısının açılması talebinde bulunmuştur.²⁷⁵ Diaspora Ermenileri 2005 yılında Türkiye'nin AB 'ye tam üyeliği müzakerelerinden önce Ermeni sorununu gündemde tutmaya çalışmış ve bu amacına kısmen ulaşmıştır. Müzakere sürecinin öncesinde Fransa ve Almanya'da yaşanan gerginlikler de diasporanın 90. yılında yürüttüğü faaliyetlerinde büyük yankı uyandırmıştır. Ermeni kuruluşlarının bilhassa ABD yönetimine yapmış oldukları lobi faaliyetleri ve sözde soykırım iddialarının Uluslar arası kamuoyunda gündemde olması ve özellikle 2000 yılından sonra Diasporanın sözde soykırımla ilgili yürüttüğü faaliyetler ve düzenledikleri etkinlikleri yaşadıkları ülkelerin siyasetine sokmuş yine izledikleri yol ile bu durumun Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde en büyük sorunlardan birisi olmasına ve diğer ülkeler ile ilişkilerinde olumsuzluklara neden olmuştur.²⁷⁶

Türkiye AB ilişkilerinde AB'nin Türkiye'ye 1915 olaylarında Soykırım İddialarını kabul ettirmeye çalışması, yine iki devlet arasında durdurulan ekonomik adımlar neticesinde sınır kapısının yeniden açılması hususunda baskı yaptığı görülmüştür. Burada unutulmaması gereken bir durum vardır ki, sınır kapısının kapanması hususu Ermenistan'ın Azerbaycan Dağlık Karabağ'ı uluslararası hukuk kurallarını yok sayarak işgal etmesi neticesinde gelişen bir durum olmuştur.

Komşuluk ilişkileri ve sınır anlaşmazlıklarının çözümü AB'nin üyelik talebinde bulunan aday ülkelerde dikkat ettiği konulardan olup, Türkiye ve Ermenistan'ın da üyelik sürecinde aday olması, AB'nin iki ülke arasındaki sınır meselesinde etkin bir role sahip olmasına fırsat vermişse de ilişkilerde iki nedenden ötürü aksaklıklar yaşanmıştır. Bunlardan birincisi AB üyelik sürecinde Türkiye ile Ermenistan'ın AB ile diplomatik ilişkilerinin farklılığı olmuştur. Türkiye AB üyeliğine aday bir ülke iken Ermenistan yalnızca Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında yer alması AB'nin Türkiye'ye daha geniş bir etki alanına sahip olması ve iki ülkeye karşı ilişkileri arasındaki fark ilişkilerin iyileştirilmesi açısından aksamalara neden olurken bir diğer durum ise AB- Türkiye ilişkilerindeki yaşanan belirsizlik ve AB üyesi ülkelere Fransa ve Avusturya gibi bazı ülkelerin üyeliğe karşı çıkması AB ile ilişkilerin etkilenmesine bu durum nedeni ile Türkiye'nin tam üyeliği hususunda AB'nin

275 Giray Saynur Derman, "Ermeni Diasporasının Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi" , Marmara Üniversitesi, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermeni-diasporasinin-turkiye-avrupa-birligi-iliskilerine-etkisi/>, Erişim Tarihi: 19.01.2017

276 Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, *Ermeni Diasporası ve Türkiye'nin Uluslararası İlişkilerine Etkisi*, 2006, http://www.tasam.org/tr-R/Icerik/239/ermeni_diasporasi_ve_turkiyenin_uluslararasi_iliskilerine_etkisi, Erişim Tarihi: 01.02.2017

samimi olmadığı yönündeki suçlamaları Türkiye- AB ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.²⁷⁷

Avrupa Komisyonu, aday ülkelerin ilerlemelerini değerlendiren ve bu konudaki önerilerini içeren ilerleme raporlarını her yıl yayınlamakta olup söz konusu raporlar Avrupa Birliği Konseyi tarafından incelenerek aday ülkenin gelişimi hususunda bilgi sahibi olması sağlanır. Komisyon tarafından düzenlenen söz konusu 1998 ve 2006 yılları arasındaki raporlarda sözde soykırım ile ilgili hususlara yer verilmeyip genel olarak kapalı bulunan sınır kapısının açılması ve komşuluk ilişkilerinin iyileştirilmesi, konuların diyalog ve barışçıl bir şekilde çözümlenmesi hususlarına yer verilmiştir.²⁷⁸

Türkiye Avrupa Birliğine giriş sürecinde beklentileri karşılamak adına belirtilen kriterleri yerine getirmeye çalışırken, Ermeni sorunu konusundaki tavrı nedeni ile Avrupa Birliği tarafından insan hakları ve azınlıkların korunması hususunda gerekli adımları atmıyor şeklinde anlaşılmaktadır. Aslında burada Türkiye herhangi bir soykırımın olmadığı, yaşanan tehcir kararının aslında isyan girişimlerini bastırmak ve ihanet içerisinde devletin bütünlüğünü tehdit eden Ermenilere karşı alınmış bir önlemden ibaret olduğunu, söz konusu bu kararda Türklerin yanı sıra masum Ermenilerin ve Gayrimüslimlerin hayatını kaybettiğini belirtmektedir. Ancak bu durum soykırımı tanıyan Avrupa Birliği üye devletleri ile diaspora tarafından zaman içerisinde tam tersi olarak gösterilerek Ermenilerin soykırıma tabii tutulduğu gerekçesi ile Türkiye'nin üyeliği açısından zor bir sürece dönmüştür. Avrupa Birliği üyelik kriterlerinin yanı sıra Ermeni Sorunun da üyelik için aşılması gereken bir kriter olarak göstermiştir.

Türkiye'nin AB'ye üye olma isteği Batı ile uyum sağlama politikasında önemli bir durumdur. Soğuk savaş döneminde Türkiye, NATO'ya üye olmuş, yine o dönemden bu yana siyasi ve ekonomik entegrasyon açısından örnek olan AB'ye girmek için çabalarına devam etmiştir. Türkiye AB sürecinde iç ve dış etkenlerin gölgesinde yol almıştır. Ermeni iddiaları, bu süreçte üyelik şartlarından olmamasına rağmen Avrupa Parlamentosu kararı ve üye ülkelerin bir kısmının konu hakkındaki yaklaşımı Türkiye'nin önündeki engellerden birisi olmuştur. AB ve üye ülkelerin kamuoyunda ve karar vericilerinde oluşan algının

277 Aybars Görgülü, *Türkiye- Ermenistan İlişkileri: Bir kısır Döngü*, Dış Politika Analiz Serisi 8, TESEV Yayınları, s.27-28

278 İpek Güleç, *Ermeni Meselesinin Türkiye'nin Avrupa Birliğine Giriş Süreci Üzerine Etkiler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.59

değiştirilmesi için doğru bir stratejiyi belirleyerek Türkiye'nin bakış açısının anlatılması içinçabada bulunması, kısa vadede olmasa bile orta vadede etkili olacaktır.²⁷⁹

²⁷⁹ Kamer Kasım, *Avrupa Birliği ve Ermeni Sorunu: Türkiye'nin Üyelik Süreci Bakımından Değerlendirme*, 2014, <http://haypedia.com>, Erişim Tarihi: 29.11.2016

BÖLÜM 4

4. ERMENİ SORUNUNA DAİR TÜRKİYE'DEN TALEP VE BEKLENTİLER

4.1. Ermeni Tarafının Beklentileri

1922 yılında yapılan Lozan Konferansı öncesinde dağınık halde olan Diaspora Ermenileri toplanarak “Ermeni Milli Heyeti”ni oluşturup Ermeni iddialarını gerçekleştirebilmek amacı ile çalışmalar yürütmüş konferansa hazırlık aşamasında İngiltere, İtalya, Fransa ve Yunanistan’a mektuplar yazarak ittifak oluşturmaya çalışmış aynı zamanda Türkiye’den toprak ve diğer talepleri olan Ermeniler lehine hareket edebilecek farklı gruplar ile debirlik olup Türk heyet ile karşı karşıya gelmeye çalışmışlardır.²⁸⁰

Ermenistan’ın bağımsızlığını ilan etmesi ile bu ülkenin bağımsızlığını ilk tanıyan devletler arasında Türkiye bulunarak iyi niyet ve komşuluk ilişkilerinin gelişmesi adına Türkiye önemli adımlar atmış ise de, Ermenistan bu durumu kabul etmemiş ve geçmiş zamanda iddia ettikleri soykırım yalanı ve yalanın bedeli olan taleplerini yeniden gündeme getirmeye çalışmıştır. Hatta bu talepleri dile getirirken arkalarına soykırım yalanını kabul eden devletleri ve Batıda büyük faaliyetleri olan Diasporanın güvencesini de yanına almıştır.

1915 olaylarında 100. yılın anılmasına ilişkin çalışmaların artması, Türkiye ve Ermenistan’ın uzlaşarak beraberinde ileri dönemlerde de barışmaları adına Türkiye tarafından gerçekleştirilmesi istenilen bazı taleplerin tespit edilmesine neden olmuştur.²⁸¹ Her ne kadar Ermenistan hükümetinin Türkiye’den resmi bir talebi bulunmasa da, Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan çeşitli konuşmalarında Türkiye’nin 1915 olaylarını soykırım olarak

280 Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, *Ermeni Diasporası ve Türkiye’nin Uluslararası İlişkilerine Etkisi*, 2006, http://www.tasam.org/tr-R/Icerik/239/ermeni_diasporasi_ve_turkiyenin_uluslararası_iliskilerine_etkisi, Erişim Tarihi: 01.02.2017

281 Ömer Engin Lütem, Olaylar ve Yorumlar, Ermeni Araştırmaları Tarih Politika Uluslararası İlişkiler Dergisi, Sayı: 49, 2014, Ankara, s.17

tanınması gerektiğini, tehcire uğrayan Ermenilerin torunlarına tazminat ödenerek mallarının geri verilmesini ve kapalı olan Ermenistan- Türkiye sınırının ivedilikle açılması gerektiği hususlarının iki ülkenin barışması açısından önemli olduğunu dile getirmiştir.²⁸²

Ermenistan'ın Türkiye tarafından soykırım iddialarının resmen tanınması hususundaki beklentileri azalmıştır. Aslında tanınmanın sembolik bir jestten ibaret olup herhangi bir şey sağlamayacağı Ermenilerin de bunun yerine tazminat, kiliselere ait malların iade edilmesi ve toprak verilmesi gibi talepleri olduğunu Diaspora açık bir şekilde dile getirirken Ermenistan Cumhuriyeti yetkilileri ise dolaylı bir şekilde dile getirmiştir.²⁸³

Soykırım iddialarını her defasında gündeme getirerek gerek diaspora ile yürütülen faaliyetler gerekse Batılı devletlerin desteğini alan Ermeniler günümüzde toprak, tanınma, tazminat ve tanıtım gibi iddialarının bir kısmını üstü kapalı dile getirmiştir. Halen Osmanlı Devleti devamı olarak gördükleri Türkiye'nin geçmişte yaptıklarını iddia ettikleri sözde soykırım suçu nedeni ile dünya kamuoyunda önünde özür dilemesi gerektiği üzerinde durmuştur.

Ermenistan Devleti sözde soykırım iddialarını kabul ettirmek adına bir takım politikalar yürütmüştür. Bunun yanı sıra Ermenistan dışında yaşayanların ve Diaspora olarak adlandırdıkları Ermeni cemaatlerini etkin soykırım iddialarının kabul ettirilme çabalarında etkili olmuştur.²⁸⁴ Ermenistan ve Diaspora sözde soykırım iddialarını 'Dört T' politikası ile kabul ettirme politikasını uygulamaya çalışmıştır. Ermenistan bu plan ile Ermeni milliyetçiliğinin canlandırılması için; 'Tanıma', sözde soykırım iddialarını Türkiye kabul ettirerek dünya çapında 'Tanıtma'ya çalışmayı, Osmanlı Devleti zamanında yaşanan sözde soykırım'da yaşanan kayıplar için Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden 'Tazminat' istenilmesi ve Büyük Ermenistan topraklarına girdiğini iddia ettikleri Türkiye'nin doğusunda ve kuzey doğusunda bulunan bazı 'Toprakların' Ermenistan' a verilmesini taleplerini gerçekleştirmeyi istemiştir.²⁸⁵

Zorunlu göç esnasında Ermenilerin göç ettirilmesini soykırım olarak göstererek Büyük Ermenistan hayalini gerçekleştirmek isteyen Ermeniler 'Dört T Planı'nı uygulamak

282 Lütem, A.g.e, s. 17-19

283 Pulat Tacar, *Ermeni Araştırmaları*, Ermeni Araştırmaları Tarih Politika Uluslararası İlişkiler Dergisi, Sayı: 49, 2014, Ankara, s.57-58

284 Uluada, A.g.e, s.87

285 Uluada, A.g.e, s.87

istemişlerdir. Ermeni iddialarının dünya gündeminde tanıtılması, bu durumu Türkiye'nin tanınması, sözde soykırım iddiaları neticesinde tazminat alınarak Batı Ermenistan adı altında toprak alınması amaç edinilmiştir.²⁸⁶

Ermeni terörü sözde soykırım iddialarını ve Ermeni taleplerini dünyaya duyurmayı kendisine amaç olarak belirlemiştir. Sonuç olarak ise 'Büyük Ermenistan' rüyasını gerçekleştirmek için en önemli adımı soykırım iddialarının kamuoyunu oluşturarak Türkiye hakkındaki hedeflerine ulaşmak olmuştur. Bunu da "Dört T" olarak adlandırılan planla, Ermeni sorununun dünyaya tanıtılması, bu iddiaların Türkiye tarafından tanınarak tazminat alınması ve Büyük Ermenistan hayalinin gerçekleşmesi için gereken toprağın Türkiye'den alınması şeklinde gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır.²⁸⁷

Ermenistan yönetiminin söz konusu iddialarında; diğer ülkelerce ve gerek ulusal gerekse yerel parlamentolarca kabul edilen karar ve yasaları ile ülkemize bir baskı unsuru olarak göstererek kabul ettirmeyi hedeflediği, 'sözde soykırımı' kabul ettirme çabalarını Ermenistan dışındaki Ermenilerin ve cemaatlerinin oluşturduğu Diaspora etkin bir rol üstlenmiştir.²⁸⁸

Bir yandan soykırım yalanını tüm dünyaya duyurmak için lobicilik faaliyetlerini gündeme getiren Ermeniler Batıda bu durumu birçok devlete kabul ettirmiştir. Ermenistan, başından beri Doğu Anadolu'da kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri toprakları geri almayı, aynı zamanda sözde soykırımı Türkiye'ye kabul ettirerek bunun sonucunda tüm dünyada ezilen ve katledilen halk olarak kabul edilmeyi ve soykırım yalanında kendilerinden dilenecek özür sonrasında alacakları tazminat ile en büyük amacı olan Büyük Ermenistan hayalini gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.

Soykırım yalanı, siyasi hedeflerine hizmet etmeyi ve milli bilinçlerinin korunmasını amaç edinmiş Diaspora Ermenilerinin ortaya attıkları bir durum olmuştur. Diaspora Ermenileri ve Taşnaklar; dünya kamuoyunda devam eden propagandaları ile 1915 yılındaki zorunlu tehcirin aslında bir soykırım olduğunu duyurmaya çalışmış ve Batılı uluslararası

286 Nurhan Aydın, *Asılsız Soykırım İddiası ve Ermeni Terörü*, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s.190 <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/AYDIN-Nurhan-ASILSIZ-SOYKIRIM-%C4%B0DDASI-VE-ERMEN%C4%B0-TER%C3%96R%C3%9C.pdf>

287 Anadolu Tarih Araştırmaları Merkezi, *Ermenilerin Gizli Planları ve Meselenin Ayrıntıları*, <http://www.atukad.org.tr/ermenidiasporasi.html>, Erişim Tarihi: 04.01.2017

288 Uluada,A.g.e, s.95

kuruluşlara Türklerin soykırım yaptığı hususunda bir kanı oluşturmuşlardır. Ermeniler ise sözde soykırımı tanıyan ülke sayısını arttırmayı hedeflemişlerdir.

Ermeniler soykırım iddialarını ABD ve onun gibi büyük ülkeler tanırsa Türkiye'nin de mecburiyetten dolayı bu iddiaları tanımak zorunda kalacağını düşünmüşse de, Türkiye tarafından sözde soykırım iddialarını tanımış ülkelere gösterilen tepkiler ve TBMM'nin iddialara karşı net tavrı ile Türk Hükümetleri tarafından bu iddiaların reddedilmesi de Türkiye tarafından tanınmanın gerçeklikle bir alakası olmadığını kanıtlamıştır.

Ermeniler Türkiye'den tazminat talebinde bulunmuşlardır. Soykırım iddialarının tanınması tazminat ödenmesini sonucunu da beraberinde getirmektedir. Zarar verenlerin zararını tazmin etmesi bir hukuk kuralı olmakla soykırımı tanıyıp buna karşılık tazminat ödenmemesi gibi bir durum mümkün değildir. Unutulmaması gereken bir durum da Ermeniler her ne kadar tazminat istemişse de, 1915 yılında Ermenistan adında bir devletin var olmadığı için tazminat talebinde bulunamayacağıdır. Bu durum Lozan Antlaşmasında da kişilere tazminat ödenmesi gibi bir durum da söz konusu olmamıştır.

Ermeniler Türklerden Doğu Anadolu da toprak verilmesini istemişlerdir. Her ne kadar böyle bir talepte bulunmuşlar ise de, Türkiye'nin sınırları Kars antlaşması ile çizilmiş ve Ermenilerin toprak isteme gibi hukuksal bir dayanakları bulunmamaktadır. Aslında bu durumu Ermenistan başkanı Koçaryan'da teyit etmiştir. Ermenistan'ın gerek hukuksal dayanağının olmaması, gerekse de böyle bir talebi yerine getirebilecek askeri bir desteğe de sahip durumda olmaması bu durumun gelecekte dahi gerçekleşmeyeceğini göstermektedir.²⁸⁹

Geçmişte Osmanlı Devleti'nden günümüzde ise Türkiye'den kendi emellerine ulaşmak için umut ettikleri Dört T planı, Türkiye tarafından kabul edilmesi mümkün olmayan beklentilerdir. Her ne kadar kendilerini ve Batı'yı soykırım yalanına inandırıp bunu tüm dünya kamuoyunda ezilen ve katledilen olarak Ermeniler olarak göstermiş, neticesinde tazminat, toprak, tanınma ve dünyaya tanıtılma gibi bir beklenti içerisine girmiş olsalar da, yapılan tarihi araştırmalarda bu durumun gerçekle bağdaşmayacağı net bir şekilde ortaya koyacaktır.

289 Ömer Engin Lütem, Lozan' dan Sonra Ermeni Sorunu, <https://zekyproduction.files.wordpress.com/2012/02/ermeni.doc>, Erişim Tarihi: 31.01.2017

Ermeniler kendileriyle bütünleştirdikleri mağduriyet duygularından dolayı soykırım propagandalarını sistematik ve örgütlenmiş bir halde yürütmüş ve buideolojilerine de “Hay Dat” adını vermişlerdir. Doğu Anadolu topraklarının birçoğunun kendilerine verilmesi hayali olan “Hay Dat” ile birlikte soykırım iddiaları da bu hayali gerçekleştirmede kullanılmış ve “Dört T ” şeklindeki bu plan; Tanıtım, Tanınma, Tazminat ve Toprak adını almıştır. 1975 yılında başlamış olan Tanıtım süreci 1984 yılına kadar sürmüştür ve bu süreçte birçok Türk Konsolos, Büyükelçi, diplomatik personel ve ailesi öldürülerek soykırım iddiaları dünyada duyurulmuştur. Tanınma aşamasında ise sözde soykırımla ilgili kampanyalar yapılarak dünya kamuoyunda Türklerin soykırım yaptıklarını, soykırımın kabul edilemez bir gerçek olduğu kabul ettirilerek Türklerin sözde soykırımı tanıması sağlanacak, bu tanıma sonrasında soykırıma uğradığı iddia edilen Ermenilerin mirasçılara tazminat verilecek ve toprak talepleri de devamında gelecektir.²⁹⁰

Ermeniler tarafından Türklere yönelik terörizmin asıl amacı Türkiye ve Azerbaycan’dan toprak talepleri ile ‘Büyük Ermenistan’ hayalinin gerçekleştirilmesi amacıdır. Ermenistan Parlamentosu tarafından sözde soykırımın tanınması amacı gerçekleştirilen girişimler Rusya, Kanada, Hollanda, Lübnan, Belçika, Fransa ve Yunanistan gibi birçok ülkede geniş yankı bulmuş ve söz konusu ülkelerde soykırımla ilgili anıtlar dikilmiştir. Ermeniler Türkiye’den büyük bir miktarda tazminat almayı ve Türkiye’nin bir kısım topraklarının da içinde olduğu sözde Ermeni topraklarının kendilerine iade edilerek Büyük Ermenistan’ın kurulmasını amaçlamışlardır.²⁹¹

Ermenilerin Türkiye’den gerçekleşmesini istedikleri taleplerinin hepsi gerçek dışı olmuştur. Özellikle toprak taleplerindeki imkansızlık Diaspora Ermenilerinin de farkında oldukları bir konu olduğundan bu taleple ilgili git gide daha az söz edilmeye başlanmıştır.²⁹²

Ermenistan bir yandan tazminat talebinde bulunurken bir yandan da Türkiye Ermenistan sınırının yeniden çizilmesi talebinde de bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin sınırları içerisinde bulunan Doğu Anadolu bölgesinden toprak alma beklentisi içerisinde

290 Şükrü Elekdağ (2015), *Türkiye Ermeni İddialarının 100. Yılında Bir Stratejiye Sahip mi?*, Uğur Dündar, Sözcü Gazetesi, <http://www.sozcu.com.tr/2015/yazarlar/ugur-dundar/turkiye-ermenii-iddialarinin-100-yilinda-bir-stratejiye-sahip-mi-706376/>, Erişim Tarihi: 05.01.2017

291 Hanım Halilova, 2009, *Ermeniler ve Terörizm*, <http://turkocaklari.org.tr/sayfa/819/ermeniler-ve-terorizm.html>, Erişim Tarihi: 05.01.2017

292 Ömer Engin Lütem, *Lozan’ dan Sonra Ermeni Sorunu*, <https://zekyproduction.files.wordpress.com/2012/02/ermenii.doc>, Erişim Tarihi: 01.02.2017

gerçekle ilgisi dahi bulunmayan bu talepler Türkiye tarafında kesin ve net bir şekilde kabul edilmemektedir. Tehcirin yıl dönümleri olarak kabul ettikleri tarihlerde bu taleplerini uluslararası kamuoyunda da gerçekleştirdikleri faaliyetleri ile Türkiye üzerinde baskı etkeni oluşturmaktadır.

Ermenistan Devleti ve dünyada yayılmış halde yaşayan Diaspora Ermenileri 2015 yılında uluslararası kamuoyu ile bir baskı kurmaya çalışarak Türkiye'nin sözde soykırım iddialarını kabul etmesini amaçlamıştır. Diaspora Ermenileri Tehcir olayının 100. yıldönümü nedeni ile Türkiye aleyhine önceki senelere göre daha fazla propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın talimatı ile sözde 'Ermeni Soykırımında 100. Yıl dönüme İlişkin Etkinliklerin Koordinasyonu ile ilgili Devlet Komisyonu' faaliyete geçirilmiştir. Yapılan propagandalar ile Türkiye'ye bir dayatma ile sözde soykırımı kabul ettirmeyi ve Türkiye'den toprak ve tazminat alabilmeyi amaçlamışlardır.²⁹³

4.2. Türkiye'de Yürütülen Ermeni Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı başlayıncaya kadar kendi içlerinde örgütlenmiş Ermeniler, başta Rusya olmak üzere İtilaf devletleri ile Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlardır. Özellikle İstanbul'da bulunan Ermeni örgütlerinin siyasi faaliyetleri yoğun bir şekilde gerçekleşmiş ve diğer ülkeler ile işbirliğine girişmişlerdir. Bir yandan siyasi ve askeri casusluk yapan Ermeniler Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis gibi savaşın çıkabileceği muhtemel illerde kendilerince silah altına alınarak Rusya 'ya firar edip Rus ordusuna katılmışlardır.²⁹⁴

Osmanlı Devleti'nin ülkede yaşayan Ermenileri siyasi açıdan faaliyet göstermelerini sınırlandıran tedbirler alması, Osmanlı aleyhine faaliyet gösteren Ermenilerin Romanya, Bulgaristan, İsviçre gibi ülkelerde daha aktif rol almasına neden olmuştur. İstanbul'da yapılan Ermeni faaliyetleri Birinci Dünya savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve ardından Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanması ile yeniden canlanarak İtilaf Devletlerinin

293 Mustafa Sıtkı Bilgin, *Ermenilerin 2015 Yılına Yönelik Stratejileri ve Türkiye*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2014, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/ermenilerin-2015-yilina-yonelik-stratejileri-ve-turkiye/3820>, Erişim Tarihi: 01.02.2017

294 Yusuf Sarıay, *İstanbul'da Ermeni Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler 1914-1918*, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/istanbulda-ermeni-faaliyetleri-ve-alinan-tedbirler-1914-1918>, Erişim Tarihi: 02.02.2017

İstanbul'u işgal etmesi ile Ermeni lobicilerin İtilaf Devletleri ile işbirliği içinde bulunmaya devam etmiştir.²⁹⁵

Bir zamanlar Millet-i Sadıka olarak Osmanlı Devleti himayesinde bulunan Ermenilerin, gerek milliyetçilik faaliyetleri, gerek sanayi devrimi gibi olayların başlaması, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına girmesi ve gerileme dönemine girmesi ile birlikte kendi emellerine ulaşmak isteyen Batılı devletler ile işbirliğine girdiği bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Kendi içinde çekişmeleri olan Ermeniler ile bağımsızlık fikrinin Batı'nın misyonerlik faaliyetleri sonucunda Osmanlı Devleti'ne ihanet ve isyanlar ile pekişmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ermeni kiliseleri, okulları,siyasi partileri vederneklerinde Türkler tarafından Ermenilerin soykırıma uğradıkları algısı defaten işlenerek Ermeni gençleri 'beyin yıkama' algısına tabi tutulmuştur. Geçmişte ailelerinin soykırıma tabi tutulduğuna inanarak Türklerden intikam alınması fikrini ortaya çıkararak büyük Ermenistan hayalinin kurulmasına neden olmuştur. Bu hali ile Türklerin Ermenileri soykırıma tabi tuttıkları iddiası Diaspora'da Ermenilerin yeniden kendi içlerinde bilinçlenerek kültürel değerlerinin temeli olarak değil de gerçekten uzak bir düşmana yani Türkiye'ye karşı birleşmelerine neden olmuştur.²⁹⁶

Ermeni lobisi Türklerin sözde soykırımı yaptıklarını ve soykırım iddialarını tüm dünyaya duyurup Türkiye karşıtlığı oluşturmaya kendilerine amaç edinip lobicilik faaliyetlerini sözde soykırım iddiası üzerine şekillendirmişlerdir. Pek çok ülkede kendi tarihlerini ve kendi haklılıklarını savunmuş ve bu ülkeleri ikna etmeye çalışmışlardır. Yaptıkları bu faaliyetler ile de kısmen başarı kazanmış ve 2014 yılına kadar sözde soykırımı tanıyan 15 ülke olurken, sözde soykırımın diğer ülkelerde de tanınarak meclislerinden geçebilmesi için yaşanan göç hikayelerini ve bu göç esnasında yaşanan Türk karşıtlığını anlatan 26.000 adet dergilerden, kitaplardan ve gazetelerden yayım yapılmıştır.²⁹⁷

295 Yusuf Sarıay, *İstanbul'da Ermeni Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler 1914-1918*, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/istanbulda-ermen-i-faaliyetleri-ve-alinan-tedbirler-1914-1918>, Erişim Tarihi: 20.02.2017

296 Ömer Engin Lütem, *Lozan' dan Sonra Ermeni Sorunu*, <https://zekyproduction.files.wordpress.com/2012/02/ermen-i.doc>, Erişim Tarihi:09.02.2017

297 Kamil Tarhan, *Lobicilik ve Ermeni Lobiciliği*, 2014, <http://akademikperspektif.com/2014/12/23/lobicilik-ermen-i-lobiciligi/>, Erişim Tarihi: 10.02.2017

Batı'nın Osmanlı Devleti'ni parçalama amaçlarında maşa olarak kullanılan Ermeniler, aldıkları destekle bir yandan isyan etmiş, yaşanan bu olaylar neticesinde alınan zorunlu göç kararında ortaya çıkan sıkıntıları kendi lehlerine göstermiştir. Bu durumu Batı'da yapılan faaliyetler ve yayın organları aracılığı ile tüm dünyaya duyurmaya çalışıp Türkler tarafından soykırıma uğradıkları yalanını gerçek gibi göstermişlerdir.

Lozan Konferansı sonrasında hedeflerine ulaşamayan ve hızını kesen DiasporaErmenileri 1965 yılında sözde soykırımın 50. yılında yeniden soykırımın tanınması taleplerini sürdürmüş, 1970 li yıllarda tüm dünyada sesini duyurmak için ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia) isimli terörist grup ile gündeme gelmiştir. 1974-1983 yılları arasında ise soykırımın tanınması amacı ile yürüttüğü faaliyetler kapsamında da farklı ülkelerde 42 Türk diplomatını katletmişlerdir. 1991 yılında ise Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanması ile dış politikasına önem vermiş, diaspora Ermenileri, Ermeniler ile bağlarını güçlendirerek Türkiye üzerinde 'Büyük Ermenistan' rüyasını gerçekleştirmek için taleplerde ve propagandalarda bulunmuştur.²⁹⁸

Türk- Ermeni ilişkilerinin dış politikasında yaşanan gelişmeler açısından Diasporanın yürüttüğü faaliyetleri iki ülkenin ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır. Diaspora Ermenilerinin sözde soykırım iddialarının 2015 yılındaki etkinlikleri için başlattıkları kampanyaları ve Türk- Ermeni ilişkilerinin normale dönmesi ile ilgili gelişmeleri olumsuz etkilemiştir.²⁹⁹

4.3. Türkiye'nin Ermeni Meselesine Dair Tutumu

Soykırım konusunda Türkiye gerek ilkeleri gereksi politik açıdan net bir tavır içerisinde. 1948 yılında Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesini imzalayıp kendi parlamentosunda onaylayarak yürürlüğe sokarak soykırım suçunun kendi hukukuna dahil eden devletler arasında bulunan Türkiye, soykırımın önlenmesi, bu suçu işleyenlerin yargılanarak cezalandırılması hususundaki yapılan çalışmalara destek vermiştir. uluslararası

298 Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, *Ermeni Diasporası ve Türkiye'nin Uluslararası İlişkilerine Etkisi*, 2006, http://www.tasam.org/tr-R/Icerik/239/ermenidiasporasi_ve_turkiyenin_uluslararasi_iliskilerine_etkisi, Erişim Tarihi: 01.02.2017

299 Yıldız Deveci Bozkuş, *Son Dönem İç ve Dış Politik Gelişmeleri Işığında Türk- Ermeni İlişkileri*, Karadeniz Araştırmaları, 2013, Sayı: 39, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/105760> , Erişim Tarihi: 06.02.2017

açından önemli bir konumda bulunan Türkiye'nin bu konu ile ilgili olarak yapmış olduğu katkıları Birleşmiş Milletler 'inde olduğu çeşitli alanlarda görülmektedir.³⁰⁰

Türkiye'nin Ermenistan hususunda yürüttüğü politikasının da Ermenistan'dan toprak bütünlüğüne saygı duyulmasını, sınır ihlalinin yaşanmamasına, ikili arasındaki komşuluk ilişkilerinin iyi olması hususlarına saygı duyulmasını istemiştir. Sözde soykırımın uluslararası açıdan tanınması durumunun komşuluk ilişkilerinin iyi olması ile bağdaşmayacağını ve ilişkilerin normale dönmesi açıdan olumsuz etkiye neden olduğunu belirterek tarihin yargılamasının yapılmasını tarihin yapabileceğini belirtmiştir.³⁰¹

Türkiye'nin Ermenistan'a karşı ılımlı bir bakış açısına sahip olmuş ve bu konudaki en büyük adımı Ermenistan'nın bağımsızlığını tanıyan ilk devletler olması ile göstermiştir. Yine komşuluk ilişkilerinin iyileşmesi adına atılan adımların Ermenistan tarafından soykırım iddialarının gündeme gelmesi ve Türkiye ile kardeş ülke olan Azerbaycan'da Karabağ'a olan işgal neticesinde sıkıntılı dönemler yaşanmıştır. Özellikle Türkiye'nin insanlığa karşı işlenilen ve uluslararası hukukta Soykırım suçu ile ilgili kesin yaptırımları olmasına karşın halen geçmişteki tehcir kararının soykırım olduğunu dünyaya inandırmaya çalışan Ermenistan bu konuda Türkiye ile ilişkilerini olumsuzluğa götürmektedir. Türkiye geçmişte de kabul edilmeyen ve hiçbir hukuki olmayan soykırım yalanını net bir şekilde kabul etmemiş olmakla Ermenistan'a karşı daima ılımlı bir politika yürütme taraftarı olmuştur.

Türkiye tarafından, gerek Diaspora'nın radikal olmayan kısmı ile iletişim halinde olması, gerekse diasporanın yapmış olduğu faaliyetlerine karşılık olarak ülkeler ile birlikte hazırlayacağı çalışmalar neticesinde Türkiye'nin ikili ilişkilerinin zedelenme çabalarının önlenmesi ile mümkün olacağı bir gerçektir.³⁰²

300 Akademik Perspektif *Türkiye'nin Ermeni Soykırım İddialarına Cevabı*, 2011, <http://akademikperspektif.com/2011/04/13/turkiyenin-ermeni-soykirim-iddialarina-cevabi/>, Erişim Tarihi: 21.02.2017

301 Ömer Engin LÜTEM, *Olaylar ve Yorumlar*, Ermeni Araştırmaları Tarih Politika Uluslararası İlişkiler Dergisi, Sayı: 4, 2001, Ankara, Erişim Tarihi: 21.02.2017

302 Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, *Ermeni Diasporası ve Türkiye'nin Uluslararası İlişkilerine Etkisi*, 2006, http://www.tasam.org/tr-R/Icerik/239/ermeni_diasporasi_ve_turkiyenin_uluslararası_iliskilerine_etkisi, Erişim Tarihi: 06.03.2017

SONUÇ

Uzun yıllar boyunca Roma, Bizans gibi İmparatorlukların hakimiyeti altında yaşayan, kendi dillerini, dinlerini, kültürlerini yaşamasına izin verilmeyip özgürlükleri sınırlanan Ermeniler, milli kimliklerini tam anlamı ile oluşturamamıştır. Bu ülkelerde uzun yıllar baskı altında yaşamışlardır.

Türklerin İslamiyet'i benimsemeleri, ardından Anadolu'nun fethi, İslam'ın getirdiği anlayışın gayrimüslimlere hoşgörülü yaklaşımı, kendi himayesindeki milletlerin haklarını güvence altına alması gibi hususlar, Ermeniler ile ilişkilerini de etkilemiştir. Türkler ile Ermenilerin zaman içerisinde dostça iç içe yaşamalarını sağlamıştır.

Özellikle Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ve gelişme dönemine girdiği süreçte, tarih boyunca çeşitli devletler ve özellikle son olarak da Bizans egemenliği altında kötü muamele görmüş olan Ermeni topluluğu için refah ve huzur dolu yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır. Siyasi, dini, kültürel baskı altında yaşayan Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin himayesi altına alındıktan sonra gerek devletin içindeki diğer milletler tarafından gerekse Osmanlı yönetimi açısından değer verilen bir millet olmuştur.

Osmanlı Devleti içerisinde yaşadıkları dönemde refah içinde hoşgörülü bir himaye altında yaşayan Ermeniler gerek kendi dinlerini gerekse dillerini ve kültürlerini de yaşama imkanı bulmuş ve bu durum Osmanlı Devleti tarafından da güvence altına alınmıştır. Kendilerine ait okullarında dillerini öğrenmiş, kendi dini faaliyetlerini kiliselerinde özgürce yerine getirerek dinlerini yaşamış, kendi ticari faaliyetlerini de özgür bir ortamda yaşamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin bu yaklaşımı ile dini liderlerini dahi kendileri seçen Ermeniler, gerek dini açıdan gerekse kültürel açıdan kalkınmak için kendi vakıflarını dahi kurma imkânına sahip olmuşlardır. Zaman içerisinde de yine Osmanlı Devleti'nin mali açıdan desteğini de elde etme imkânı bulmuşlardır. Kendilerine tanınan bu haklar ile hızla gelişerek, bu süreçte de bir yandan Osmanlı kültürünü de benimseyen Ermeniler yakın zaman içerisinde

Osmanlı Devleti'nin de güvenini kazanmış hatta Millet-i Sadıkaunvanını alarak, devlet kademelerinde siyasi, kamusal ve ekonomik birçok açıdan önemli görevler almışlardır.

Ermeniler dönem dönem kendi içlerinde de çatışmalar yaşamıştır. Özellikle mezhep kavgaları yüzünden yaşanan iç çekişmeler, başlarda Osmanlı Devleti tarafından kendi iç işleri olarak değerlendirilmişbuna bağlı olarak müdahaleye gerek duyulmamıştır.

Zaman içerisinde kendi içlerinde çekişmeler yaşayan Ermeniler bir yandan da dünyada gelişen olaylarında etkisi altında kalmaya başlamıştır. Dünya siyasetinin her geçen gün yeni bir olayla gündemin değişmesi, ortaya çıkan Sanayi Devrimi, milliyetçilik duygularının gelişerek bağımsızlık kazanma arzusunu beraberinde getirmiştir. Fransız ihtilali Osmanlı Devleti himayesindeki azınlıkların isyan etmelerindeki temel etkenlerin başında gelmiş ve bu durum Ermenilerin de kendi bağımsızlıklarını da kazanabilecekleri düşüncesinin de oluşmasını sağlamıştır.

19. yüzyılda yaşanan gelişmeler, Osmanlı Devleti himayesindeki milletlerin bir bir bağımsızlıklarını ilan etme girişimleri, Osmanlı Rus savaşı ve en son olarak I. Dünya Savaşına Osmanlı Devleti'nin de girmesi, devletin çöküşünü hızlandıran gelişmeler olmuştur.Süreç bu şekilde ilerlerken kendi içinde mezhep savaşı içerisinde olan Ermeniler, bir yandan bağımsızlık düşünceleri ile diğer bağımsızlığını ilan eden milletleri kendilerine örnek olarak görmüş, Osmanlı Devleti üzerinde önceden beri emelleri olan Batılı devletlerin de sözde destekleri ile isyan faaliyetlerine başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin iç ve dış etkenlerle yıprandığı dönemde Batılı devletler de Osmanlı Devleti üzerinde kendi emellerini yerine getirmeyi hedeflemiştir. Bunlardan Rusya, Fransa, İngiltere ve Amerika bu devletlerin başında gelmiştir. Bu devletler ilk başlarda din faktörü ile Ermenilerin iç işlerine girmeye başlamış ve zaman içerisinde Batılı Devletlerin ilgisinden hoşnut olan Ermeniler Batılı devletler ile yakın ilişkiler içinde bulunmuşlardır.

Egemenlikleri ve topraklarını genişlemesini isteyen Batılı devletler Osmanlı Devleti'nin yara almaya başladığı dönemde Osmanlı topraklarını büyük bir fırsat olarak gören Batılı devletler, misyonerler aracılığı ile Osmanlı Devleti içerisindeki Müslüman ve gayrimüslimler ile yakınlaşmış, Müslümanlardan bekledikleri ilgiyi görmeyince gayrimüslimler ile temaslarda bulunmuş sonrasında ve kendi ülkelerindeki tüccarları Osmanlı'ya göndermiş ekonomik faaliyetler içerisine girmişlerdir.

Başından beri güneyde yayılmayı topraklarına toprak katmayı, geçiş yollarını elde etmeyi, Batı'da Kafkasya'da topraklarını genişletmeyi, kendi ekonomik çıkarlarını korumayı, pazar paylarını genişletmeyi, sömürgecilik faaliyetlerini aktif olarak yürütmeyi amaçlayan Batılı devletler, bir yandan birbirleri ile rekabet içerisine girmişler diğer yandan da Osmanlı Devleti içerisinde isyan girişimlerinde bulunan Ermenileri kendi saflarına çekmeyi sağlamışlardır. Ermenilere bağımsızlıklarını kazanabileceklerini ve bu çabalarına kendilerinin destek verebileceğini bildirmişlerdir.

Batılı Devletlerin misyonerlik çalışmaları zaman içerisinde bağımsızlık arayışı içerisinde olan Ermenileri de etkilemiştir. Fransa, Rusya, Amerika, İngiltere kendi politik etki alanı içerisinde olduğunu fark ettikleri Ermenilerin çocuklarına kendi ülkelerindeki okullarda eğitim vermeye, yine genç Ermenileri askeri eğitime almaya, kendi kültürlerini benimsetmeye çalışmışlar bir yandan da kendi bağımsızlıklarını kazanabilecekleri düşüncesini aşlamışlardır. Osmanlı Devleti bir yandan bu isyanları bastırmaya çalışırken diğer yandan da Batılı Devletlerin oluşturduğu bir algı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu algı isyancıların ezilen halkın özgürlük arayışı olarak gösterilmesidir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ise soykırımı uygulayan devlet olarak lanse edilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti isyanların artmasını engellemek ve Batılı Devletlerin bu durum karşısındaki baskısını azaltmak için çeşitli imtiyazlarda bulunmuştur. Bu durum Batının Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına neden olmuştur. İç işleri konusunda önemli problemler yaşayan Osmanlı Devleti, gelişmelerin önüne geçmek için ciddi uyarılarda bulunmuş ise de bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yanında savaşa girmesi, Ermenilerce önemli bir koz olarak görülmüştür. Batı desteği ile isyan hazırlıklarını sürdüren Ermeniler yine Batı desteği ile kurulan dernek ve vakıflardan aldıkları her türlü destek ile günden güne güçlenmiş Anadolu'nun birçok köy ve kasabaları da Müslüman ve gayrimüslimlerin yanı sıra masum Ermenileri de katlederek, mallarını gasp etmişlerdir.

Savaş esnasında Osmanlı ordusunda savaşan Ermeniler firar etmiş ve Batılı devletlerin ordularına katılmışlardır. Bir zamanlar kendi kültürlerini ve dinlerini yaşamaları için kullandıkları okul ve kiliselerde isyan hazırlıkları için saklamış oldukları silahları ortaya çıkararak savaş sırasında güçsüz kalan halk ve askerlere saldırmış köy ve kasabalarda büyük

yıkıma sebep olmuşlardır. Aynı zamanda Osmanlı'nın askeri mühimmatlarının yollarını keserek, askerleri pusuya düşürmüş, genç yaşlı, kadın çocuk demeden gerek Müslümanları gerekse gayrimüslimleri çıkardıkları ayaklanmalar ile katliamlara sebep olmuşlardır.

Osmanlı Hükümeti'nin, ortaya çıkan bu katliam ve isyanlar karşısında aldıkları önlemler yeterli olmayınca, Devletin içinde isyan ve ayaklanmalar çıkaran Ermeniler'i bulundukları bölgeden farklı bir bölgeye göç ettirmek durumunda kalmıştır. Ermenilerin yer değişikliği kararı, devletin güvenliğini sağlamak, zulüm ve isyanların ve ihanet içinde olan Ermenilerin daha fazla zarar vermemesi için uygulanmış bir karar olmuştur. Bu kararda bütün Ermenileri de kapsamamış, devlete sadık kalan, hasta, yaşlı, çocuk ve kadınların birçoğu da sevke tabi tutulmamışlardır.

Sevk kararına tabi tutulan Ermeniler devletin belirlediği bölgelere göç ettirilecek ve göç esnasında da yanlarında müfettiş bulundurulmasına karar verilmiştir. Söz konusu göç esnasında Ermenilerin yanlarına taşınabilir mallarını almalarına izin verilmiş, taşınmaz malları için ise yine kendilerine gerek maddi destekte bulunacakları güvencesini de hazırlanan talimatnameler ile kararlaştırmışlardır. Hazırlanan bu talimatnameler ile göçe tabi tutulan Ermenilerin mali durumları değerlendirilerek yardıma ihtiyacı olanlara tarımsal faaliyetleri, ekonomik faaliyetler açısından yardım edileceği, emlak ve arazilerin verileceği geride bıraktıkları mallarında kayıtlarının tutulacağı belirtilmiştir. Yine göç esnasında güvenlik zafiyeti yaşanabilme ihtimaline karşı Osmanlı Devleti askeri önlemler de alarak, Tehcir kararı uygulanmaya konulduğu sırada Ermenilerin korunması, isyan çıkarmak için firar etmek isteyenleri engellemeye çalışmıştır. Savaş içinde bulunan Osmanlı Devleti sevkியatında güvenli bir şekilde sağlanmasını amaçlamış bunun için elindeki tüm imkânları kullanmıştır.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı sonrasında tehciye tabi olan Ermenilerden geri dönmek isteyenlere de dönüş kararnamesi adı altında bir kararname çıkararak isteyenlerin geri dönmesine karar verilmesini sağlamıştır. Geri dönenlerden ev ve arazileri gibi taşınmazların iadesi, dönüş sırasında güvenlik önlemlerinin alınmasını, kilise ve okulların kendilerine geri verileceği gibi hususlar belirtilmiştir.

Tehcir sırasındaki şartların zorluğu, hava durumu, bir yandan savaş içinde bulunan Osmanlı Devleti'nin bir yandan da göç ile ilgilenmesi, Ermenilerin kendi içindeki hainlerin

yine kendi milletlerinden olanları da katletmeye çalışarak bu suçu Osmanlı askerlerinin üzerine yıkma planları, tehcirde zaman zaman aksaklıkların yaşanmasına bu esnada ölümlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'ne Batılı devletlerin yanında yer alarak ihanet içinde bulunan Ermeniler birçok Müslüman ve Gayrimüslimi katletmiş büyük zararlara neden olmuşlardır. Ancak bu durum kendi emellerini gerçekleştirmek için Ermenileri kullanan Batılı devletler ile bağımsızlık düşüncesi ile isyan içine giren Ermeniler tarafından "asıl katliama Ermeniler tutulmuştur" şeklinde gösterilmiş bu durum dünya kamuoyunda katliama maruz bırakılan ezilen Ermeniler şeklinde yansıtılmıştır.

Osmanlı Devleti başından beri bu isyanların sona ermesini, birlik ve beraberlik içinde yaşanmasını arzu etmiştir. Osmanlı Hükümeti Ermenileri zorunlu göçe tabi tutarken katletme amacı gütmemiş, devletin güvenliğini sağlamak adına Batılı devletler ile işbirliği içine girmiş olan ihanet içerisindeki Ermeniler'in bu isyanlarını önlemek adına böyle bir karar almıştır. Osmanlı Devleti soykırım yapma gibi bir düşünce ve eyleme hiçbir zaman sahip olmamıştır. Hattagöçe tabi tutulan Ermenilerin savaş sonrasında geri dönmesi için izin bile verildiği Osmanlı Belgeleri ile de sabittir.

Ermeni isyanları Batı'nın Ermeniler ile büyük bir işbirliği içerisine girerek Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirme girişiminden ibarettir. Batı ve Ermeniler bunu katliam olarak göstermeye çalışmış ise de, Osmanlı Devleti, devletin güvenliğini tehlikeye sokan ve halkını katledenlere karşı kuvvet göndermesi ve zorunlu göç uygulaması Devletin kendi güvenliğini sağlaması için gerekli bir önlemdir.

Diaspora ile Batı'nın karşılıklı işbirliği ile bugün Ermeni Soykırımı olarak iddia edilen bu büyük yanlış, tarihçiler tarafından Osmanlı Arşiv Belgelerinde yapılan tetkiklerde aslında bir soykırımın olmadığını, devletin toprak bütünlüğünü korumak adına isyan ve ayaklanmalar ile masum insanları katleden Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutulduğunu ve gerek bu göç esnasında yaşanan zorluklardan gerekse kendi içlerindeki isyanlarda olan kayıplardan ibarettir. Yine kaynakların araştırılmasında asıl katliama tutulan halkın Müslümanlar ve yine masum gayrimüslimler olduğu görülecektir. Ancak bu araştırmalar Batı tarafından hala inandırıcı bulunmayarak Batı da ve günümüzde Diaspora ortada bir Ermeni soykırımı olduğunu göstermeye çalışarak geçmişte Osmanlı Devleti'nden, günümüzde ise Türkiye'den

istemiş oldukları, Tanınma, Toprak, Tanıtılma ve Tazminat haklarını günümüzde de tekrarlayarak bunları talep etmeyi kendilerine amaç edinmiştir.

Günümüzde Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin iyileşme süreci için Türkiye büyük adımlar atmış ise de, Avrupa Birliği müzakerelerinde, gerek Ermenistan gerekse Soykırım yalanını tanıyan devletler, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesini engellemek adına bu durumu engel olarak göstererek müzakerelerin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Türkiye ile AB müzakerelerinde bu konuyu Ermenistan lehine bir pazarlık aracı haline dönüştürmek istemektedir.

Alınan tehcir kararı ile tehcir sırasında Osmanlı Devleti ordusunun binlerce Ermeni'yi katlederek soykırım yaptığını iddia edilmiş ise de, böyle bir durumun olmadığı açık bir gerçektir. Gerek geçmişte gerekse günümüzde yapılan araştırmalarda tarihi kazılarda yapılan tetkiklerde de Müslümanların mezarlarının olduğu, ölenlerin Türk olduğu anlaşılmış Soykırım iddialarının aslının gerçekte Türklere karşı yapıldığı görülmekte dünya kamuoyunda ve Diaspora tarafından ortaya atılan Ermeni Soykırım iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır.

Tarihte ve günümüzde Ermeniler üzerinden gerek siyasi gerekse ekonomik çıkar sağlamak isteyen ülkeler olmuştur. Kimi ülkeler Türkleri sözde soykırımı yaptığını gösterir nitelikte anıtlar dikmiş, kimi ülkeler ise sözde soykırımı tanıyan kararları parlamentolarında gündemlerine getirmiş hatta bununla birlikte kabul eden ülkeler dahi olmuştur. Ermeni sorunu ortaya çıktığı andan günümüze kadar terörü ve katletmeyi amaç edinmiş Ermeni terörü tarafından gerçeklerin göz ardı edilerek sözde soykırım iddiaları ve Ermeni taleplerini dünyada duyurulmasını hedefleyip son olarak “Büyük Ermenistan” hayalini gerçekleştirmek olmuştur.

KAYNAKÇA

Ali Haydar Savranlı, Ermeni Terör Örgütleri ve Faaliyetleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009

Anadolu Tarih Araştırmaları Merkezi, "Ermenilerin Gizli Planları ve Meselenin Ayrıntıları", <http://www.atukad.org.tr/ermenidiasporasi.html>, Erişim Tarihi: 04.01.2017

Arzu Beşiri, "Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslararası Mekanizmalar", TBB Dergisi, Sayı:108, 2013, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-108-1310>, Erişim Tarihi: 23.03.2017

Asil A. Tunçer, A.B.D'de Ermeni Diasporasının Çalışmaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006

Aybars Görgülü, "Türkiye- Ermenistan İlişkileri: Bir Kısır Döngü", Dış Politika Analiz Serisi 8, TESEV Yayınları

Batuhan Duran, Soykırım Suçunun Uluslararası Hukukta ve Yeni Türk Ceza Kanununda Düzenlenişi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Berna Türkdoğan, Türk- Ermeni İlişkileri (Tehcirden Günümüze), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006

Birnur Ertekin, 1995-2005 Yılları Arasında Türkiye- Ermenistan İlişkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Bülent Yıldırım, Türk Ermeni Sorunu ve Ermeni Sorunun Demografik açıdan İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005

Cemalettin Taşkiran, Ermeni Diasporası, Dünden Bugüne Ermeni Meselesi Sempozyumu, Selçuk Üniversitesi, 2003, <http://www.tariharastirmalari.com/ermenidiasporasi.html>, Erişim Tarihi: 01.02.2017

Dünya Türk Forumu, "Türk ve Ermeni Diasporaları; Kamu Diplomasisi; Fırsatlar ve Riskler", Edirne, 2014

Elçin Yılmaz, 19 ve 20. Yüzyıl Dönemecinde Amerika'da Ermeni Sorunu Yansımaları, Türkiye ve Ermeni Mezalimi Kitap Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013

Emre Gündoğdu, Soykırım Temelinde Türkiye – Ermenistan İlişkilerinin Siyasi Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012

Ercan Göktepeoğlu, "Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu", TAAD, Sayı:19, 2014

Faruk Turhan; "Soykırım Suçunda Bir Grubu Tamamen veya Kısmen Yok Etme Amacı ve Ermeni Tehcir Olayı" <https://hukuk.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/65/files/soykirim-sucunda-yok-etme-amaci-ve-ermenii-sorunu-28092012.rtf> Erişim Tarihi: 18.04.2017

Feride Hamzayeva, İnsanlığa Karşı Suçlar Bağlamında Soykırım Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kuzey Kıbrıs, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013

Funda Selçuk, Türk Basınında Ermeni Sorunu (Mayıs 1919- Aralık 1920), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003

Giray Saynur Derman, "Ermeni Diasporasının Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi", Marmara Üniversitesi, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermenii-diasporasinin-turkiye-avrupa-birliii-iliskilerine-etkisi/>, Erişim Tarihi: 19.01.2017

Gökhan Özeren, ABD'nin Ermeni Politikası 1890- 1920, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009

Gül Akyılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü*, Ermeni Araştırmaları Türkiye Kongresi, 20-21 Nisan 2002, Bildiriler Kitabı, ASAM Yayınları, Mayıs 2003, Cilt 1

Gölnaz Topçuoğlu, Fransa'nın Küçük Ermenistan Politikasının Türk Fransız İlişkilerine Yansıması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008

Gündüz Aktan; "Devletler Hukukuna Göre Ermeni Sorunu", <http://www.avim.org.>, Erişim Tarihi 11.11.2015

Hanım Halilova, 2009, "Ermeniler ve Terörizm", <http://turkocaklari.org.tr/sayfa/819/ermeniler-ve-terorizm.html>, Erişim Tarihi: 05.01.2017

Halil Murat Berberer, Soykırım Suçu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

HatemCabbarlı, Ermenistan Dış Politikası (1991- 2005), YayınlanmamışDoktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008

Hızır Keskin, Birinci Dünya Savaşından Bugüne Ermeni Sorunu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005

<http://www.hukukrehberi.net/insanhak/guncelgoster.asp?id=42>, Erişim Tarihi: 20.02.2016

http://www.avrupahukuku.com/2005_01_30_, Erişim Tarihi: 14.12.2016

http://strateji.cukurova.edu.tr/ERMENI/soru_cevap_ermeni.php, Erişim Tarihi: 12.02.2016

<http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/soykr%FDmsucu.htm>, Erişim Tarihi: 02.01.2016

Hüseyin Pazarcı, "Uluslararası Hukuk", Ankara, 2011, Turhan Kitapevi Yayınları

Hüsnü Bozkurt Uza, "Ermenistan'ın ve Ermeni Lobisinin Türk Dış Politikasına Etkileri", İstanbul, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2008

İbrahim Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Durumu ve Millet Sistemi", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı:7, 2003

İlhan Türkmen, Türk Yönetimine Geçildiğinde Ermenilerin Siyasi Durumu (1071-1243), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010

İsmail Yılmaz, Ermeni Meselesini Hazırlayan Sebepler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009

İpek Güleç, Ermeni Meselesinin Türkiye'nin Avrupa Birliğine Giriş Süreci Üzerine Etkiler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Kamil Tarhan, "Lobicilik ve Ermeni Lobiciliği", 2014, <http://akademikperspektif.com/2014/12/23/lobicilik-ermeni-lobiciligi/>, Erişim Tarihi: 10.02.2017

Kamil Necdet Ar, Türk- Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Ermeni Meselesi (1918-1923), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009

Kamer Kasım, "Avrupa Birliği ve Ermeni Sorunu: Türkiye'nin Üyelik Süreci Bakımından Değerlendirme", 2014, <http://haypedia.com>, Erişim Tarihi 29.11.2016

Kenan Ünal, Doğu Anadolu Bölgesinde Ermeni Mezalimi ve Halk Üzerindeki Etkiler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000

Kürşad Erdoğan, Osmanlı Askeri Belgeleri ile 1915 Ermeni Olaylarının Değerlendirilmesi (Erzurum- Kars İlleri), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011

Mehmet Takımsu, Ermeni İddialarının Soykırım Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008

Meltem Uluada, Geçmişten Günümüze Ermeni Meselesi ve Sözde Soykırımın Uluslararası Kriterler Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006

Akademik Perspektif, "Türkiye'nin Ermeni Soykırım İddialarına Cevabı", 2011, <http://akademikperspektif.com/2011/04/13/turkiyenin-ermeni-soykirim-iddialarina-cevabi/>, Erişim Tarihi: 21.02.2017

Mustafa Serdar Palabıyık, "2000 Sonrası Türkiye Ermenistan İlişkileri", <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/2000-sonrasi-turkiye-ermenistan-iliskileri/> Erişim Tarihi: 25.11.2016

Mustafa Sıtkı Bilgin, "Ermenilerin 2015 Yılına Yönelik Stratejileri ve Türkiye", Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2014, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/ermenilerin-2015-yilina-yonelik-stratejileri-ve-turkiye/3820>, Erişim Tarihi: 01.02.2017

Mustafa Gökçe, "Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", International PeriodicalfortheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic Volume 6/1 Winter 2011

Nazan Moroğlu, Hukuki Açıdan Ermeni Soykırımı İddiaları, <http://www.tukdsamsun.org.tr/mhaber.php?id=132>, Erişim Tarihi: 29.04.2015

Nilay Tezcan, Avrupa Birliği'nin Türk Ermeni İlişkilerine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Nurhan Aydın, "Asılsız Soykırım İddiası ve Ermeni Terörü", T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s.190”<http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/AYDIN-Nurhan-ASILSIZ-SOYKIRIM-%C4%B0DDASI-VE-ERMEN%C4%B0-TER%C3%96R%C3%9C.pdf>

Oğuz Tüz, “Amerika Birleşik Devletlerindeki Ermeni Lobi Faaliyetlerinin Propaganda Araç ve Teknikleri Açısından İncelenmesi”, İstanbul, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2012

Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı <http://did.ormansu.gov.tr/did/Files/ULUSLARARASI%20HUKUK.pdf> Erişim Tarihi: 28/03/2017

Osman Doğru, *Birleşmiş Milletler, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*, http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/soykirim_sucu.htm, Erişim Tarihi: 20/04/2017

Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", Ermeni Araştırmaları Tarih Politika Uluslararası İlişkiler Dergisi, Sayı: 49, 2014, Ankara

Ömer Lütfi Taşçıoğlu, Belgelere Göre Türk Ermeni İlişkilerinde Katliam ve Soykırım İddiaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014

Ömer Utku Sevim, "AİHS Normları ve Uluslararası Hukuk Işığında Ermeni Olaylarını Soykırım olarak Nitelendiren Yasaların Değerlendirilmesi", Adalet Dergisi, Sayı: 48, 2014

Ömer Selvi, Milli Mücadele Döneminde Türk- Ermeni İlişkileri ve Gümrü Antlaşması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Pulat Tacar, "Ermeni Araştırmaları", Ermeni Araştırmaları Tarih Politika Uluslararası İlişkiler Dergisi, Sayı: 49, 2014, Ankara,

Remzi Kılıç, "Yakın Dönemde Türk- Ermeni Münasebetleri Üzerine", Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, Sayı:60, 2014, <http://haypedia.com/makale/Osmanl%C4%B1%20Tarihi/f8fba02c-e0bb-497f-b274-71faf4ef24f1.pdf>, Erişim Tarihi: 31.01.2017

Semin Töner Şen, Uluslararası Hukukta ve Sözleşmelerde Soykırım Etnik Temizlik ve Saldırı Kavramları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009

Serap Yolcu, Türkiye'nin Avrupa Birliğine Entegrasyonunu Engelleyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Sinan Kocaoğlu, www.turkhukuk sitesi.com/hukukforum/art_showarticle.php?s=, Erişim Tarihi 01/03/2016

Soner Karagül, Türk Dış Politikası Açısından Ermeni Sorununa Güncel Yaklaşım, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004

Süveyda Çıtır, Ermenistan Dış Politikasının Temelleri ve Hedefleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Şükrü Elekdag; (Nisan-2010), *Tarihsel Gerçekler ve Uluslararası Hukuk Işığında Ermeni Soykırım İddiası*, <http://www.ataa.org/reference/ermenisoykirimiddiasi.pdf>, Erişim Tarihi: 12.11.2015

Tuncer Büyükkibar, Cumhuriyetin İlanına Kadar Olan Süreçte ABD- Osmanlı- Ermeni İlişkileri ve ABD'nin Ermeni Politikası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

Türkiye İnsan Hakları Kurumu, <http://www.tihak.org.tr/yaliefe1.html>, Erişim Tarihi 24.02.2016

Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, "Ermeni Diasporası ve Türkiye'nin Uluslararası İlişkilerine Etkisi", 2006,

http://www.tasam.org.tr/Icerik/239/ermeni_diasporasi_ve_turkiyenin_uluslararası_iliskilerine_ etkisi, Erişim Tarihi: 01.02.2017

Türk Tarih Kurumu, Osmanlı Devleti'nde Ermeni Nüfusu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, http://dunyasavasi.ttk.gov.tr/upload/files/Ermeni_Dosyasi/Ittihat_Terakki/ErmeniNu_fusu.pdf, Erişim Tarihi 10.10.2017

UYAP Mevzuat Programı, Erişim Tarihi: 12.11.2015

Ülkü, Ağırtaş, Ermeni Meselesi (1918-1923), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004

Ümit Başak, 1890- 1939 Yılları Arasında Hatay'da Yaşayan Ermenilerin Faaliyetleri ve Genel Durumları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008

Verda Neslihan Akün, "Uluslararası Hukukta ve Türk Hukuku'nda Soykırım (Jenosid) Suçu Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım(Jenosid) Suçu", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, S.1, v.24, n.1-2, p.53-70, 2011. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhmhob/article/view/1019002589> Erişim Tarihi: 28.11,2015

Yıldız Deveci Bozkuş, "Son Dönemlerde Türk-Ermeni İlişkilerinde Yaşanan İç ve Dış Politik Gelişmeler ve İki Ülke İlişkilerine Etkileri", Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 38 Eylül – Ekim 2013, <http://www.akademikbakis.org> Erişim: 24.11.2016

Yusuf Sarımay, "İstanbul'da Ermeni Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler 1914-1918", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/istanbulda-ermeni-faaliyetleri-ve-alinan-tedbirler-1914-1918> , Erişim Tarihi: 02.02.2017

Zeynep Boyacıoğlu, Ermeni Diasporasının Türk Dış Politikasına Etkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005